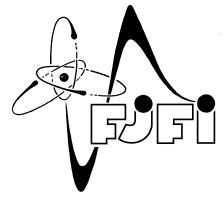

ČESKÉ VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V PRAZE
Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská

Metody strojového učení v čisticové fyzice

Machine Learning Techniques in High Energy Physics

Diplomová práce

Autor: **Bc. Miroslav Kubů**
Vedoucí práce: **Ing. Petr Bouř**
Akademický rok: **2020/2021**

- Zadání práce -

- Zadání práce (zadní strana) -

Poděkování:

Chtěl bych zde poděkovat především svému školiteli Ing. Petru Bouřovi za jeho nekonečnou trpělivost, ochotu a cenné rady při vedení diplomové práce.

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně a uvedl jsem všechnu použitou literaturu.

V Praze dne 6. ledna 2021

Miroslav Kubů

Název práce:

Metody strojového učení v částicové fyzice

Autor: Miroslav Kubů

Obor: Matematické inženýrství

Zaměření: Aplikované matematicko-stochastické metody

Druh práce: Diplomová práce

Vedoucí práce: Ing. Petr Bouř, ČVUT v Praze, FJFI, KM

Abstrakt: Klasifikace částicových interakcí je jednou ze základních úloh analýzy dat v částicové fyzice. V neutrinové fyzice je přitom tato úloha velice podobná úloze rozpoznávání obrazu. Z tohoto důvodu se v této práci zajímáme o klasifikaci neutrinových interakcí v detektorech experimentu NOvA laboratoře Fermilab pomocí konvolučních neuronových sítí (CNN). Právě CNN jsou v současnosti díky své schopnosti extrahat vizuální příznaky ze surových obrazových dat používány na úlohu klasifikace neutrinových interakcí na experimentu NOvA. V této práci představujeme porovnání moderních CNN architektur pro klasifikaci neutrinových interakcí. Výslednou přesnost klasifikace přitom porovnáváme s architekturou tzv. CVN aktuálně používané na experimentu NOvA [2]. Dále představujeme modely kombinující extrakci vizuálních příznaků skrze CNN a jejich klasifikaci skrze modely založené na technice rozhodovacích stromů.

Klíčová slova: částicová fyzika, konvoluční neuronové sítě, residuální neuronové sítě, rozhodovací stromy, rozpoznávání obrazu, strojové učení, neutrino

Title:

Machine Learning Techniques in High Energy Physics

Author: Miroslav Kubů

Abstract: Classification of particle interactions is a crucial task in high energy physics. In neutrino physics, this classification task is similar to the image recognition tasks in many ways. Therefore, we are interested in the application of convolutional neural networks (CNN) to classification of neutrino interactions for data from the NOvA experiment. In particular, CNN are able to extract visual features from image pixel maps at different scales and use these features for particle identification. We present comparison of the state-of-the-art CNN architectures for neutrino interaction classification. Furthermore, we compare the models to so called CVN architecture used at NOvA. Moreover, we construct hybrid models using ensemble decision tree classifiers on the top of the features extracted by our CNN model.

Key words: high energy physics, convolutional neural networks, residual neural networks, decision trees, image recognition, machine learning, neutrino

Obsah

Seznam zkratek	13
Úvod	15
1 Metody klasifikace dat v rámci experimentu NOvA	17
1.1 Úvod do fyziky neutrin	17
1.2 Experiment NuMI Off-axis ν_e Appearance (NOvA)	18
1.3 Využití CNN pro klasifikaci interakcí	19
2 Úloha statistické klasifikace	23
2.1 Statistická klasifikace	23
2.2 Binární klasifikace	24
2.3 Vícerozměrná klasifikace	25
3 Umělé neuronové sítě	29
3.1 Umělé neuronové sítě (ANN)	29
3.2 Učení neuronových sítí	32
3.2.1 Ztrátová funkce	33
3.2.2 Gradient descent	34
3.3 CNN	35
3.4 Pokročilé techniky	37
3.4.1 Inception	37
3.4.2 Residuální neuronové sítě (ResNet)	38
3.5 Regularizační techniky	40
3.5.1 Early stopping	41
3.5.2 Dropout	42
3.5.3 Batch normalization	43
4 Metody strojového učení založené na rozhodovacích stromech	45
4.1 Rozhodovací stromy	45
4.2 Bagging a náhodné lesy	48
4.3 Boosting	49
4.3.1 AdaBoost	49
4.3.2 Gradient Boosting	50
4.4 Křížová validace a výběr hyperparametrů	51

5 Klasifikace neutrinových interakcí z experimentu NOvA	55
5.1 Data	56
5.2 Modely	59
5.2.1 CNN	59
5.2.2 CVN	60
5.2.3 ResNet	60
5.2.4 ML metody pro klasifikaci příznaků z ResNet	60
5.3 Výsledky	62
5.3.1 konvoluční neuronové sítě (convolutional neural networks) (CNN) .	62
5.3.2 Aplikace ML klasifikátorů	64
5.4 Analýza příznaků a t-SNE	65
Závěr	71
Literatura	73
Příloha - Výsledky klasifikace pro NOvA data	77
5.5 Ilustrativní CNN	78
5.6 CVN	81
5.7 ResNet	84
5.8 ResNet + náhodný les	87
5.9 ResNet + AdaBoost	89
5.10 ResNet + Gradient Boosting	91

Seznam zkratek

ANN umělé neuronové sítě (artificial neural networks)

CC charged current

CNN konvoluční neuronové sítě (convolutional neural networks)

CVN convolutional visual network

DL hluboké učení (deep learning)

FNAL Fermi National Accelerator Laboratory

GD gradient descent

HEP částicová fyzika (high energy physics)

ML strojové učení (machine learning)

NC neutral current

NOvA NuMI Off-axis ν_e Appearance

PDF hustota pravděpodobnosti (probability density function)

ResNet residuální neuronové sítě

SGD stochastic gradient descent

Úvod

Klasifikace částicových interakcí je jednou z klíčových úloh v částicové fyzice (high energy physics, HEP). Vzhledem k velkému množství dat se k tomuto účelu s ohledem na automatizaci úlohy často používají metody strojového učení (machine learning, ML). V rámci této práce se proto zaměřujeme na aplikaci ML metod pro klasifikaci dat z HEP.

Naším cílem je provést klasifikaci na datech z neutrinového experimentu NOvA v americké laboratoři Fermi National Accelerator Laboratory (FNAL). Úloha klasifikace neutrinových interakcí se velice podobá úloze rozpoznávání obrazu. Z tohoto důvodu jsou pro tyto účely v současnosti používány modely konvolučních neuronových sítí (CNN) [2]. Právě CNN jsou tak středobodem našeho zájmu. CNN jsou totiž schopné ze surových obrazových dat extrahovat relevantní vizuální příznaky, s jejichž využitím jsou následně data klasifikována. V této práci proto navazujeme na teoretické poznatky o klasifikaci neutrinových interakcí pomocí CNN z [21], přičemž nabyté poznatky dále rozšiřujeme o pokročilé CNN architektury a další ML techniky s cílem využití pro úlohu vícerozměrné statistické klasifikace dat z experimentu NOvA.

Práce obsahuje teoretickou a implementační část. V úvodní kapitole 1 popisujeme technické pozadí experimentu NOvA, druhý pozorovatelných neutrinových interakcí a podobu dat. Dále v kapitole 2 rozšiřujeme úlohu binární statistické klasifikace z [21] na úlohu vícerozměrné statistické klasifikace. V kapitole 3 pak přímo navazujeme na teoretické poznatky o CNN z [21] a rozšiřujeme je o moderní architektury využívající tzv. inception moduly či residiální učení. Tyto techniky jsou buď částečně použity pro klasifikaci dat na experimentu NOvA, nebo se o jejich použití v současnosti uvažuje. Následně v kapitole 4 představujeme další klasifikační ML modely. Popisujeme přitom koncept rozhodovacích stromů a jejich rozšíření využívající tzv. bagging či boosting. Tyto koncepty představujeme s cílem použití pro klasifikaci příznaků extrahovaných z CNN.

V závěrečné kapitole 5 poté využíváme teoretické poznatky z předchozích kapitol k implementaci modelů pro klasifikaci neutrinových interakcí z experimentu NOvA. Porovnáváme přitom náš model residiální neuronové sítě (ResNet) s rekonstruovaným modelem tzv. convolutional visual network (CVN), v současnosti používaným na experimentu NOvA. Následně tvoříme hybridní model, který využívá model ResNet pro extrakci příznaků a model založený na rozhodovacích stromech pro jejich klasifikaci. Celkově takto konstruujeme tři hybridní modely využívající pro klasifikaci příznaků koncepty tzv. náhodného lesa, AdaBoost a Gradient Boosting. Výslednou přesnost klasifikace hybridních modelů poté porovnáváme s přesností modelů ResNet a CVN.

Kapitola 1

Metody klasifikace dat v rámci experimentu NOvA

V úvodní kapitole přiblížujeme fyzikální pozadí a technické detailly experimentu NOvA. Právě data z experimentu NOvA totiž budeme v kapitole 5 analyzovat. Z tohoto důvodu přiblížujeme jednotlivé typy neutrinových interakcí a způsoby jejich zpracování jako obrazových dat v detektorech experimentu NOvA. Dále pokračujeme popisem úlohy klasifikace dat z experimentu NOvA s důrazem na aktuálně používané modely konvolučních neuronových sítí (CNN).

1.1 Úvod do fyziky neutrín

NuMI Off-axis ν_e Appearance (NOvA) je experiment amerického laboratoře FNAL. Cílem tohoto výzkumu je popis chování elementárních částic zvaných neutrina. Neutrina jsou částice, dle standardního modelu patřící do skupiny leptonů, které vznikají při jáderných reakcích. Elektrický náboj neutrín je nulový, kvůli čemuž na ně nepůsobí elektromagnetická síla. Neutrina nepodléhají silné jáderné interakci, a navíc se v porovnání s jinými elementárními částicemi vyznačují extrémně malou hmotností. Kvůli tomu neutrina prakticky vůbec nereagují s okolním prostředím a je velice obtížné je detektovat. Neutrino detektory jsou tak zpravidla velice rozložená zařízení, která jsou navíc s ohledem na odstínění ostatních částic často ukryta pod zemí. Právě velké rozložení detektorů jsou nezbytné pro zvýšení četnosti detekce takto málo interagující částice.

V současnosti pozorujeme tři typy (též označované jako vůně) neutrín - mionové neutrino ν_μ , elektronové neutrino ν_e a tauonové neutrino ν_τ . Ke každé vůni následně existuje též příslušné antineutrino. Unikátní vlastností neutrín je kvantově mechanický jev tzv. oscilace neutrín, během něhož neutrino mění svou vůni. Základní myšlenku modelování oscilace je možno popsát pomocí soustav tzv. směšovacích rovnic (1.1), (1.2) a (1.3) [32], které s využitím Diracovy notace charakterizují jednotlivé vlastní stavky vůni ν_e , ν_μ a ν_τ na základě superpozice tzv. vlastních stavů hmotnosti ν_1 , ν_2 a ν_3 .

$$|\nu_e\rangle = U_{11} |\nu_1\rangle + U_{12} |\nu_2\rangle + U_{13} |\nu_3\rangle , \quad (1.1)$$

$$|\nu_\mu\rangle = U_{21} |\nu_1\rangle + U_{22} |\nu_2\rangle + U_{23} |\nu_3\rangle , \quad (1.2)$$

$$|\nu_\tau\rangle = U_{31} |\nu_1\rangle + U_{32} |\nu_2\rangle + U_{33} |\nu_3\rangle. \quad (1.3)$$

Koefficienty příslušné vlastním stavům hmotnosti odpovídají pravděpodobnosti pozorování vlastního stavu vůně s příslušnou hmotností. Jejich hodnoty poté odpovídají prvkům matice $\mathbf{U}$ vzniklé násobením tzv. matic rotací $\nu_1 \rightarrow \nu_2$, $\nu_2 \rightarrow \nu_3$ a $\nu_3 \rightarrow \nu_1$. Toto maticové násobení lze zapsat jako

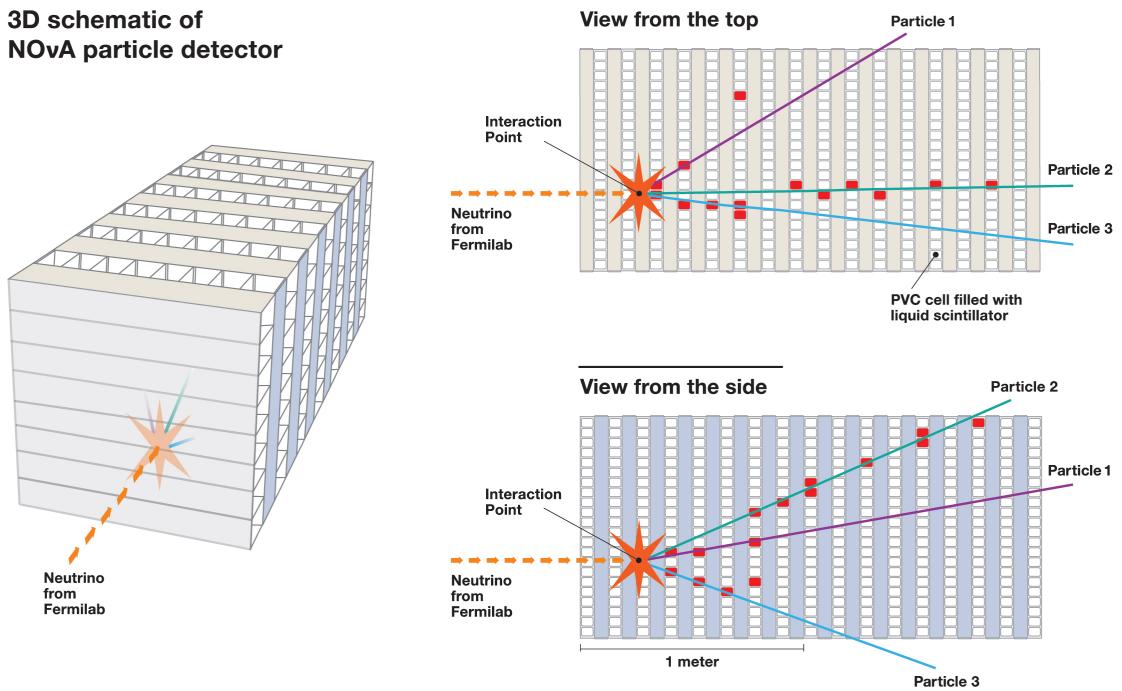
$$\mathbf{U} = \begin{pmatrix} c_{12} & s_{12} & 0 \\ -s_{12} & c_{12} & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & c_{23} & s_{23} \\ 0 & -s_{23} & c_{23} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} c_{31} & 0 & s_{31}e^{-i\delta} \\ 0 & 1 & 0 \\ -s_{31}e^{i\delta} & 0 & c_{31} \end{pmatrix}, \quad (1.4)$$

kde s využitím notace [32] značíme $c_{ij} = \cos(\theta_{ij})$ a $s_{ij} = \sin(\theta_{ij})$ pro příslušná $i, j \in \mathbb{N}$. Tzv. směšovací úhly θ_{13} , θ_{23} a θ_{31} poté určují pravděpodobnosti přechodů stavů neutrín a jejich hodnoty jsou společně s velikostí tzv. fázového faktoru δ cílem experimentálního i teoretického výzkumu. Právě měření parametrů směšovacích rovnic je cílem výzkumu na experimentu NOvA. Detailní popis procesu oscilace neutrín je možno najít v [32].

1.2 Experiment NOvA

Hlavní myšlenkou NOvA je vyslání neutrínového svazku skrze dvojici funkčně identických detektorů a porovnání složení svazku v obou detektorech. Svazek vysílaný z FNAL je z drtivé většiny tvořený mionovými neutrínami ν_μ s příměsí malého množství elektronových neutrín ν_e a stopového množství neutrín tauonových ν_τ . První, tzv. blízký detektor, leží v podzemí blízko zdroje svazku v areálu FNAL. Jeho cílem je tedy přesný popis složení neutrínového svazku. Druhý, tzv. vzdálený detektor, leží v laboratoři Ash River ve státě Minnesota. Svazek tak mezi blízkým a vzdáleným detektorem urazí zhruba 800 kilometrů dlouhou trasu skrze skalnaté podloží. Vzdálený detektor tak může monitorovat změny ve složení svazku způsobené oscilací $\nu_\mu \rightarrow \nu_e$. Jak již bylo naznačeno, oba detektory jsou funkčně velice podobné. Kostra detektorů je tvořena systémem vertikálně a horizontálně položených trubek z PVC. Jak ukazuje obrázek 1.1, paralelní buňky jsou poté uspořádány do rovnoběžných desek, ze kterých je detektor složen. Jednotlivé desky jsou tedy poskládány za sebe takovým způsobem, aby bylo možno pořizovat snímky shora i ze strany detektoru. Rovinu mapující snímky ze strany detektoru označujeme jako X-view, zatímco rovinu pro pohled shora nazýváme Y-view. Buňky z PVC jsou následně vyplněny tekutým scintilátorem. Nabité částice prolétávající detektorem poté reagují se scintilátorem v podobě emise fotoelektronů. Ty jsou následně smyčkou optických vláken zachyceny, díky čemuž lze rekonstruovat podobu částicové interakce v detektoru napříč buňkami.

Prvotní snímky z detektorů experimentu NOvA tak odpovídají pixelovým mapám v nichž intenzita jednotlivých pixelů reprezentuje počty emitovaných fotoelektronů. Počty emitovaných fotoelektronů v dané buňce lze poté skrze proces tzv. absolutní kalibrace [4] přepočítat na množství energie, jež částice ztratila v buňce. Díky tomu máme pro všechny buňky k dispozici faktor, kterým můžeme množství emitovaných fotoelektronů v buňkách porovnávat ve fyzikálně smysluplných jednotkách (eV). Blížší popis a technické detaily týkající se procesu kalibrace jsou k dispozici v [4]. Ukázka výsledné pixelové mapy pro X-view je zobrazena na obrázku 1.2.

Obrázek 1.1: Schéma konstrukce neutrinových detektorů experimentu NOvA. Obrázek vlevo zachycuje strukturu detektoru poskládaného z PVC buněk s indikací směru neutrinového svazku vedeného z FNAL. Obrázky vpravo poté ukazují zachycenou interakci z pohledů X (dole) a Y (nahoře) pro oba pohledy. Na obrázcích je vyznačen bod interakce (Interaction Point) častic z neutrinového rozpadu s detektorem a směr při interakci vzniklých částicí (Particle). Zvýrazněné buňky poté reprezentují buňky, ve kterých čásnice předala dostatečné množství energie pro zachycení signálu čítacím senzorem. Převzato z [2].

1.3 Využití CNN pro klasifikaci interakcí

V detektorech nelze pozorovat neutrina přímo, ale jejich přítomnost lze zjistit rozpadem na pozorovatelné částice. Vůně neutrina může být determinována na základě tzv. charged current (CC) interakcí. Tyto interakce jsou doprovázeny výskytem elektronu v případě ν_e , mionu u ν_μ a tauonu pro ν_τ . Interakce, při kterých nelze určit vůně neutrina jsou poté označovány jako tzv. neutral current (NC) interakce. Ve vzdáleném detektoru umístěném na povrchu poté můžeme pozorovat též částice z kosmického záření, a to zejména kosmické miony. Tyto částice však zpravidla přicházejí z jiných úhlů než částice ze svazku. Správnou identifikaci výše popsaných interakcí je poté možno porovnávat složení svazku v obou detektorech, a zkoumat tak proces neutrinové oscilace [2]. Jak uvádíme v tabulce 1.1, každá CC a NC interakce se v detektoru vyznačuje jinou topologií dráhy interagujících částic. Přestože obecně lze popsát trajektorii každé interakce v detektoru, v praxi může stále docházet k chybnej klasifikaci částicové interakce. Nabité piony v NC interakcích například často trajektorií připomínají miony, címž může

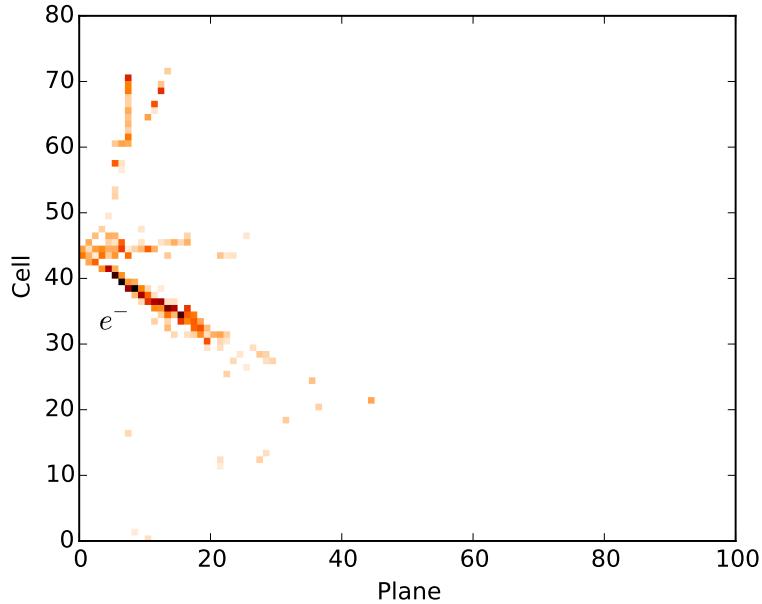
Interakce	Produkty srážky	Topologie trajektorie v detektoru
ν_μ CC	mion + hadron	Dlouhá rovná trajektorie odpovídající minimálně ionizujícímu mionu.
ν_e CC	elektron + hadron	Sprška částic s větším rozptylem, typicky kratší trajektorie.
ν_τ CC	tauon + hadron	Tauony se velice rychle rozpadají, a proto místo nich detektor snímá elektrony, miony, piony či neutrina vzniklé jejich rozpadem.
ν NC	neutrino + hadron	Leptony v NC interakcích jsou v detektoru neviditelná neutrina, a snímek tak zachycuje pouze hadronovou složku interakce.
	kosmické záření	Částice z kosmického záření (např. miony) typicky dopadají ze shora pod jiným úhlem, než částice ze svazku.

Tabulka 1.1: Přehled zkoumaných interakcí a odpovídajících topologií trajektorií v detektoru [2]

dojít k záměně za ν_μ CC interakci. Klasifikace interakcí v detektoru je tak netriviální, ale nedílnou součástí analýzy neutrínových procesů.

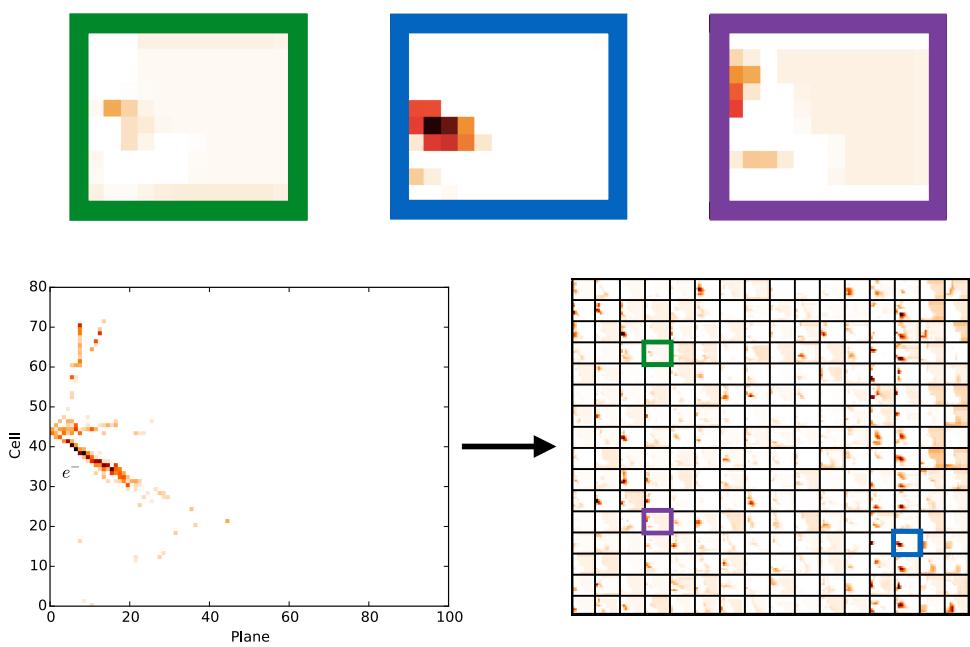
Uvnitř detektorů standardně probíhá hned několik interakcí současně. Jednotlivé interakce jsou proto separovány a zobrazeny na samostatných snímcích o rozměrech 80×100 pixelů. Podobu takových snímků ukazujeme na obrázcích 1.2 a 1.3. Oříznutí snímku na uvedené rozměry má za efekt snížení rozměru obrázku při zachování příznaků všech kýchých CC i NC interakcí. Jen zanedbatelná část interakcí se totiž s takto vymezenými rozměry mít jen částečně nevejde do finálního snímku. Před použitím klasifikačních algoritmů jsou nicméně snímky interakce dále upraveny. První deska snímku reprezentovaná prvním bodem na horizontální ose poté odpovídá první desce detektoru, v níž byla zaznamenána interakce. Veškeré interakce jsou tak v rámci pixelových map zarovnány horizontálně doleva. Centrovaní pro výšku snímku je poté prováděno takovým způsobem, aby horní i spodní poloviny snímku obsahovaly stejný počet buněk zachycujících signál. Snímek interakce je tak vertikálně centrován na střed. Centrovaní je prováděno především s cílem zkvalitnit podobu vstupních dat pro klasifikační algoritmus.

V tuto chvíli jsme dospěli do fáze, kdy jsme schopni jednotlivé pozorované interakce interpretovat v podobě dvou pixelových map reprezentující snímky neutrínových interakcí pro pohled X a Y. V rámci [21] jsme představili princip fungování, výhodné vlastnosti a především vysoký potenciál CNN pro úlohy rozpoznávání obrazu. CNN jsou pro tyto úlohy přirozeně adaptovány a v současnosti dominují mezi modely používanými na poli rozpoznávání obrazu [27]. Právě to je motivací pro použití právě CNN k rozpoznávání částicových interakcí z pixelových map namísto na experimentu NOvA dříve používaných

Obrázek 1.2: Kalibrovaná pixelová mapa ν_e CC interakce s vyznačeným emitovaným elektronem e^- pozorované ve vzdáleném detektoru pro X-view. Osa Cell přitom označuje buňky a osa Plane jednotlivé desky detektora. Barevné stupně jednotlivých pixelů odpovídají hodnotě energie odevzdané v dané části detektora. Tmavší barva tedy odpovídá větší hodnotě předané energie v dané buňce. Převzato z [26].

technik jako umělé neuronové sítě (artificial neural networks) (ANN) či library event matching [5], [3] fungujících na manuálně extrahovaných příznacích. Motivací pro použití CNN je v této fázi snaha o minimalizaci ztráty informace ze snímků způsobené nutností rekonstrukce fyzikálních příznaků následně použitých jako vstupy pro dříve používané metody. Při tom je využíváno schopnosti CNN samostatně extrahovat abstraktní příznaky z obrazu [27]. Extrahovanými příznaky přitom rozumíme numerické charakteristiky popisující obraz, tedy v našem případě neutrínové interakce. Jak ukazuje obrázek 1.3, pro každou interakci jsou specifické různé příznaky, které je CNN schopná rozpoznat. Tyto abstraktní příznaky přitom dříve zmíněné konvenční techniky klasifikace nemusí odhalit. Konkrétní architektury CNN používané v experimentu NOvA se zakládají na modelech používaných na poli rozpoznávání obrazu. Každé pozorování neutrínové interakce nicméně odpovídá hned dvojici snímků pro oba pohledy detektoru, a architektura CNN tak musí být upravena pro dvojici vstupních snímků. Velice významnou architekturou CNN používanou při analýze dat z experimentu NOvA je především tzv. CVN, jež je jednou z vůbec prvních CNN používaných pro rekonstrukci neutrínových dat z obrazových snímků [2]. Právě tuto architekturu budeme v kapitole 5 používat jako referenční model pro porovnávání výsledků klasifikace neutrínových interakcí.

Obrázek 1.3: Snímek z obrázku 1.2 zobrazený společně se sadou příznakových map extra-hovaných z CVN. Jednotlivé mapy reprezentují příznaky, jež se model naučil rozpoznávat. Zvýrazněné příznakové mapy odpovídají konvolučním filtrům, jež se ukázaly být citlivé na ν_μ CC interakce (vyznačeno zeleně), ν_e CC interakce (modře) a NC interakce (fialově). Převzato z [26].

Kapitola 2

Úloha statistické klasifikace

Jak již bylo naznačeno v kapitole 1, jednou ze základních úloh při analýze dat nejen na experimentu NOvA je správná kategorizace zaznamenaných interakcí do přesně definovaných tříd. V případě experimentu NOvA je tak například nezbytné rozlišit interakce třídy pozadí ν_μ a třídy signálu ν_e s cílem měřit oscilace $\nu_\mu \rightarrow \nu_e$. V obecnějším případě je poté třeba rozlišit interakce do všech pěti tříd popsaných v tabulce 1.1. V této kapitole tedy ilustrujeme koncept statistické klasifikace, jež jsme podrobně definovali v [21]. Zprvu představujeme problematiku na úloze binární statistické klasifikace, a následně představujeme zobecnění o vícerozměrnou statistickou klasifikaci. Cílem této sekce je především definovat klasifikační metriky, s jejichž využitím budeme následně v kapitole 5 schopni porovnávat přesnost klasifikace různých algoritmů.

2.1 Statistická klasifikace

Uvažujme vektor $\mathbf{x} \in \mathbb{R}^d$, $d \in \mathbb{N}$ jako realizaci náhodné veličiny $\mathbf{X}$. Dále nechť jsou $\omega_1, \dots, \omega_{\mathcal{L}}$ disjunktní třídy pozorování splňující $\sum_{i=1}^{\mathcal{L}} P(\omega_i) = 1$ a $P(\omega_i) > 0$ pro všechna $i \in \{1, \dots, \mathcal{L}\}$, kde $\mathcal{L} \in \mathbb{N}$ je počet tříd. Potom klasifikací do $\mathcal{L}$ tříd myslíme úlohu rozhodování, zda pozorování $\mathbf{x}$ přísluší k i -té třídě dle pravidla

$$\mathbf{x} \in \omega_i \iff P(\omega_i | \mathbf{x}) > P(\omega_j | \mathbf{x}), \quad (2.1)$$

pro všechna $j \neq i$. Aposteriorní pravděpodobnosti z rovnice (2.1) lze dále odvodit na základě Bayesovy věty jako

$$P(\omega_i | \mathbf{x}) = \frac{p(\mathbf{x} | \omega_i)P(\omega_i)}{p(\mathbf{x})}, \quad (2.2)$$

kde

$$p(\mathbf{x}) = \sum_{i=1}^{\mathcal{L}} p(\mathbf{x} | \omega_i)P(\omega_i) > 0 \quad (2.3)$$

je hustota pravděpodobnosti (probability density function) (PDF) pro náhodnou veličinu $\mathbf{X}$ a $p(\mathbf{x} | \omega_i)$ je PDF pro náhodnou veličinu $\mathbf{X}$ podmíněnu příslušností k třídě ω_i .

2.2 Binární klasifikace

V této části navazujeme na rigorózně zavedený proces binární statistické klasifikace z [21] a pokračujeme v zavádění metrik, jež na konci práce použijeme pro měření úspěšnosti klasifikace jednotlivých algoritmů.

Označme $P = \text{card}(\omega_S)$ celkový počet pozorování třídy signálu ω_S , TP (true positive) počet správně klasifikovaných pozorování třídy ω_S a FN (false negative) počet pozorování třídy ω_S nesprávně klasifikovaných jako ω_B . Analogicky bud $N = \text{card}(\omega_B)$ celkový počet pozorování třídy pozadí ω_B , TN (true negative) počet správně klasifikovaných pozorování třídy ω_B a FP (false positive) počet pozorování ω_B nesprávně klasifikovaných jako ω_S . Zřejmě tedy platí

$$P = TP + FN, \quad (2.4)$$

$$N = TN + FP. \quad (2.5)$$

S touto notací lze nyní zavést metriku accuracy (ACC) předpisem

$$ACC = \frac{TP + TN}{P + N}. \quad (2.6)$$

ACC tedy udává poměr správně klasifikovaných pozorování ku celkovému počtu pozorování. Získáváme tak velice intuitivní metriku, jejíž použitelnost nicméně klesá u nevybalancovaných datových množin. V oblastech jako je HEP totiž typicky platí $P \ll N$, a ani vysoká hodnota ACC tak obecně nemusí zohledňovat nízkou klasifikační úspěšnost na méně početné třídě.

Z tohoto důvodu zavádíme tzv. senzitivitu (též označovanou jako recall, true positive rate (TPR) nebo signal efficiency) jako

$$TPR = \frac{TP}{P} = \frac{TP}{TP + FN}. \quad (2.7)$$

Senzitivita tak odpovídá poměru počtu správně klasifikovaných pozorování třídy signálu ku celkovému počtu pozorování třídy signálu. Oproti ACC tak tato metrika lépe zohledňuje úspěšnost klasifikace na pozorováních příslušných ke třídě signálu. Dále zavádíme metriku precision neboli positive predictive value (PPV) jako

$$PPV = \frac{TP}{TP + FP}. \quad (2.8)$$

Podobně jako v případě senzitivity i precision slouží k přesnějšímu popisu klasifikace na třídě signálu. Na rozdíl od senzitivity nicméně precision odpovídá poměru počtu správně klasifikovaných pozorování třídy signálu ku počtu pozorování klasifikovaných jako signál. V případech, kdy není jasná preference senzitivity nad precision či naopak, lze použít smíšené metriky. Proto zavádíme tzv. F1 skóre, jež odpovídá harmonickému průměru senzitivity a precision, tedy

$$F1 = 2 \cdot \frac{PPV \cdot TPR}{PPV + TPR}. \quad (2.9)$$

F1 skóre v sobě zahrnuje senzitivitu i precision. Díky tomu představuje kompromis mezi oběma metrikami.

2.3 Vícerozměrná klasifikace

V případě klasifikace do $\mathcal{L} > 2$ tříd je třeba koncepty metrik z předchozí sekce zoubecnit. K tomu zavádíme pojem matice záměn $\mathbf{C} \in \mathbb{N}^{\mathcal{L} \times \mathcal{L}}$, jejíž (i, j) -tý prvek C_{ij} je definovaný jako počet pozorování třídy ω_i klasifikovaných jako pozorování třídy ω_j pro $i, j \in \{1, \dots, \mathcal{L}\}$. Diagonální prvky matice tedy odpovídají počtem správně klasifikovaných pozorování daných tříd, zatímco mimodiagonální prvky odpovídají počtem špatně klasifikovaných pozorování. Zároveň navíc můžeme z matice záměn přímo vyčít za jaké třídy byla špatně klasifikovaná pozorování skutečné třídy predikována.

S takto zavedenou maticí záměn nyní lze definovat ACC pro klasifikaci do $\mathcal{L}$ tříd jako poměr součtu diagonálních a nediagonálních prvků matice záměn, tedy

$$ACC = \frac{\sum_{i=1}^{\mathcal{L}} C_{ii}}{\sum_{i,j=1}^{\mathcal{L}} C_{ij}}. \quad (2.10)$$

Podobně jako v případě binární klasifikace nicméně ACC při nevybalancovanosti tříd $\omega_1, \dots, \omega_{\mathcal{L}}$ není zcela vypovídající o přesnosti klasifikace jednotlivých tříd. Z tohoto důvodu rozšířujeme senzitivitu zavedenou rovnicí (2.7) na senzitivitu třídy ω_i jako poměr počtu správně klasifikovaných pozorování třídy ω_i vůči celkovému počtu pozorování třídy ω_i , tedy

$$TPR_i = \frac{C_{ii}}{\sum_{j=1}^{\mathcal{L}} C_{ij}}. \quad (2.11)$$

Analogicky lze zavést též precision třídy ω_i jako poměr počtu správně klasifikovaných pozorování třídy ω_i ku počtu pozorování klasifikovaných jako třída ω_i

$$PPV_i = \frac{C_{ii}}{\sum_{j=1}^{\mathcal{L}} C_{ji}}, \quad (2.12)$$

a F1 skóre pro množinu ω_i jako

$$F1_i = 2 \cdot \frac{PPV_i \cdot TPR_i}{PPV_i + TPR_i}. \quad (2.13)$$

Ekvivalentní zavedení výše vypsaných metrik bychom získali také, pokud bychom na třídu ω_i pohlíželi jako na třídu signálu ω_S a sjednocení zbylých tříd $\bigcup_{i \neq j} \omega_j$ jako na třídu pozadí ω_B . Pro $\mathcal{L} = 2$ poté zavedení metrik pro obecný počet tříd přechází na zavedení pro úlohu binární klasifikace.

Ilustrujme nyní výše popsanou problematiku na příkladu klasifikace do tříd ω_1, ω_2 a ω_3 ze simulovaných dat z 2D Gaussova rozdělení se středními hodnotami

$$\mu_{\omega_1} = \begin{pmatrix} 0 \\ -15 \end{pmatrix}, \quad \mu_{\omega_2} = \begin{pmatrix} 0 \\ 15 \end{pmatrix}, \quad \mu_{\omega_3} = \begin{pmatrix} 15 \\ 0 \end{pmatrix}, \quad (2.14)$$

a stejnou kovarianční maticí

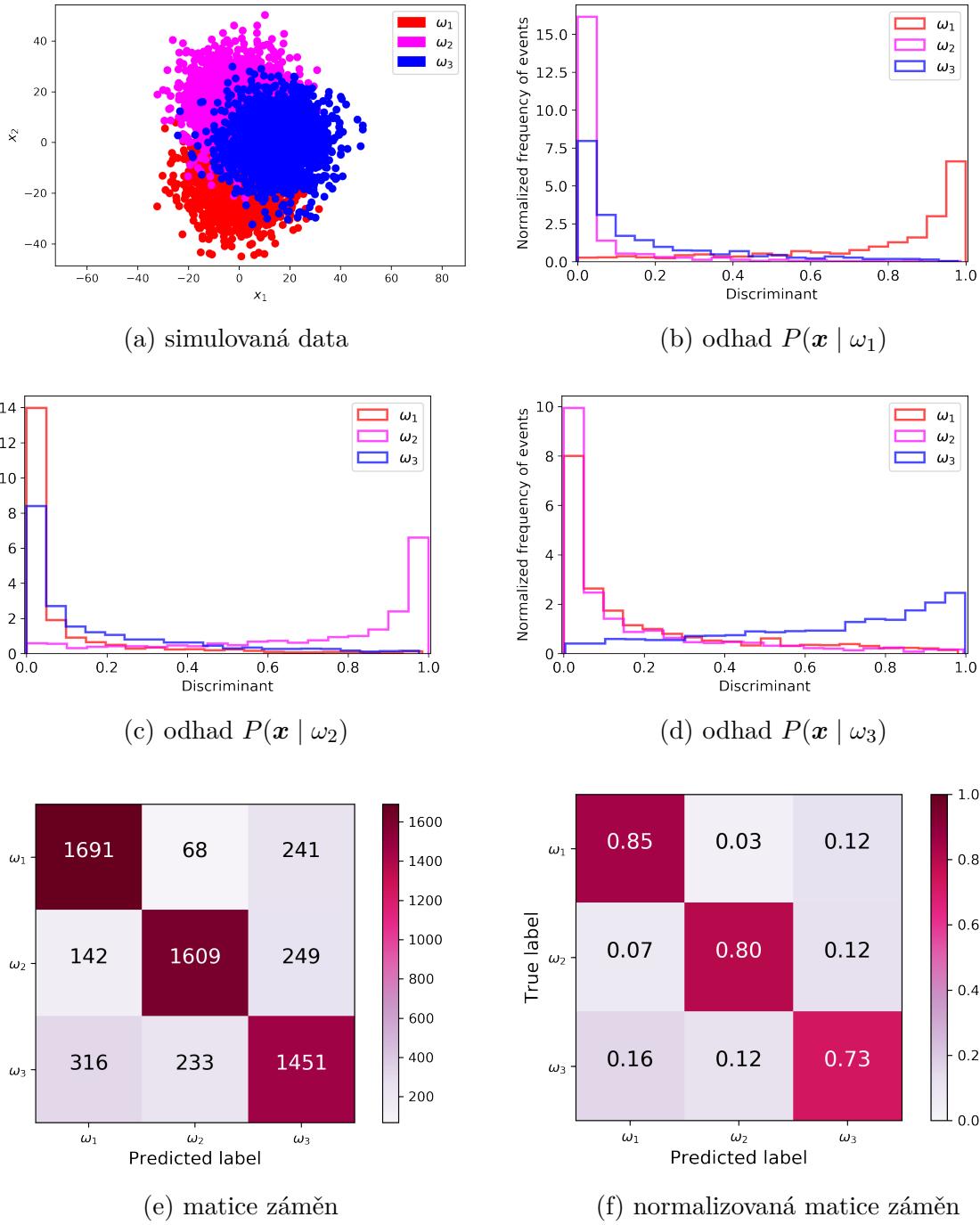
$$\Sigma = \begin{pmatrix} 15 & 0 \\ 0 & 15 \end{pmatrix}, \quad (2.15)$$

Pro každou třídu tímto způsobem generujeme 1000 pozorování, která ilustrujeme na obrázku 2.1a. Pro ukázkou vyhodnocování úspěšnosti klasifikace nyní data lineárně separujeme. Na obrázcích 2.1b, 2.1c a 2.1d poté pro $i \in \{1, 2, 3\}$ vykreslujeme histogramy odhadů aposteriorních pravděpodobností $P(\mathbf{x}|\omega_i)$, tzv. control ploty. V našem případě tak vidíme, že na obrázku 2.1d není vrchol histogramu pro třídu ω_3 tak výrazný jako na ostatních control plotech. To indikuje nižší jistotu klasifikátoru pro klasifikaci do této třídy. Na obrázcích 2.1e a 2.1f poté vykreslujeme výsledky klasifikace zapsané v matici záměn, resp. matici záměn normalizované počtem pozorování v jednotlivých třídách. Matice záměn tedy dokazují, že třída ω_3 byla klasifikována s nižší přesností nežli zbylé třídy. Detailnější přehled metrik pro klasifikaci do jednotlivých tříd poté uvádíme v tabulce 2.1. V ní uvádíme též vážený průměr pro jednotlivé metriky, jenž zohledňuje též počty pozorování v jednotlivých třídách. Označíme-li tedy $\text{card}(\omega_i)$ počet pozorování i -té třídy, pak můžeme vážený průměr například pro precision $\overline{TPR}$ spočítat jako

$$\overline{TPR} = \frac{\sum_{i=1}^L \text{card}(\omega_i) TPR_i}{\sum_{i=1}^L \text{card}(\omega_i)}. \quad (2.16)$$

Třída	precision	recall	F1
ω_0	0.79	0.85	0.82
ω_1	0.84	0.80	0.82
ω_2	0.75	0.73	0.74
Vážený průměr	0.79	0.79	0.79

Tabulka 2.1: Výsledky klasifikace 2D simulovaných dat.

Obrázek 2.1: Ukázka klasifikace do tří ω_1 , ω_2 a ω_3 na simulovaných datech.

Kapitola 3

Umělé neuronové sítě

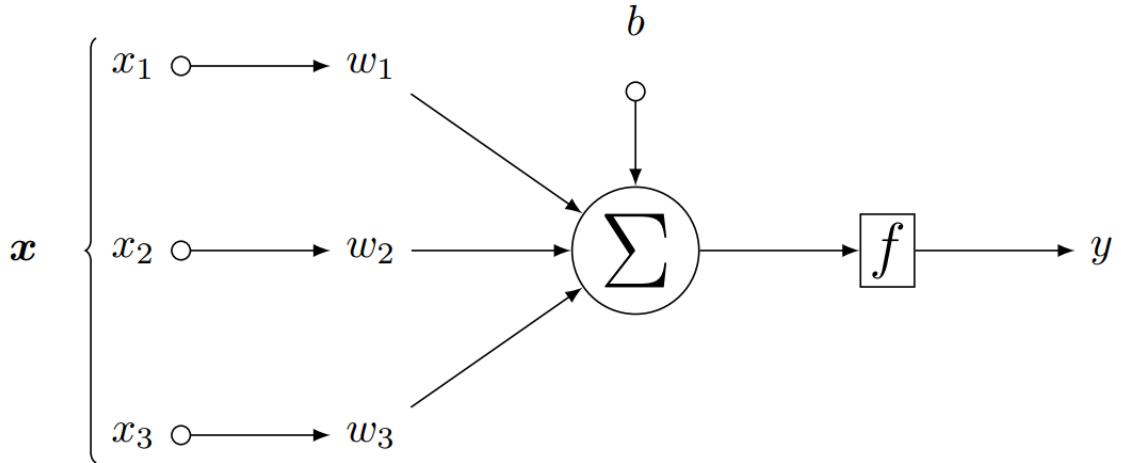
Zatímco v předchozí kapitole jsme popsali princip a metodiku vyhodnocování statistické klasifikace, nyní se zaměříme na popis klasifikačních algoritmů. Konkrétně se zaměřujeme na metody machine learning (ML), neboli česky strojového učení. Tyto metody dokážou za pomocí dostupných dat natrénovat velice komplexní klasifikační vzory. Významnou skupinou klasifikačních algoritmů jsou tzv. artificial neural networks (ANN), neboli umělé neuronové sítě. Především jejich rozšíření na konvoluční neuronové sítě (CNN) je poté velmi rozšířenou a úspěšnou metodou na poli klasifikace obrazových dat. CNN jsou totiž schopné extrahat ze snímku generalizované příznaky, s nimiž je možno následně snímek klasifikovat. Z tohoto důvodu jsou také CNN metodou hojně využívanou pro klasifikaci obrazových dat na experimentu NOvA. Právě ML modely, které dokážou samostatně extrahat příznaky ze surových dat, poté označujeme jako metody používající techniky hlubokého učení (deep learning) (DL). V této kapitole tak navazujeme na podrobně popsané teoretické koncepty ANN a CNN v práci [21], které rozšiřujeme pro úlohu klasifikace do více než dvou tříd. Po zavedení základního značení, konceptů architektury a učení neuronových sítí se zaměříme na pokročilé architektury CNN a regularizační techniky zabraňující přeúčení modelů. Všechny tyto poznatky přitom představujeme s cílem použít je v kapitole 5 pro klasifikaci neutrinových interakcí na datech z experimentu NOvA.

3.1 Umělé neuronové sítě (ANN)

ANN jsou komplexní modely tvořené základními komponenty, tzv. neurony. Uvažujme vstupní vektor $\mathbf{x} \in \mathbb{R}^d$, $d \in \mathbb{N}$. Neuron s vektorem vah $\mathbf{w} \in \mathbb{R}^d$, prahem $b \in \mathbb{R}$ a aktivační funkcí $f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ pak transformuje vstupní vektor $\mathbf{x}$ na výstupní hodnotu $y \in \mathbb{R}$ způsobem

$$y = f(\mathbf{w}^\top \mathbf{x} + b) = f\left(\sum_{i=1}^d w_i x_i + b\right). \quad (3.1)$$

Výraz $\xi = \sum_{i=1}^d w_i x_i + b$ nazýváme potenciálem neuronu. Matematický model neuronu ilustrujeme na obrázku 3.1. Jak jsme rigorózně definovali v [21], jednotlivé neurony lze formovat do vrstev, přičemž výstup vrstvy předchozí používáme jako vstup pro následující

Obrázek 3.1: Model neuronu se vstupy x_1, x_2, x_3 , vahami w_1, w_2, w_3 , prahem b a aktivační funkcí f . Transformací popsanou rovnicí (3.1) poté vzniká výstup y .

vrstvu. První vrstvu ANN nazýváme vrstvou vstupní a poslední vrstvu modelu nazýváme vrstvou výstupní. Zbylé vrstvy nazýváme vrstvami skrytými. Schéma ANN tvořené třemi skrytými vrstvami zobrazujeme na obrázku 3.2. Konkrétní předpis funkce f poté záleží na povaze úlohy. Typicky se pro skryté vrstvy ANN používají jiné druhy aktivačních funkcí než pro vrstvy výstupní. Pro klasifikační účely totiž výstupy výstupní vrstvy musí odpovídat odhadu pravděpodobnosti. Jednotlivé druhy používaných aktivačních funkcí představíme v následujících odstavcích.

Definice 3.1.1. Nechť $\xi \in \mathbb{R}$ je potenciál neuronu, potom skokovou aktivační funkcí $f : \mathbb{R} \rightarrow \{0, 1\}$ definujeme jako

$$f(\xi) = \begin{cases} 1 & \xi \geq 0, \\ 0 & \text{jinak.} \end{cases} \quad (3.2)$$

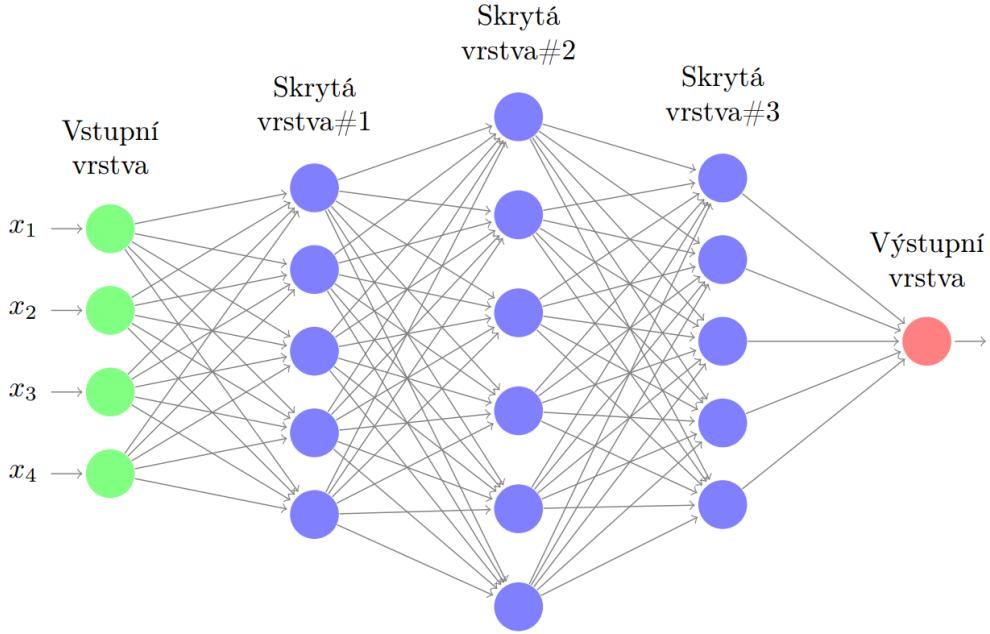
Skoková aktivační funkce tak vyšle signál z neuronu pouze při překročení prahu

$$\sum_{i=1}^d w_i x_i \geq -b. \quad (3.3)$$

ANN tvořenou jediným neuronem se skokovou aktivační funkcí nazýváme perceptron [6]. V praxi se nicméně jeví užitečnější používat spojitě diferencovatelné aktivační funkce, proto skokovou funkci uvádíme pouze z ilustrativních důvodů.

Definice 3.1.2. Nechť $\xi \in \mathbb{R}$ je potenciálem neuronu, pak sigmoidální aktivační funkci $f : \mathbb{R} \rightarrow (0, 1)$ myslíme funkci

$$f(\xi) = \frac{1}{1 + e^{-\xi}}. \quad (3.4)$$

Obrázek 3.2: Model ANN tvořené vstupní vrstvou o čtyřech neuronech, třemi skrytými vrstvami a výstupní vrstvou o jednom neuronu. Všechny neurony ve skrytých vrstvách jsou přitom propojeny s každým neuronem předešlé a následující vrstvy.

Jak ilustrujeme na obrázku 3.3, sigmoidální funkce zobrazuje vstupní potenciály na interval $(0, 1)$. Díky tomu se sigmoidální funkce zpravidla používá ve výstupní vrstvě pro úlohu binární klasifikace, jelikož její výstup lze v případě jednoho výstupního neuronu reprezentovat jako pravděpodobnost příslušnosti ke třídě signálu.

Pro případ klasifikace do $\mathcal{L} > 2$ tříd lze sigmoidální funkci zobecnit na tzv. softmax funkci. Softmax funkci f myslíme funkci $f : \mathbb{R}^{\mathcal{L}} \rightarrow (0, 1)^{\mathcal{L}}$ definovanou po složkách jako

$$(f(\boldsymbol{\xi}))_j = \frac{e^{\xi_j}}{\sum_{k=1}^{\mathcal{L}} e^{\xi_k}}, \quad j \in \{1, \dots, \mathcal{L}\}, \quad (3.5)$$

kde $\boldsymbol{\xi} = (\xi_1, \dots, \xi_{\mathcal{L}})$. Pro složky výstupu $\mathbf{y} = f(\boldsymbol{\xi})$ tedy platí $0 < y_i < 1$ a $\sum_{i=1}^{\mathcal{L}} y_i = 1$. Výstupy softmax funkce lze poté interpretovat jako pravděpodobnost příslušnosti pozorování $\mathbf{x}$ k j -té třídě. Z tohoto důvodu se podobně jako sigmoidální funkce používají ve výstupní vrstvě sítě, tentokrát ovšem pro případ klasifikace do $\mathcal{L} > 2$ tříd.

Definice 3.1.3. Pro vnitřní vrstvy ANN lze použít aktivační funkci tangens hyperbolický $f : \mathbb{R} \rightarrow (-1, 1)$ definovanou jako

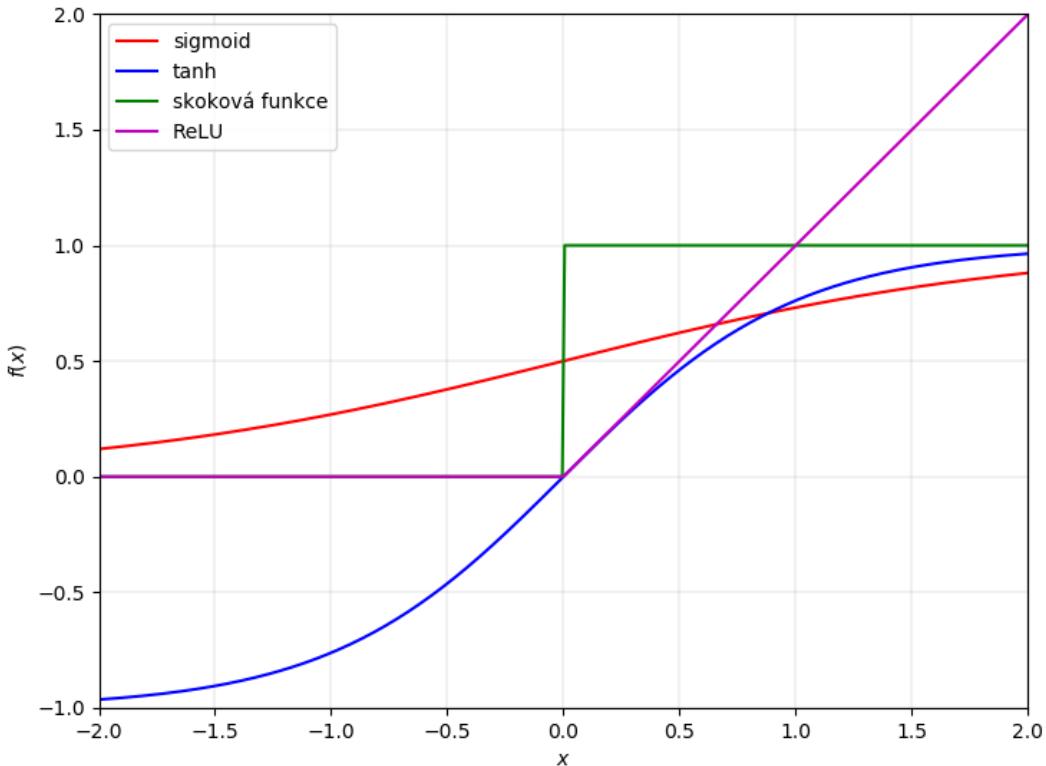
$$f(\xi) = \tanh(\xi) = \frac{1 - e^{-2\xi}}{1 + e^{-2\xi}}. \quad (3.6)$$

Výhodou tanhu oproti sigmoidu je skutečnost, že výstupní hodnoty jsou centrovány kolem nuly. V okolí nuly má potom tanh oproti sigmoidální funkci větší hodnoty derivací.

Definice 3.1.4. Nechť $\xi \in \mathbb{R}$ je potenciálem neuronu, pak rectified linear unit (ReLU) funkcí $f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}_0^+$ myslíme funkci ve tvaru

$$f(\xi) = \begin{cases} \xi & \xi \geq 0, \\ 0 & \text{jinak.} \end{cases} \quad (3.7)$$

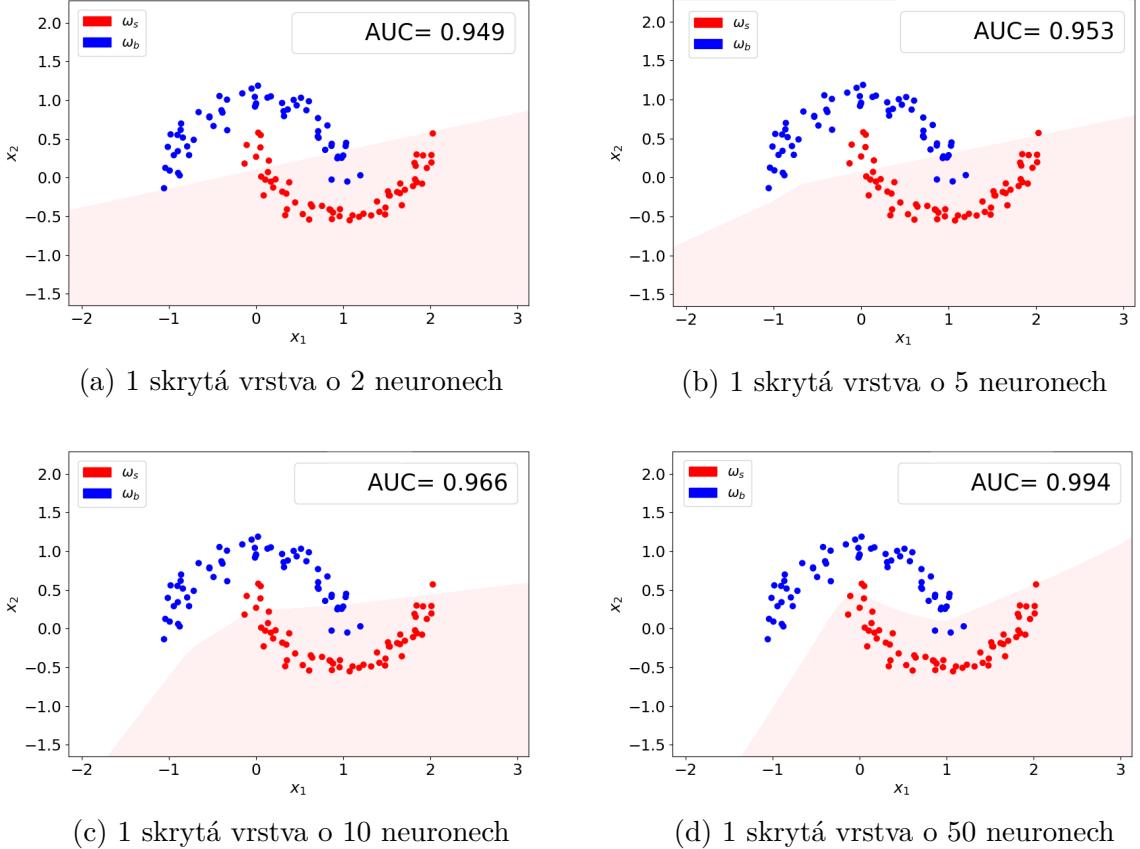
Výhodou ReLU funkce je díky podobnosti s identitou její snadný výpočet a skutečnost, že pro vysoké hodnoty ξ se derivace funkce f neblíží nule (tzv. vanishing gradient problem [18]). Z těchto důvodů se ReLU funkce často používá ve skrytých vrstvách ANN o velkém počtu vrstev a neuronů.

Obrázek 3.3: Porovnání jednotlivých aktivačních funkcí.

3.2 Učení neuronových sítí

Učení neuronových sítí je proces určení volných parametrů modelu (vah a prahů) takovým způsobem, aby klasifikátor přiřazoval vstupům správnou příslušnost ke třídě. Systém volných parametrů budeme pro přehlednost značit jako $\boldsymbol{\theta} = ((\mathbf{w}^1, b^1), \dots, (\mathbf{w}^k, b^k))$, kde $k \in \mathbb{N}$. Uvažujeme přitom případ učení s učitelem, kde v případě klasifikace do $\mathcal{L} > 2$ tříd

Obrázek 3.4: Ukázka klasifikace simulovaných 2D dat pomocí ANN s jednou skrytou vrstvou o různém počtu neuronů. Obrázek zobrazuje data s indikací množin a nelineární separační hranici. Model s větším množstvím neuronů, tedy i větším množstvím parametrů modelu, dokázal lépe zachytit reálný vzor v datech, a dosáhl tak vyšší hodnoty metriky AUC.

používáme trénovací množinu $\{(\mathbf{x}_1, \mathbf{y}_1), \dots, (\mathbf{x}_n, \mathbf{y}_n)\}$. V takovém případě pro i -té trénovací pozorování $\mathbf{x}_i$ udává vektor $\mathbf{y}_i \in \{0, 1\}^{\mathcal{L}}$ indikaci příslušnosti ke třídě ω_j , $j \in \mathcal{L}$ jako

$$(\mathbf{y}_i)_j = \begin{cases} 1 & \text{pro } \mathbf{x}_i \in \omega_j, \\ 0 & \text{pro } \mathbf{x}_i \notin \omega_j, \end{cases} \quad (3.8)$$

kde $(\mathbf{y}_i)_j$ je j -tá složka vektoru $\mathbf{y}_i$. S využitím trénovací množiny je naším cílem nastavit parametry modelu $\boldsymbol{\theta}$ takovým způsobem, aby byl na základě pravidel naučených na trénovací množině schopný správně predikovat i na datech, která při učení nebyla použita.

3.2.1 Ztrátová funkce

Uvažujme výstup modelu $f(\mathbf{x}_i; \boldsymbol{\theta}) \in (0, 1)^{\mathcal{L}}$ pro případ klasifikace se softmax funkcí. Výstup modelu tedy reprezentuje vektor predikovaných pravděpodobností příslušností k

jednotlivým třídám. Odchylku predikce $f(\mathbf{x}_i; \boldsymbol{\theta})$ od skutečné indikace $\mathbf{y}_i$ poté měříme s využitím tzv. ztrátové funkce $L : \mathbb{R}^{\mathcal{L}} \times \mathbb{R}^{\mathcal{L}} \rightarrow \mathbb{R}^+$. Pro případ vícerozměrné klasifikace poté používáme kategorickou křížovou entropickou funkci L_{CCE} definovanou jako

$$L_{CCE}(f(\mathbf{x}_i; \boldsymbol{\theta}), \mathbf{y}_i) = -\sum_{j=1}^{\mathcal{L}} (\mathbf{y}_i)_j \log(f(\mathbf{x}_i; \boldsymbol{\theta}))_j. \quad (3.9)$$

S využitím vhodné ztrátové funkce poté definujeme empirickou rizikovou funkci J jako

$$J(\boldsymbol{\theta}) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n L(f(\mathbf{x}_i; \boldsymbol{\theta}), y_i), \quad (3.10)$$

což odpovídá odhadu střední hodnoty ztrátové funkce L napříč $n \in \mathbb{N}$ trénovacími pozorováními [21]. Úloha učení modelu poté přechází v úlohu minimalizace cílové funkce J .

3.2.2 Gradient descent

Typicky používanou metodou pro minimalizaci J je metoda největšího gradientního spádu, tzv. gradient descent (GD) [46, 13]. Ta spočívá v iterativní úpravě parametrů pomocí malých kroků ve směru největšího záporného gradientu empirické rizikové funkce dle vzorce

$$\boldsymbol{\theta}^{(k+1)} = \boldsymbol{\theta}^{(k)} - \varepsilon \frac{1}{n} \nabla_{\boldsymbol{\theta}} \sum_{i=1}^n L(f(\mathbf{x}_i; \boldsymbol{\theta}^{(k)}), \mathbf{y}_i), \quad (3.11)$$

kde $\varepsilon > 0$ je rychlosť učení neboli learning rate a $k \in \mathbb{N}$ je index iterace. Pro $k = 1$ lze parametry $\boldsymbol{\theta}^{(1)}$ inicializovat například výběrem z normálního rozdělení o nulové střední hodnotě. Pro výpočet gradientů ztrátové funkce se používá algoritmus tzv. backpropagation, který jsme detailně popsali v [21]. V rámci GD využíváme v každém kroku celou množinu $n \in \mathbb{N}$ trénovacích pozorování. Proto jej v této podobě označujeme též jako batch GD.

Označením stochastic gradient descent (SGD) poté pro přehlednost odkazujeme na proces, kdy dochází k aktualizaci parametrů po výpočtu gradientu skrz jedno náhodně vybrané trénovací pozorování. V takovém případě tedy rovnice (3.11) přechází na tvar

$$\boldsymbol{\theta}^{(k+1)} = \boldsymbol{\theta}^{(k)} - \varepsilon \nabla_{\boldsymbol{\theta}} L(f(\mathbf{x}_i; \boldsymbol{\theta}^{(k)}), \mathbf{y}_i), \quad (3.12)$$

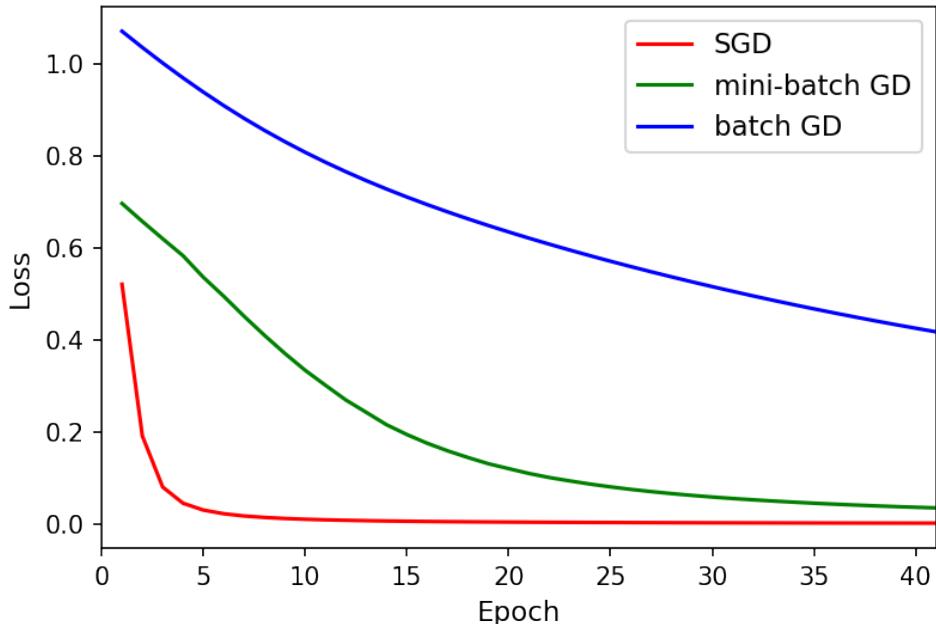
kde $i \in \{1, \dots, n\}$ je index náhodně vybraného pozorování z trénovacího vzorku. V případě SGD je výpočetní náročnost jednoho cyklu výrazně nižší než pro GD, protože výpočet je prováděn jen pro jedno pozorování. Díky rychlým jednotlivým krokům se tak s použitím SGD lze rychleji dostat do blízkého okolí minima J .

Oba tyto přístupy tak proto může být výhodné skloubit optimalizací pomocí tzv. mini-batch GD [14]. Při mini-batch GD je pro aktualizaci parametrů použita vždy pouze náhodně vybraná menší várka (mini-batch) trénovacích dat. S použitím mini-batch GD tedy vyvstává požadavek na další uživatelem volený hyperparametr modelu v podobě velikosti várky. Uvažujme pro iteraci k várku $\mathcal{B}^{(k)} = (\mathbf{x}_{i_1}, \dots, \mathbf{x}_{i_m})$, kde $i_1, \dots, i_m \in \{1, \dots, n\}$,

$m \in \mathbb{N}$ za podmínky $m < n$ a pro $j \neq l$ platí $i_j \neq i_l$ pro všechna $j, l \in \{1, \dots, m\}$. Potom se tedy pravidlo pro aktualizaci parametrů popsané rovnicí (3.11) změní na

$$\boldsymbol{\theta}^{(k+1)} = \boldsymbol{\theta}^{(k)} - \varepsilon \frac{1}{m} \nabla_{\boldsymbol{\theta}} \sum_{\mathbf{x}_i \in \mathcal{B}^{(k)}} L(f(\mathbf{x}_i; \boldsymbol{\theta}^{(k)}), y_i), \quad (3.13)$$

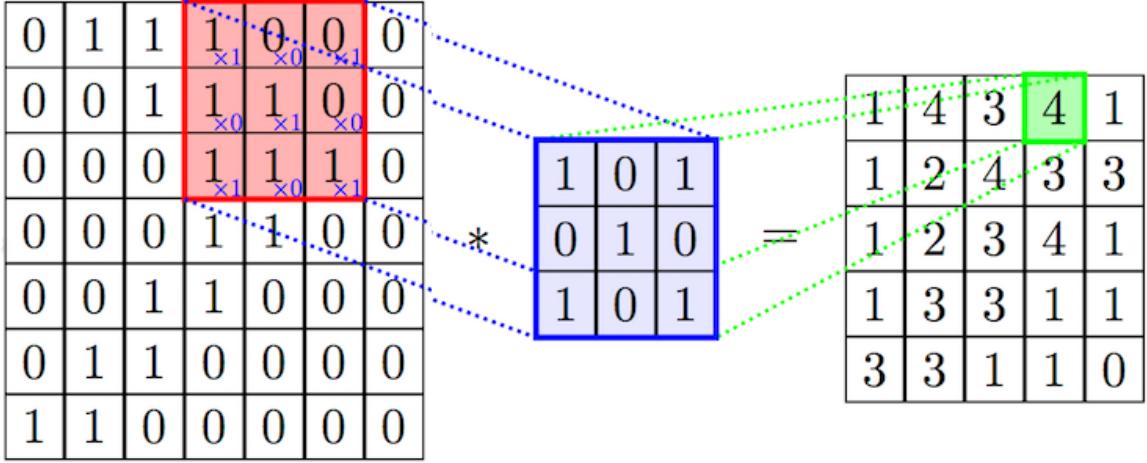
kde $m = \text{card}(\mathcal{B}^{(k)})$ označuje počet pozorování v jedné várce. Díky častějším aktualizacím parametrů má mini-batch GD možnost rychleji dojít do bodu minima cílové funkce nežli GD. Navíc oproti GD se mini-batch GD dokáže snáze vymanit z lokálního minima. Empiricky se přitom ukazuje [14], že menší várky vedou k rychlejší konvergenci cílové funkce v rámci trénovacích cyklů. Co se celkové výpočetní náročnosti týče, je nicméně úspornější trénovat data s většími várkami. Porovnání průběhu minimalizace cílové funkce pro různé varianty GD ilustrujeme na obrázku 3.5.

Obrázek 3.5: Obrázek ilustruje průběh minimalizace cílové funkce s použitím různých variant GD. Pozorování bylo provedeno v rámci klasifikace na množině IRIS [11] na ANN tvořené třemi skrytými vrstvami po 10 neuronech. Z obrázku je patrná pomalá konvergence batch GD. Oproti tomu SGD i mini-batch GD konvergují k minimu J rychleji. Pokud se nicméně zaměříme na výpočetní náročnost jednotlivých optimalizačních procesů, zjistíme, že trénování skrze SGD trvá výrazně déle nežli u mini-batch GD.

3.3 CNN

CNN jsou rozšířením konceptu ANN, které dokáže lépe zachytit příznaky v obrazových vstupech. Oproti klasickým ANN používají CNN pro transformaci dat namísto maticového

Obrázek 3.6: Schéma konvoluce dle rovnice (3.15). Červeně vyznačené pole odpovídá části vstupního snímku, ze kterého po konvoluci s modře označeným konvolučním jádrem vzniká zeleně vyznačený prvek na výstupní příznakové mapě.

násobení operaci konvoluce. Konvoluci funkcí $f, g : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ ve spojitém případě definujeme jako

$$(f * g)(x) = \int_{\mathbb{R}} f(y)g(x - y)dy. \quad (3.14)$$

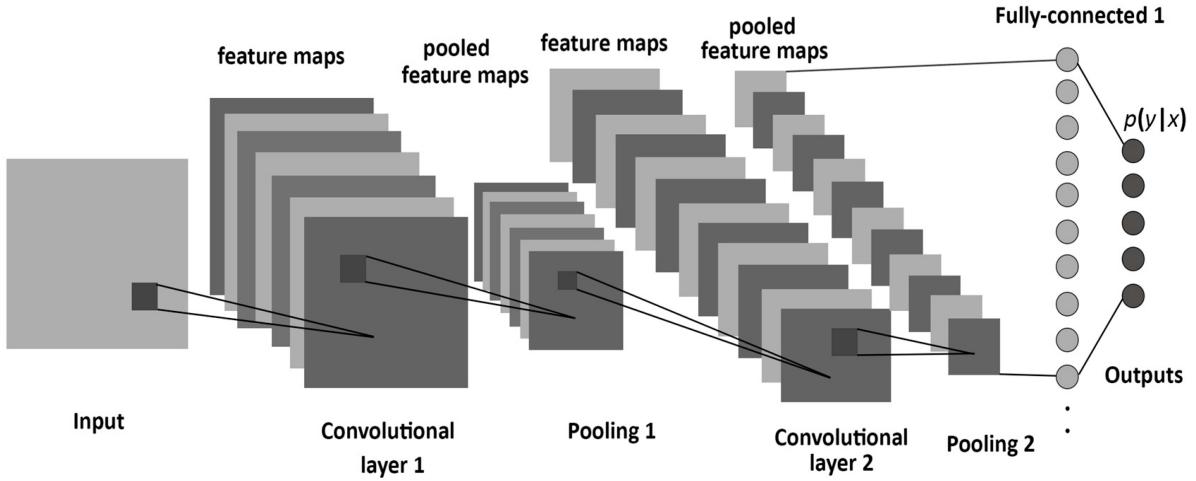
V praxi nicméně budeme pracovat s diskrétními 2D obrazovými daty. V takovém případě konvoluci funkcí $\mathbf{X} \in \mathbb{R}^2$ a $\mathbf{K} \in \mathbb{R}^2$ definujeme jako

$$(\mathbf{X} * \mathbf{K})(i, j) = \sum_{m=-\infty}^{+\infty} \sum_{n=-\infty}^{+\infty} \mathbf{X}(i - m, j - n) \mathbf{K}(m, n), \quad (3.15)$$

kde $i, j \in \mathbb{N}$ jsou indexy výstupního snímku. Pro obrazová data konečných rozměrů poté nekonečná sumace přechází v sumaci konečnou, viz [21]. Funkce $\mathbf{X}$ v takovém případě reprezentuje vstupní obrázek a $\mathbf{K}$ je tzv. konvoluční jádro neboli kernel. Právě prvky konvolučního jádra jsou volné parametry pro natrénování modelu a jsou analogí k vahám v případě ANN. Rozměry a počet konvolučních jader jsou uživatelem zadány parametr. Schéma konvoluce popsané rovnicí (3.15) ilustrujeme na obrázku 3.6.

Výstup matice (tzv. příznaková mapa) je následně podobně jako v případě ANN po prvcích transformován aktivační funkcí. Zároveň navíc můžeme výstupy takto vytvořené konvoluční vrstvy použít jako vstupy pro vrstvu následující a získat tak hlubokou CNN. Pro klasifikaci nakonec každý pixel výstupu poslední konvoluční vrstvy propojujeme skrze skrytou tzv. plně propojenou vrstvu (též fully connected layer) s vrstvou výstupní. Výstup modelu poté stejně jako v případě ANN po použití aktivační funkce sigmoid či softmax odpovídá pravděpodobnosti příslušnosti k dané třídě. Schéma tohoto popisu ilustrujeme na obrázku 3.7.

Kromě konvolucí a transformace aktivační funkcí je v architekturách CNN též používán tzv. pooling, jak jsme již podrobně popsali v [21]. Ten slouží ke snížení dimenze příznakových map vhodnou transformací. Standardně je používán tzv. max pooling, který

Obrázek 3.7: Schéma CNN. Vstup (Input) je po sérii konvolučních vrstev a poolingu skrze fully-connected player spojen s výstupní vrstvou (Outputs).

příznakovou mapu rozdělí na pole o uživateli daných rozměrech. Z každého pole je poté na výstup přenesen pouze prvek o nejvyšší hodnotě. Alternativou za max pooling je tzv. average pooling, který místo nejvyšší hodnoty vybere aritmetický průměr prvků z pole.

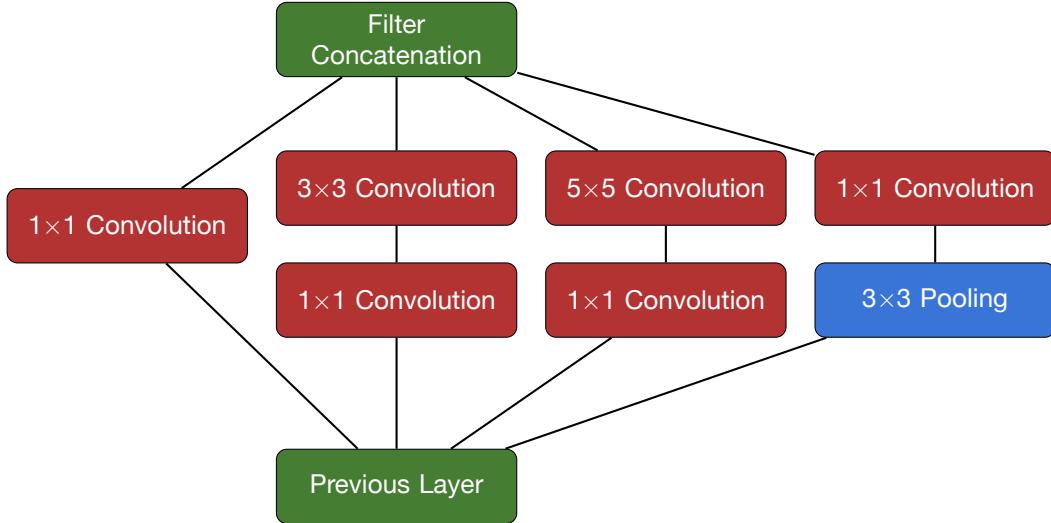
3.4 Pokročilé techniky

Pro komplexní úlohy využívající velké množství dat o vysoké dimenzi je pro dosažení kýžených výsledků nutno rozšířit architektury CNN popsané v předchozí sekci. V této sekci proto popisujeme dvě modifikace CNN, jež jsou v současnosti hojně využívané na poli rozpoznávání obrazu. Tyto techniky následně v kapitole 5 používáme v architekturách modelů pro klasifikaci neutrínových interakcí z experimentu NOvA.

3.4.1 Inception

Jednou z možností jak zvýšit přesnost klasických CNN je zavedení tzv. inception modulů prvně publikovaných v rámci modelu GoogLeNet[30]. Na základě testování na porovnávacích benchmark datových množinách lze s inception moduly dosáhnout výrazně lepších výsledků oproti základním CNN. Právě modelem GoogLeNet je inspirován model CVN používaný na klasifikaci neutrínových interakcí na experimentu NOvA.

Architektura inception modulu použitého v CVN je znázorněna na obrázku 3.8. V rámci každého modulu jsou jednotlivé příznakové mapy paralelně zpracovány čtyřmi větvemi skrytých vrstev. Na počátku je provedena konvoluce s jádry o rozměrech $(1, 1)$, počet výstupních příznakových map pak totiž odpovídá počtu $(1, 1)$ filtrů. Pracujeme-li s vysokým množstvím vstupních příznakových map, lze tímto krokem snížit počet vstupů do následujících konvolučních vrstev. Tímto způsobem lze tedy snížit výpočetní náročnost modelu [26]. Zatímco v první věti již nejsou použity další operace, ve druhé a třetí věti jsou vstupy transformovány konvolucemi s konvolučními filtry o rozměrech $(3, 3)$ a $(5, 5)$.

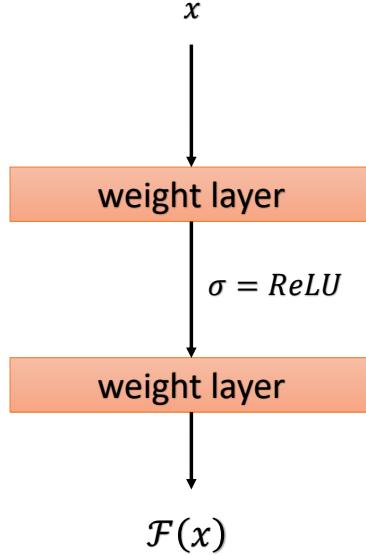

Obrázek 3.8: Schéma inception modulu používaného v architekturách GoogLeNet a CVN. Buňka Previous Layer zde reprezentuje výstupy z předchozí vrstvy, které jsou následně použity jako vstupy do čtyř paralelních vrstev. Buňka Filter Concatenation poté symbolizuje poskládání takto vzniklých příznakových map do jedné série. Převzato z [26].

Poslední větev poté před konvolucí s filtrem (1, 1) používá max pooling o rozměrech (3, 3). Díky takto popsané architektuře složené ze čtyř unikátních paralelních sérií skrytých vrstev disponuje inception modul vyšší flexibilitou pro extrakci příznaků ze vstupu nežli standardní konvoluční vrstva. Pro jediný vstup totiž inception modul vytvoří výstupní příznakové mapy hned pro čtyři větve s různými konvolučními vrstvami. Model tak získává větší kapacitu použitím paralelních větví namísto zvětšováním hloubky. Z výsledných sérií příznakových map ze všech čtyř větví je následně vytvořen jeden velký systém příznakových map. Ten je použit jako vstup do další vrstvy. Na jednotlivé inception moduly se poté v rámci sítě můžeme dívat analogicky jako na standardní skryté vrstvy.

3.4.2 Residuální neuronové sítě (ResNet)

Další modifikací architektury CNN vedoucí k vyšší přesnosti klasifikace pro komplexní a obsáhlé datové množiny jsou tzv. residuální neuronové sítě (ResNet) [16]. Tato technika byla vyvinuta s cílem odstranit problémy při učení ANN s řádově desítkami skrytých vrstev. U takto hlubokých ANN se často projevoval tzv. vanishing gradient problem [18] a problém degradace [16], kdy další přidávání skrytých vrstev snižuje klasifikační přesnost modelu. V této sekci navazujeme na podrobný technický popis ResNet a popisujeme základní myšlenku a značení. Pro popis ResNet budeme hojně používat pojem tzv. mapování vstupu. To odpovídá transformaci vstupu skrze určitou sérii vrstev CNN. Uvažujeme-li vstup $\mathbf{X} \in \mathbb{R}^{d_1 \times d_2}$, pak mapováním $\mathcal{F}(\mathbf{X}) : \mathbb{R}^{d_1 \times d_2} \rightarrow \mathbb{R}^{h_1 \times h_2}$ myslíme transformaci

Obrázek 3.9: Schéma mapování $\mathcal{F}$ vstupu $\mathbf{X}$ ilustrované na dvou vrstvách sítě. Buňky weight layer reprezentují konvoluci daného vstupu se sadou konvolučních filtrů dané vrstvy. Aktivační funkce σ transformuje vektorové vstupy po složkách.

vstupu $\mathbf{X}$ určitou sérií vrstev sítě. Hodnoty $d_1, d_2, h_1, h_2 \in \mathbb{N}$ přitom odpovídají dimenzím vstupu, respektive mapování. Uvažujeme tedy pouze jednokanálové obrazové vstupy ve stupních šesti. Mapování $\mathcal{F}(\mathbf{X})$ nicméně nemusí být výstupem celé CNN, ale značíme jím i transformaci do úrovně skrytých vrstev. Ilustrujme nyní princip mapování $\mathcal{F}(\mathbf{X})$ na obrázku 3.9. S využitím této notace nyní přistupujeme k popisu residuálního učení.

Základní myšlenkou residuálního učení je naučit se namísto cíleného popisného mapování $\mathcal{H}(\mathbf{X}) : \mathbb{R}^{d_1 \times d_2} \rightarrow \mathbb{R}^{d_1 \times d_2}$ vstupu $\mathbf{X}$ tzv. residuální mapování ve tvaru

$$\mathcal{F}(\mathbf{X}) = \mathcal{H}(\mathbf{X}) - \mathbf{X}. \quad (3.16)$$

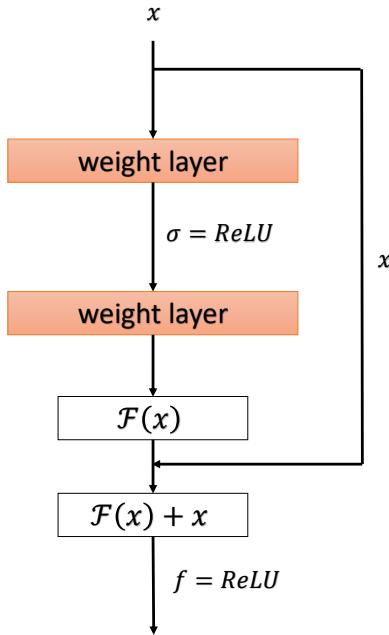
Rozdíl v (3.16) je myšlen po prvcích maticově. Empiricky podložená hypotéza naznačuje, že hluboká CNN lépe optimalizuje parametry na residuálním mapování nežli na mapování originálním. Výzkum totiž ukazuje [16], že série skrytých vrstev nedokáže dostatečně přesně mapovat identity. Pokud tak přesnost modelu po sérii skrytých vrstev saturuje, v dalších vrstvách se vlivem zmíněného problému degradace začne zhoršovat. Proto může být vhodnější použít právě residuální mapování, které tento problém odstraňuje. V extrémním případě, kdy je optimální mapování identitou, se poté ukazuje, že je skrze řadu vrstev snazší modelovat nulové residuum nežli identitu [16], [15]. Tímto způsobem tak může dojít k omezení vlivu problému degradace.

Myšlenku residuálního učení popsanou rovnicí (3.16) lze v praxi implementovat za pomocí tzv. shortcut connections [16]. Po úpravě dostáváme z rovnice (3.16) vztah

$$\mathcal{H}(\mathbf{X}) = \mathcal{F}(\mathbf{X}) + \mathbf{X}. \quad (3.17)$$

Shortcut connections poté schématicky znázorňují přičtení vstupu $\mathbf{X}$ k residuálnímu mapování $\mathcal{F}(\mathbf{X})$ v rámci tzv. residuálních bloků [16]. Residuálními bloky myslíme sérii po

sobě jdoucích vrstev, na které skrze shortcut connections použijeme techniku residiálního učení dle rovnice (3.16). Schématicky je model residiálního bloku vykreslen na obrázku 3.10.

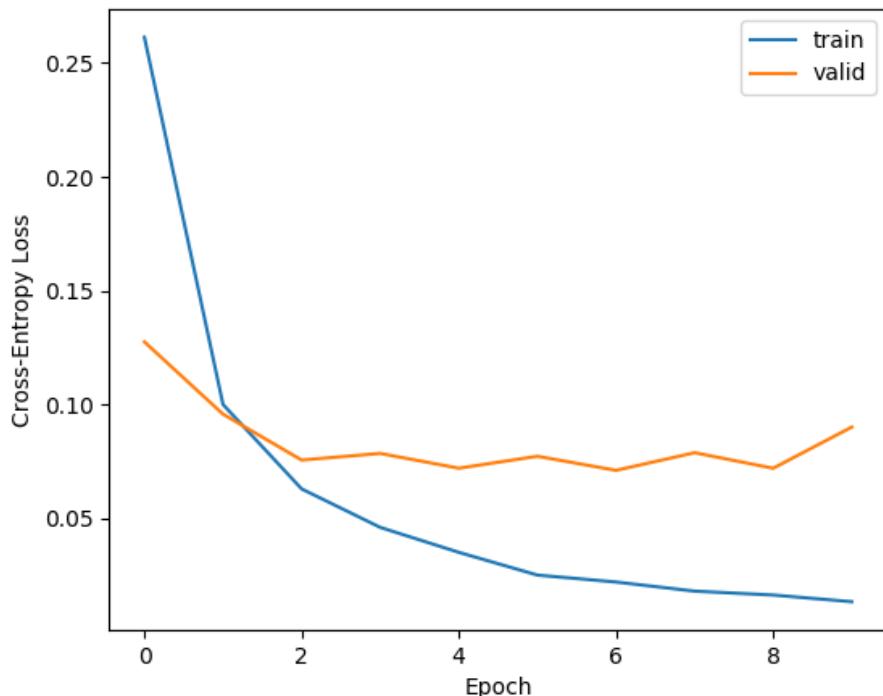

Obrázek 3.10: Schéma principu ResNet použité v [16]. Obrázek je modifikací schématu z obrázku 3.9 vedoucí k použití residiálního učení. Šipka vpravo znázorňuje shortcut connection. Aktivační funkce f poté provádí transformaci výstupu residiálního bloku $\mathcal{F}(\mathbf{X}) + \mathbf{X}$. Funkce f přitom obecně nemusí být stejná jako aktivační funkce σ uvnitř bloku, což zdůrazňujeme odlišným značením funkcí.

3.5 Regularizační techniky

Zásadním požadavkem na aplikovatelný model je schopnost generalizovat, tedy predikovat na trénovacích datech se stejnou přesností jako na datech, která během trénování nebyla použita. Jak již bylo zmíněno v sekci 3.2, pro trénování modelu používáme tzv. trénovací množinu dat. V praxi navíc pro kontrolu generalizace modelu během učení pozorujeme přesnost modelu na tzv. validační množině dat. Ve chvíli, kdy se přestane snižovat empirická riziková funkce pro validační množinu, začíná se model tzv. přetrénovalat (nastává tzv. overfitting). To znamená, že model přestává generalizovat pro nová data přestože přesnost na trénovacích datech se stále zvyšuje. Empirická riziková funkce se sice napříč iteracemi stále snižuje, ale přestává být dobrým odhadem skutečné rizikové funkce. Právě výsledky klasifikace na validační množině jsou tak pro nás klíčové při ladění hyperparametrů modelu.

Ztrátě generalizace modelu lze předcházet volbou rozsáhlé a reprezentativní trénovací množiny či technikami zabraňujícími přetrénování modelu úpravou modelu či procesu učení. Modifikacím architektury modelu či procesu učení vedoucím k prevenci přeúčení modelu říkáme regularizační techniky. V této sekci poté popisujeme regularizační techniky, které následně používáme pro zmírnění přetrénování CNN během analýzy dat z experimentu NOvA v kapitole 5.

Obrázek 3.11: Zatímco modře označená empirická riziková funkce pro trénovací data klesá, oranžově značená empirická riziková funkce pro validační data po druhém trénovacím cyklu (Epoch) osciluje. To značí, že přesnost klasifikátoru na validačních datech se nezvyšuje, a model se tedy přetrénovává.

3.5.1 Early stopping

Jednou z velice intuitivních regularizačních technik je tzv. early stopping. Během early stopping probíhá ukládání parametrů modelu v rámci každé trénovací epochy. Při dosažení tzv. ukončovacího kritéria je učení modelu ukončeno a early stopping uloží model s nejvýhodnějšími parametry. V praxi může být učení síť zastaveno v k -té iteraci, pokud se empirická riziková funkce J pro validační množinu v následující epoše zvýší, tedy pokud

$$J^{(k)} < J^{(k+1)}. \quad (3.18)$$

Uplatníme-li tedy early stopping na učení ilustrovaném na obrázku 3.11, učení bude ukončeno po druhé epoše a výsledný model bude obsahovat parametry právě z druhé epochy.

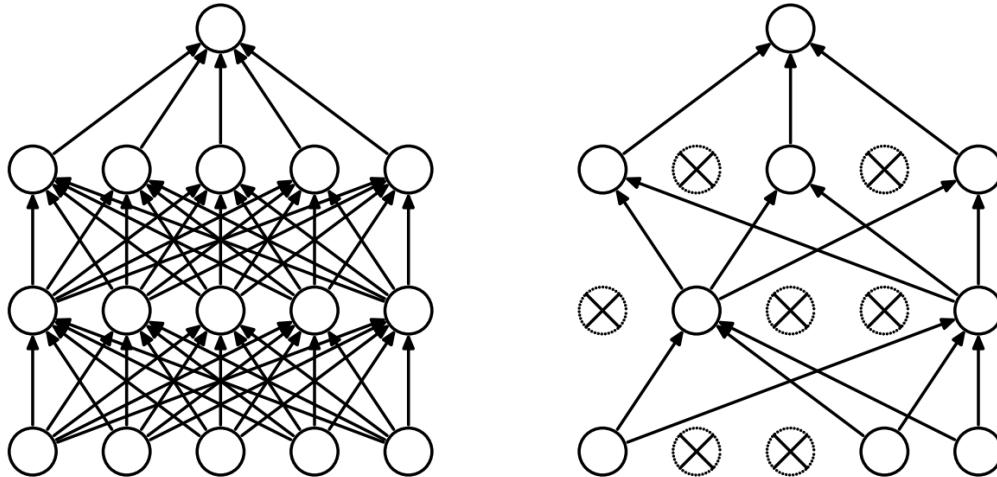
V praxi takto definované kritérium nicméně může vlivem ojedinělé oscilace funkce J trénovací proces předčasně ukončit. Proto se zavádí parametr tolerance early stopping $c \in \mathbb{N}$. V takovém případě je učení v epoše k ukončeno až poté, co funkce J na validační množině dat v následujících c epochách nezačne klesat, tedy pokud

$$J^{(k)} < J^{(k+i)}, \quad (3.19)$$

pro všechna $i \in \{1, \dots, c\}$. Tímto způsobem tak zamezíme předčasnému ukončení trénování způsobeného nahodilou oscilací empirické rizikové funkce pro validační data.

3.5.2 Dropout

Další regularizační technikou snižující riziko přetrénování modelu je tzv. dropout [29]. Hlavní myšlenkou metody dropout je zabránění přílišné adaptace parametrů na trénovací data deaktivací náhodně vybraných neuronů ve skryté vrstvě pro konkrétní trénovací cyklus. V každém trénovacím cyklu je tak pozměněna architektura modelu, což snižuje tendenci modelu k přetrénování. Zároveň tímto způsobem lze snížit počet trénovaných parametrů, a zrychlit tak učení modelu. To je typicky žádáno v plně propojených vrstvách CNN, do kterých vede vysoké množství spojů z předešlých konvolučních vrstev. Tuto metodu tak popisujeme právě s cílem použití v plně propojených vrstvách CNN. Schématicky metodu dropout v rámci jednoho trénovacího cyklu ilustrujeme na obrázku 3.12. Pro matematický popis techniky dropout uvažujme síť s $\mathcal{L} \in \mathbb{N}$ skrytými vrstvami, kde

Obrázek 3.12: Obrázek vpravo ilustruje použití metody dropout na modelu ANN vykreslené vlevo. Spoje mezi neurony jsou znázorněny šipkami. Obrázek tak ilustruje, že s využitím metody dropout napříč modelem lze výrazně snížit počet parametrů při zachování komplexity modelu. Převzato z [29].

$l \in \{1, \dots, \mathcal{L}\}$ značí index vrstvy. Bud $\mathbf{x}^l \in \mathbb{R}^d$ vektorem výstupů z l -té vrstvy. Pak pro libovolný neuron lze výstup neuronu y^{l+1} neregularizované sítě vypočítat jako

$$y^{l+1} = f(\mathbf{w}^{l+1\top} \mathbf{x}^l + b^{l+1}), \quad (3.20)$$

kde f , $\mathbf{w}^{l+1}$ a b^{l+1} značí postupně aktivační funkci, vektor vah a práh neuronu. V případě použití regularizace dropout s uživatelem zvolenou pravděpodobností $p \in (0, 1)$ jednotlivé spoje mezi neurony přerušíme náhodným vynulováním složek $\mathbf{w}^{l+1} = (w_1^{l+1}, \dots, w_d^{l+1})$. Uvažujeme tedy vektor vah $\tilde{\mathbf{w}}^{l+1}$ vybraný po složkách jako

$$\tilde{w}_i^{l+1} = \begin{cases} w_i^{l+1} & \text{s pravděpodobností } p, \\ 0 & \text{s pravděpodobností } 1 - p, \end{cases} \quad (3.21)$$

kde $i \in \{1, \dots, d\}$. Složky $\tilde{w}_i^{l+1}$ tedy nabývají buď původních hodnot w_i^{l+1} nebo hodnot nulových, a to dle Bernoulliho rozdělení s parametrem p . V každém trénovacím cyklu jsou poté jednotlivé neurony s pravděpodobností $q = 1 - p$ deaktivovány vynulováním svých vstupů, zatímco s pravděpodobností p se vstupy neuronů nezmění. Hyperparametr p tak můžeme volit unikátně pro každou skrytou vrstvu s technikou dropout. Výstup neuronu lze poté získat jako

$$y^{l+1} = f((\tilde{\mathbf{w}}^{l+1})^\top \mathbf{x}^l + b^{l+1}). \quad (3.22)$$

Tímto způsobem tak lze upravit ANN po vzoru schématu na obrázku 3.12.

3.5.3 Batch normalization

Učení ANN může komplikovat fakt, že se změnami velikostí parametrů v jednotlivých vrstvách se mění distribuce jejich výstupů, a tedy vstupů do následujících vrstev. Tento jev vyžaduje vysokou opatrnost ohledně volby inicializace parametrů a velikosti learning rate. Vzhledem k tomu, že se během tréninku parametry v jednotlivých vrstvách neustále adaptují na jiná rozdělení vstupů, příliš vysoká hodnota learning rate či neopatrně inicializované parametry mohou ve skrytých vrstvách způsobit nestabilitu při učení modelu a explozi hodnot gradientů. Uživatel je tak nuten volit nižší hodnotu learning rate, čímž se však celkově prodlužuje délka učení modelu. V rámci [19] byl nicméně představen koncept normalizace várek trénovacích dat (v angličtině tzv. batch normalization), který umožňuje stabilnější průběh trénování s menší citlivostí na volbu learning rate a inicializaci vah.

Necht je dán obecný trénovací systém $n \in \mathbb{N}$ vstupů $\mathbf{x}_i \in \mathbb{R}^d$, $d \in \mathbb{N}$, do jisté vrstvy sítě, přičemž $i \in \{1, \dots, n\}$. Uvažujeme přitom d dimenzionální vstupy $\mathbf{x}_i = (x_i^1, x_i^2, \dots, x_i^d)$. V rámci normalizace pro každé $k \in \{1, \dots, d\}$ normalizujeme každý prvek

$$\hat{x}_i^k = \frac{x_i^k - \hat{\mu}^k}{\hat{\sigma}^k}, \quad (3.23)$$

kde

$$\hat{\mu}^k = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i^k, \quad (3.24)$$

$$\hat{\sigma}^k = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i^k - \hat{\mu}^k)^2}. \quad (3.25)$$

V této fázi nicméně skrze normalizaci ovlivňujeme reprezentační schopnosti modelu. Z tohoto důvodu v rámci batch normalization pro vstup $\mathbf{x}_i \in \mathbb{R}^d$ po normalizaci z (3.23)

používáme též škálování a posun parametry $\gamma^k, \beta^k \in \mathbb{R}$ v podobě

$$a_i^k = \gamma^k \hat{x}_i^k + \beta^k. \quad (3.26)$$

Parametry γ^k, β^k jsou natrénovány během učení společně s dalšími parametry modelu. Díky škálování dle (3.26) je poté možno upravit normalizaci ve prospěch rychlejší minimalizace cílové funkce oproti (3.23). V extrémním případě pro $\gamma^k = \hat{\sigma}^k$ a $\beta^k = \hat{\mu}^k$ přechází transformace v identitu.

Jak jsme popsali v sekci 3.2, v praxi nicméně jednotlivé dopředné kroky často provádíme namísto s celou trénovací sadou dat po sériích trénovacích várek. Uvažujeme tedy várku $m \in \mathbb{N}, m < n$ pozorování $\mathcal{B} = (\mathbf{x}_{i_1}, \dots, \mathbf{x}_{i_m})$, kde $i_j \in \{1, \dots, n\}$ pro $j \in \{1, \dots, m\}$ dle popisu v sekci 3.2. Pak provádíme normalizaci pozorování z $\mathcal{B}$ analogicky po vzoru rovnic (3.23) a (3.26). Pro normalizaci $\mathcal{B}$ tedy napočítáme výrazy

$$\hat{\mu}_{\mathcal{B}}^k = \frac{1}{m} \sum_{j=1}^m x_{i_j}^k, \quad (3.27)$$

$$\hat{\sigma}_{\mathcal{B}}^k = \sqrt{\frac{1}{m} \sum_{j=1}^m (x_{i_j}^k - \hat{\mu}_{\mathcal{B}}^k)^2}. \quad (3.28)$$

S využitím vztahů (3.27) a (3.28) nyní můžeme provést transformaci dle [19] jako

$$\hat{x}_{i_j}^k = \frac{x_{i_j}^k - \hat{\mu}_{\mathcal{B}}^k}{\hat{\sigma}_{\mathcal{B}}^k}, \quad (3.29)$$

$$a_{i_j}^k = \gamma^k \hat{x}_{i_j}^k + \beta^k, \quad (3.30)$$

Celou transformaci $x_{i_j}^k \rightarrow a_{i_j}^k$ poté zapisujeme jako

$$\text{BN}_{\gamma^k, \beta^k}(x_{i_j}^k) = a_{i_j}^k. \quad (3.31)$$

Pro přehlednost notace popisujeme skrze rovnici (3.23) normalizaci vstupů ANN s vektorovým vstupem $\mathbf{x}$. V případě CNN je várka $\tilde{\mathcal{B}}$ tvořena $\tilde{m} \in \mathbb{N}$ vstupními maticemi. Požadujeme přitom, aby všechny prvky na stejně příznakové mapě byly normalizovány stejným způsobem pro zachování interpretace vstupu jako obrázku. Z tohoto důvodu normalizujeme každý prvek vstupu napříč všemi prvky všech příznakových map ve várce.

Mimo rychlejší minimalizace empirické rizikové funkce funguje batch normalization i jako regularizační metoda. V rovnicích (3.27) a (3.28) jsou odhadovány výběrových statistiky pouze pro danou várku $\mathcal{B}$, nikoliv pro celou trénovací množinu. Díky tomu dochází k vnášení šumu během každé normalizace, což zvyšuje generalizační potenciál modelu. Tento regularizační efekt roste pro menší velikosti várek. S postupným růstem mohutnosti várky $\mathcal{B}$ vzhledem k mohutnosti celé trénovací množiny dochází k útlumu šumu, a tedy i k útlumu regularizačních vlastností normalizace.

Kapitola 4

Metody strojového učení založené na rozhodovacích stromech

Kromě neuronových sítí lze pro klasifikační účely použít řadu dalších ML technik. V této sekci proto popisujeme další ML algoritmy založené na schématu tzv. rozhodovacího stromu. Podobně jako v předchozí kapitole 3, i v tomto případě se pro učení modelů používá trénovací množina dat. DL modely jako CNN jsou schopné si ze surových obrazových dat samostatně extrahovat vhodné příznaky pro následnou klasifikaci. Obecně je ovšem pro ML modely nutné vstupní obrazové příznaky extrahovat manuálně. Pro extrakci příznaků ze surových obrazových dat je nicméně možné použít konvoluční vrstvy CNN. Algoritmy popsané v této kapitole proto prezentujeme právě s motivací použít je pro klasifikaci na příznacích extrahovaných z modelů CNN. Algoritmy založenými na rozhodovacích stromech tak můžeme nahradit plně propojenou vrstvu CNN.

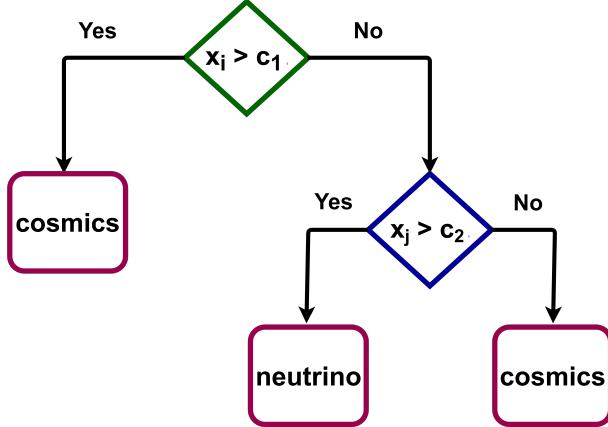
4.1 Rozhodovací stromy

Jedním z často používaných klasifikačních algoritmů jsou rozhodovací stromy. Namísto komplexních maticových operací a nelineárních transformací v případě neuronových sítí rozhodovací stromy klasifikují vstupní pozorování na základě série rozhodovacích procesů. Rozhodovací proces uvnitř rozhodovacího stromu je možno definovat jako binární porovnání, zda jistý prvek x_j vstupního vektoru $\mathbf{x} \in \mathbb{R}^d$, $d \in \mathbb{N}$, splňuje pro parametr $c \in \mathbb{R}$ podmínsku

$$x_j > c, \quad (4.1)$$

pro $j \in \{1, \dots, d\}$. Tímto způsobem tak data rozřazujeme do dvou tzv. rozhodovacích regionů $R_1 = \{\mathbf{x} | x_j > c\}$ a $R_2 = \{\mathbf{x} | x_j \leq c\}$. Index j a hodnotu c přitom volíme s cílem co nejlépe v daném kroku dle rozhodovacího pravidla separovat data, což lze v praxi provést skrze minimalizaci jistého klasifikačního kritéria. Tím může být například kategorická křížová entropie. První takto vybrané binární rozhodování nazýváme kořen stromu. Podle splnění rozhodovací podmínky v kořenu nicméně můžeme pokračovat dále po tzv. rozhodovacích hranách k dalším rozhodovacím uzlům. Uzel, ze kterého nevychází další rozhodovací hrany, nazýváme list. Právě počet listů poté určuje počet rozhodovacích regionů na konci rozhodovacího stromu. Strukturu rozhodovacích stromů ilustrujeme

na příkladu separace pozorování neutrin od kosmického záření na obrázku 4.1. Počet

Obrázek 4.1: Schéma rozhodovacího stromu na ilustrativním příkladu binární klasifikace. Zelená buňka znázorňuje kořen stromu, modrá buňka rozhodovací uzel a fialové buňky listy. Výrazy x_i a x_j jsou složky vstupního vektoru $\mathbf{x}$.

úrovní stromu počítaný od kořene po nejhlbší list nazýváme hloubkou stromu. Maximální hloubka stromu je uživatelem volený hyperparametr a určuje komplexitu modelu. S větší hloubkou modelu totiž roste také počet uzlů obsahujících rozhodovací pravidla. Díky tomuto principu tak rozhodovací stromy nabízejí oproti ANN možnost jednoduché interpretace modelu. Je totiž možno jednoduše zjistit na základě jakých podmínek model klasifikuje vstupní pozorování.

Výše popsáne schéma nyní sepíšeme matematicky. Uvažujme nyní rozhodovací strom s $M \in \mathbb{N}$ listy určujícími rozhodovací regiony $R_1, \dots, R_M$. Označme nyní $N_m \in \mathbb{N}$ jako počet trénovacích pozorování $\mathbf{x}_i$ v regionu R_m , tedy

$$N_m = \text{card}\{\mathbf{x}_i \in R_m | i \in \{1, \dots, n\}\}, \quad (4.2)$$

kde $m \in \{1, \dots, M\}$ a $n \in \mathbb{N}$ je velikost trénovací množiny. Potom můžeme pro list m v rozhodovacím stromu odhadnout pravděpodobnost příslušnosti $\mathbf{x}_i$ k třídě ω_j jako

$$\hat{p}_{j,m} = \frac{1}{N_m} \sum_{\mathbf{x}_i \in R_m} I(\mathbf{x}_i \in \omega_j), \quad (4.3)$$

kde $j \in \{1, \dots, \mathcal{L}\}$ označuje index třídy a

$$I(\mathbf{x}_i \in \omega_j) = \begin{cases} 1 & \text{pokud } \mathbf{x}_i \in \omega_j, \\ 0 & \text{jinak,} \end{cases} \quad (4.4)$$

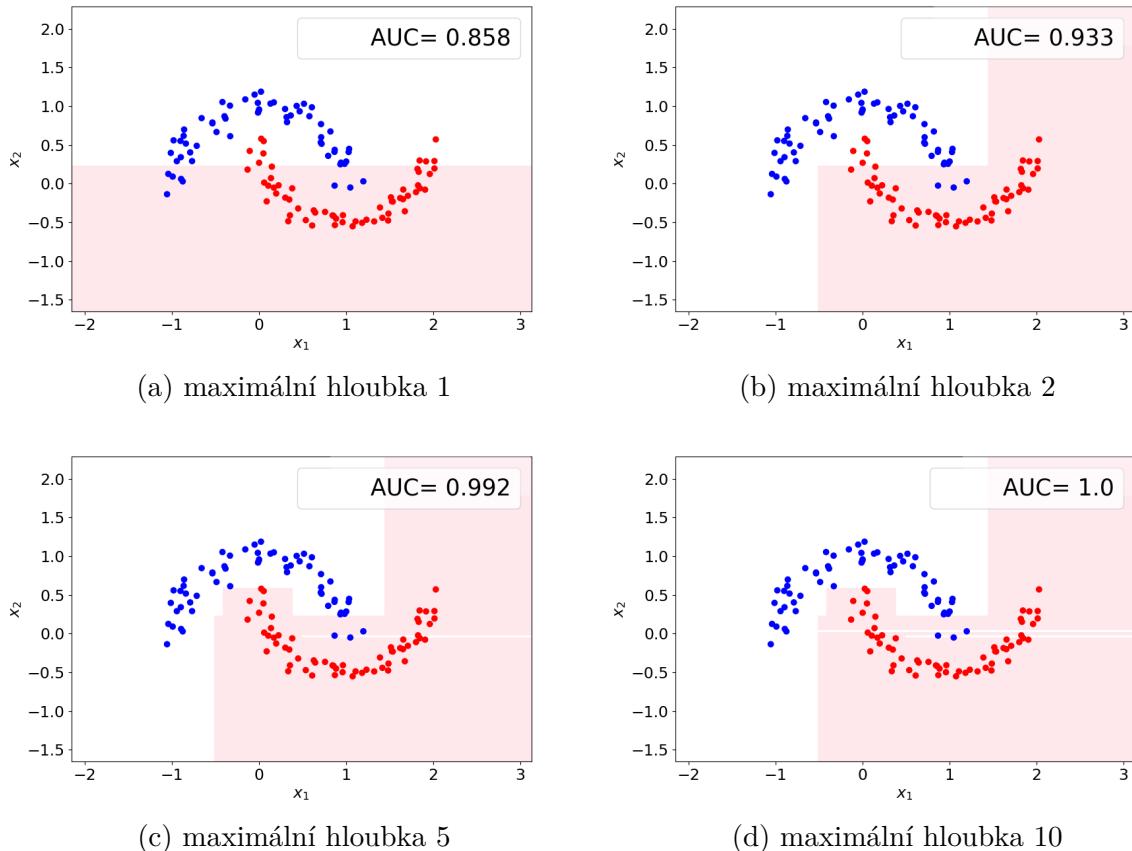
je identifikátor množiny ω_j . Kategorickou křížovou entropii pro list m lze spočítat jako

$$L_m = - \sum_{j=1}^{\mathcal{L}} \hat{p}_{j,m} \log(\hat{p}_{j,m}). \quad (4.5)$$

Budemeli pokračovat v růstu rozhodovacího stromu, právě na základě minimalizace takto vypočtené kategorické křížové entropie budeme vybírat další rozhodovací pravidlo. Predikce třídy listu m rozhodovacího stromu h je poté určena jako

$$h^{(m)} = \operatorname{argmax}_j \hat{p}_{j,m}. \quad (4.6)$$

Rozhodovací hranice u rozhodovacích lesů jsou tedy určeny na základě rozhodovacích regionů R_m . To ilustrujeme na příkladu binární klasifikace na simulovaných datech na obrázku 4.2. Modifikované rozhodovací stromy se pro jednoduché úlohy, jako je například právě separace CC interakcí od kosmického záření, používají i na experimentu NOVA [2].

Obrázek 4.2: Ukázka klasifikace simulovaných 2D dat pomocí rozhodovacích stromů s různými hloubkami. Obrázek zobrazuje data s indikací množin a separační hranici. Model s větší hloubkou dokázal lépe zachytit reálný vzor v datech, a dosáhl tak vyšší hodnoty klasifikační metriky AUC. Na případě rozhodovacího stromu o hloubce 5 a více nicméně pozorujeme přetrénování modelu. Rozhodovací stromy totiž v těchto případech zřejmě přestávají zachytávat skutečný vzor v datech. Na obrázku je též patrný odlišný tvar rozhodovací hranice oproti rozhodovací hranici ANN ilustrované na obrázku 3.4 pro stejnou úlohu.

4.2 Bagging a náhodné lesy

Rozhodovací stromy jsou pro hledání komplikovaných klasifikačních vzorů často nevhodné kvůli sklonu k overfittingu. V praxi proto používáme další rozšířující techniky vedoucí k lepším klasifikačním vlastnostem modelu jako například tzv. náhodné lesy [9]. Náhodné lesy se skládají ze systému několika rozhodovacích stromů. Ty slouží jako tzv. slabé klasifikátory, jejichž složením získáváme tzv. silný klasifikátor v podobě náhodného lesa. Slabým klasifikátorem přitom myslíme rozhodovací strom s alespoň o trochu větší přesností než náhodný klasifikátor. Každý rozhodovací strom v náhodném lesu predikuje pro dané pozorování výslednou třídu a nejčastěji predikovaná třída se stane predikovanou třídou náhodného lesa.

Klíčovým požadavkem pro správnou funkčnost náhodných lesů je nekorelovanost slabých klasifikátorů [6]. Díky nekorelovanosti rozhodovacích stromů totiž slabé klasifikátory nebudou kopírovat stejné chyby a s vyšším počtem slabých klasifikátorů bude možné, aby byly chybné klasifikátory tzv. přehlasovány. K tomu je využíváno silné závislosti rozhodovacích stromů na vstupních trénovacích datech. Složení dat použitých pro trénování modelu totiž dokáže zásadně ovlivnit parametry natrénovaného rozhodovacího stromu. Pokud tak jednotlivé rozhodovací stromy budeme trénovat na vzájemně rozdílných trénovacích množinách, můžeme se tak přiblížit jejich nekorelovanosti.

První možností jak se přiblížit nekorelovanosti rozhodovacích stromů je odebrání náhodně vybraných pozorování z trénovací množiny. Každý strom tak trénujeme na náhodně vybrané podmnožině trénovacích pozorování. Tuto techniku nazýváme bagging. Uvažujme trénovací množinu $n \in \mathbb{N}$ pozorování $\{\mathbf{x}_i, \mathbf{y}_i\}_{i=1}^n$. Nechť přitom $\mathbf{x}_i \in \mathbb{R}^d$ a $\mathbf{y}_i \in \mathbb{R}^{\mathcal{L}}$, kde $d \in \mathbb{N}$ a $\mathcal{L} \in \mathbb{N}$ označuje počet tříd. Pro každý slabý klasifikátor z náhodného lesa o $T \in \mathbb{N}$ rozhodovacích stromech poté provádíme uniformně náhodný výběr s opakováním n pozorování z trénovací množiny. Pro rozhodovací strom o indexu $t \in \{1, \dots, T\}$ takto vzniká množina $\mathcal{B}_t = \{\mathbf{x}_{i_1}, \dots, \mathbf{x}_{i_n}\}$, kde $i_j \in \{1, \dots, n\}$ pro $j \in \{1, \dots, n\}$. Tato množina tedy obsahuje n pozorování z trénovací množiny bez podmínky jejich unikátnosti. Množina $\mathcal{B}_t$ má tedy stejný počet pozorování jako původní trénovací množina, některá pozorování z trénovací množiny se v ní však mohou opakovat. Rozhodovací stromy $h_1, \dots, h_T$ z náhodného lesa tedy trénujeme postupně na různě poskládaných množinách $\mathcal{B}_1, \dots, \mathcal{B}_T$, což ovlivní parametry náhodných lesů, a vede tak k jejich nekorelovanosti.

Další možností jak znáhodnit strukturu stromů v náhodném lesu je omezení počtu vstupních příznaků, tedy omezení dimenze vstupu. Pak ze vstupních trénovacích pozorování $\mathbf{x}_i \in \mathbb{R}^d$ náhodným výběrem $d' < d$ příznaků vytvoříme nové vstupní pozorování $\mathbf{x}'_i \in \mathbb{R}^{d'}$. Každý slabý klasifikátor přitom může používat jinou sadu d' příznaků. Tento proces můžeme matematicky zapsat s využitím výběrové funkce $S_t : \mathbb{R}^d \rightarrow \mathbb{R}^{d'}$, jež pro $t \in \{1, \dots, T\}$ vybere z $\mathbf{x}$ pouze d' dimenzí. Po použití techniky bagging a výběru maximálního počtu příznaků poté můžeme získat náhodný les $F_T(\mathbf{x}) : \mathbb{R}^d \rightarrow \mathbb{R}^{\mathcal{L}}$ složený ze systému T rozhodovacích stromů $h_t : \mathbb{R}^d \rightarrow \mathbb{R}^{\mathcal{L}}, t \in \{1, \dots, T\}$, jako

$$F_T(\mathbf{x}) = \operatorname{argmax}_{\mathbf{y}} \sum_{t=1}^T I(\mathbf{y} = h_t[S_t(\mathbf{x})]), \quad (4.7)$$

kde strom h_t je natrénován na datech z množiny $\mathcal{B}_t$.

4.3 Boosting

Kromě baggingu se používá další metoda rozšiřující rozhodovací stromy, tzv. boosting. Myšlenkou boostingu je využití sady slabých klasifikátorů k vytvoření jednoho silného modelu. Pro tyto účely nám postačí například sada rozhodovacích stromů, jež fungují lépe než náhodný klasifikátor. Oproti baggingu se nicméně liší způsob učení silného klasifikátoru. V této práci se zaměříme na dva často používané algoritmy využívající boosting - AdaBoost a Gradient Boosting.

4.3.1 AdaBoost

Technika AdaBoost [33] spočívá v trénování silného klasifikátoru $F_T : \mathbb{R}^d \rightarrow \mathbb{R}^{\mathcal{L}}$ složeného jako vážený součet $T \in \mathbb{N}$ slabých klasifikátorů $h_t(\mathbf{x})$ s koeficienty $\alpha_t \in \mathbb{R}^+$ jako

$$F_T(\mathbf{x}) = \sum_{t=1}^T \alpha_t h_t(\mathbf{x}), \quad (4.8)$$

kde $\mathbf{x} \in \mathbb{R}^d$, $d \in \mathbb{N}$, je vstupní pozorování a $L \in \mathbb{N}$ je počet tříd. Jako slabý klasifikátor lze poté typicky použít rozhodovací strom s nízkou hloubkou. Právě druh slabého klasifikátoru a jejich počet T jsou uživatelem zadávané hyperparametry. Každý slabý klasifikátor poté produkuje výstup $h_t(\mathbf{x}_i)$ pro každé pozorování $\mathbf{x}_i$, $i \in \{1, \dots, n\}$ z trénovací sady $n \in \mathbb{N}$ dat. Další iterativně přidaný rozhodovací strom h_{t+1} se snaží vylepsit silný klasifikátor F_t z předchozí iterace. Slabé klasifikátory s vyšší přesností pak skrze větší hodnoty α_t přispívají silnému klasifikátoru více nežli hůře fungující slabé klasifikátory.

Zlepšit silný klasifikátor lze typicky přidáním slabého klasifikátoru, který dokáže správně zařadit dříve špatně klasifikovaná data. Takové slabé klasifikátory jsou poté zvýhodněny větší hodnotou koeficientu α_t . Specifikum algoritmu AdaBoost je totiž adaptace nově přidaných slabých klasifikátorů na dříve nesprávně klasifikovaná pozorování. Na základě chybovosti klasifikace pozorování $\mathbf{x}_i$ je totiž možno $\mathbf{x}_i$ přidat váhu $w_{i,t} \in \mathbb{R}^+$. Váhy $w_{i,t}$ pro index pozorování $i \in \{1, \dots, n\}$ a index iterace $t \in \{1, \dots, T\}$ inicializujeme rovnoměrně jako

$$w_{i,t} = \frac{1}{n}. \quad (4.9)$$

V pozdějších iteracích pak můžeme zvětšit váhu špatně klasifikovaným datům. Nově přidanými klasifikátory je poté možno zaměřit se právě na špatně klasifikovaná pozorování. To v praxi provádíme takovým způsobem, že po přidání slabého klasifikátoru o indexu $t \in \{1, \dots, T\}$ napočítáme váženou chybu ϵ_t [33] na špatně klasifikovaných datech jako

$$\epsilon_t = \frac{\sum_{i=1}^n w_{i,t} I(h_t(\mathbf{x}_i) \neq \mathbf{y}_i)}{\sum_{i=1}^n w_{i,t}}, \quad (4.10)$$

s jejichž využitím určíme koeficient slabého klasifikátoru α_t jako

$$\alpha_t = \log \left(\frac{1 - \epsilon_t}{\epsilon_t} \right) + \log(\mathcal{L} - 1). \quad (4.11)$$

Důvod této volby α_t je netriviální, odvození je rozepsáno v [33]. Následně přeopočítáme váhy pro další iteraci dle vzorce

$$w_{i,t+1} = w_{i,t} e^{\alpha_t I(h_t(\mathbf{x}_i) \neq \mathbf{y}_i)}, \quad (4.12)$$

a po normalizaci na $\sum_{i=1}^n w_{i,t+1} = 1$ cyklus opakujeme až do dosažení maximálního počtu slabých klasifikátorů T . Nutným předpokladem pro funkčnost modelu je nicméně schopnost slabých modelů rozhodovat lépe než náhodný klasifikátor. Horším než náhodným klasifikátorům by totiž dle (4.11) byl přiřazován záporný koeficient $\alpha_t < 0$ a algoritmus by zkoloval.

4.3.2 Gradient Boosting

Další metodou využívající sadu rozhodovacích stromů k vytvoření jednoho silného klasifikátoru je tzv. gradient boosting [24]. Podobně jako AdaBoost, i gradient boosting modeluje silný klasifikátor $F_T(\mathbf{x})$ jako váženou sumu $T \in \mathbb{N}$ slabých klasifikátorů s koeficienty $\alpha_t > 0$ jako

$$F_T(\mathbf{x}) = \sum_{t=1}^T f_t(\mathbf{x}) = \sum_{t=1}^T \alpha_t h_t(\mathbf{x}), \quad (4.13)$$

kde používáme stejného značení jako v případě AdaBoost. Uvažujeme opět trénovací množinu $n \in \mathbb{N}$ pozorování $\mathbf{x}_i \in \mathbb{R}^d$ s indikacemi třídy $\mathbf{y}_i \in \mathbb{R}^{\mathcal{L}}$, kde $i \in \{1, \dots, n\}$. Cílem této metody je naleznout klasifikátor F_T jako model minimalizující sumu ztrátových funkcí napříč trénovacími daty $L : \mathbb{R}^{\mathcal{L}} \times \mathbb{R}^{\mathcal{L}} \rightarrow \mathbb{R}^+$, tj.

$$F_T = \underset{\tilde{F}}{\operatorname{argmin}} \sum_{i=1}^n L(\mathbf{y}_i, \tilde{F}(\mathbf{x}_i)). \quad (4.14)$$

Jako ztrátovou funkci L je pro tuto úlohu z netriviálních důvodů vysvětlených v [24] vhodné použít exponenciální ztrátovou funkci

$$L(\mathbf{y}_i, F(\mathbf{x}_i)) = \exp \left\{ -\frac{1}{\mathcal{L}} \mathbf{y}_i^\top F(\mathbf{x}_i) \right\}. \quad (4.15)$$

Podobně jako v případě AdaBoost se i v tomto případě s každým dalším přidaným slabým klasifikátorem snažíme minimalizovat chybu silného klasifikátoru. Slabé klasifikátory tedy opět iterativně přidáváme dle předpisu

$$F_t(\mathbf{x}) = F_{t-1}(\mathbf{x}) + \alpha_t h_t(\mathbf{x}). \quad (4.16)$$

Tuto minimalizační optimalizační úlohu lze poté podobně jako v případě ANN řešit za pomocí metody gradient descent. Na počátku trénování model $F_0 \in \mathbb{R}^{\mathcal{L}}$ inicializujeme konstantou jako

$$F_0 = \underset{\tilde{F} \in \mathbb{R}^{\mathcal{L}}}{\operatorname{argmin}} \sum_{i=1}^n L(\mathbf{y}_i, \tilde{F}). \quad (4.17)$$

Dále pokračujeme v minimalizaci ve směru nejvyššího gradientního spádu dle rovnice

$$F_t = F_{t-1} - \alpha_t \sum_{i=1}^n \nabla_{F_{t-1}} L(\mathbf{y}_i, F_{t-1}(\mathbf{x}_i)), \quad (4.18)$$

kde $\nabla_{F_{t-1}} L$ je gradient ztrátové funkce L podle F_{t-1} . Dosazením rovnice (4.16) do (4.18) získáváme vztah

$$h_t = - \sum_{i=1}^n \nabla_{F_{t-1}} L(\mathbf{y}_i, F_{t-1}(\mathbf{x}_i)). \quad (4.19)$$

Dosažením vztahu (4.19) tedy bude docházet ke kýžené minimalizaci. Přibližné rovnosti ve vztahu 4.19 lze nyní docílit natrénováním dalšího slabého klasifikátoru h_t na záporný gradient ztrátové funkce L . Použijeme-li nyní značení

$$\mathbf{r}_{i,t} = - \left[\frac{\partial L(\mathbf{y}_i, F(\mathbf{x}_i))}{\partial F(\mathbf{x}_i)} \right]_{F(\mathbf{x}_i)=F_{t-1}(\mathbf{x}_i)}, \quad (4.20)$$

pak se platnosti (4.19) můžeme přiblížit trénováním slabého klasifikátoru h_t na trénovacích datech $\{\mathbf{x}_i, \mathbf{r}_{i,t}\}_{i=1}^n$. Poté budou výstupy klasifikátoru h_t odhadovat pravé strany rovnice (4.19), a bude tak docíleno minimalizace dle rovnice (4.18). Koeficienty α_t pro slabý klasifikátor h_t určujeme na základě pravidla

$$\alpha_t = \operatorname{argmin}_{\alpha} \sum_{i=1}^n L\left(\mathbf{y}_i, F_{t-1} - \alpha \sum_{i=1}^n \nabla_{F_{t-1}} L(\mathbf{y}_i, F_{t-1}(\mathbf{x}_i))\right). \quad (4.21)$$

Dosazením rovnice (4.19) do (4.21) pak tento vztah přechází do tvaru

$$\alpha_t = \operatorname{argmin}_{\alpha} \sum_{i=1}^n L(\mathbf{y}_i, F_{t-1} + \alpha h_t(\mathbf{x}_i)). \quad (4.22)$$

Rovnice (4.22) tedy zadává jednoduchou optimalizační úlohu řešitelnou například metodou line search. Na závěr cyklu aktualizujeme silný klasifikátor F_t jako

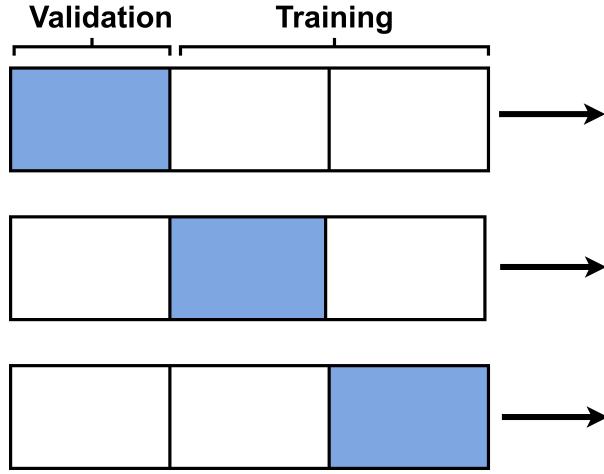
$$F_t = F_{t-1} + \alpha_t h_t. \quad (4.23)$$

Tímto způsobem trénování opakujeme dokud není dosažen maximální počet slabých klasifikátorů T . S větším počtem slabých klasifikátorů se tak zvyšuje přesnost modelu na trénovacích datech.

Pro přehlednost praktické implementace algoritmu ve stručnosti ještě jednou opakujeme použití výše odvozených kroků v praxi. Pro implementaci modelu gradient boosting po inicializaci F_0 dle (4.17) prvně vypočteme pseudoresidua dle (4.20). Následně na takto vypočtená pseudorezidua natrénujeme slabý klasifikátor h_t , čímž bude přibližně platit vztah (4.19), a tedy i (4.18). Se znalostí na reziduích natrénovaného stromu h_t dále dopočítáme příslušnou váhu α_t dle (4.22). Na závěr aktualizujeme silný klasifikátor F_t dle (4.23) a celý cyklus opakujeme do dosažení $t = T$.

4.4 Křížová validace a výběr hyperparametrů

Protože ML modely mohou být náchylné k overfittingu, je vhodné přetrénovanost modelu kontrolovat tzv. křížovou validací. Ta spočívá v rozdělení trénovacích dat do $k \in \mathbb{N}$ stejně velkých exkluzivních trénovacích podmnožin. Poté se model k -krát natrénuje na

Obrázek 4.3: Schéma křížové validace pro rozdělení do $k = 3$ skupin. Model je celkově trénován třikrát, přičemž modře označená část trénovacích dat je vyhrazena pro validaci (validation) modelu. Zbylá část dat je určena pro natrénování modelu (training). Celková přesnost modelu je poté vypočtena jako aritmetický průměr výsledků na k kombinacích trénovacích dat.

kombinacích $(k - 1)$ podmnožin sloučených dohromady, zatímco jedna zbývající validační podmnožina slouží pro vyhodnocování klasifikace. Schéma křížové validace ilustrujeme na obrázku 4.3.

Použijeme-li notaci z předchozí sekce, trénováním na k trénovacích podmnožinách získáváme modely $F_1, \dots, F_k$, jejichž přesnost měříme postupně na validačních množinách $\mathcal{B}_1, \dots, \mathcal{B}_k$. K měření přesnosti modelů lze použít například ztrátovou funkci L nebo metriky popsané v kapitole 2. Obecně tak zavádíme notaci skórovací funkce $\text{score} : \mathbb{R}^{\mathcal{L}} \times \mathbb{R}^{\mathcal{L}} \rightarrow \mathbb{R}$, s jejíž pomocí můžeme měřit přesnost j -ého modelu jako

$$\text{score}_j = \sum_{\mathbf{x}_i \in \mathcal{B}_j} \text{score}(\mathbf{y}_i, F_j(\mathbf{x}_i)), \quad (4.24)$$

kde $j \in \{1, \dots, k\}$. Celková přesnost modelu je poté počítána jako aritmetický průměr přesnosti modelu na k validačních sadách.

$$\text{score} = \frac{1}{k} \sum_{j=1}^k \text{score}_j \quad (4.25)$$

Pokud tak model na nějaké podmnožině dat $\mathcal{B}_j$ nefunguje dostatečně dobře, je penalizována jeho celková přesnost.

Přesnost klasifikace výše popsaných ML modelů je silně závislá na volbě hyperparametrů, jako je hloubka stromu či počet použitých slabých klasifikátorů. Optimální volba hyperparametrů je nicméně silně vázána na konkrétní povahu úlohy a dat. Optimální hodnoty hyperparametrů tak může být poměrně obtížné odhadnout. Nejjednodušším řešením jak se riziku špatné volby hyperparametrů vyhnout je tzv. grid search. Tato metoda spočívá v natrénování modelu na všech kombinacích hyperparametrů z uživatelem zadane

mřížky. Zásadní nevýhodou této metody je výpočetní náročnost. Při pokrytí dostatečného rozsahu hodnot hyperparametrů se u modelů s vyšší dimenzí hyperparametrického prostoru dostáváme na velice vysoké množství kombinací. V případě použití křížové validace je následně počet modelů k natrénování ještě umocněn. Úspornější metodou je tak tzv. randomized search. Tato metoda podobně jako grid search vyžaduje uživatelem zadaný prostor přípustných hyperparametrů. Namísto zkoušení všech kombinací nicméně randomized search prochází uživatelem zvolený pevný počet náhodně vybraných kombinací hyperparametrů. Díky tomu tak může randomized search prohledat rozsáhlý prostor hyperparametrů při zachování libovolného počtu kombinací. Při zvolení příliš nízkého počtu kombinací nicméně může randomized search minout globálně optimální kombinaci hyperparametrů.

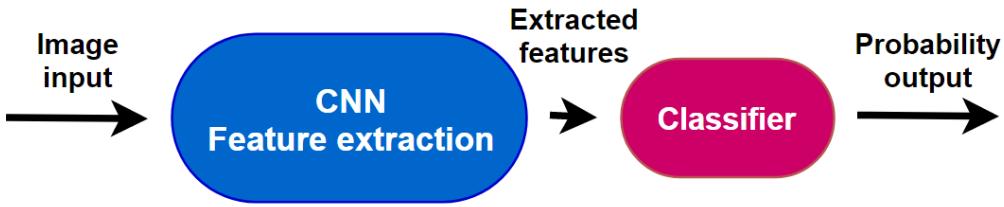
Kapitola 5

Klasifikace neutrinových interakcí z experimentu NOvA

V této kapitole využíváme poznatky z předchozích kapitol k analýze dat simulovaných interakcí ze vzdáleného detektoru experimentu NOvA. Konkrétně provádíme úlohu klasifikace do tříd ν_μ , ν_e , ν_τ , NC a kosmického záření popsaných v kapitole 1. Jak jsme již v úvodní kapitole uvedli, snímky interakcí z detektorů experimentu NOvA mají povahu obrazových dat. Z tohoto důvodu pro klasifikaci dat používáme CNN popsané v kapitole 3. Ty se dokážou ze surových obrazových dat naučit příznaky typické pro jednotlivé topologie trajektorií tříd a na jejich základě klasifikovat vstupní snímky.

Pro srovnání nejdříve sestavujeme základní model CNN tvořený dvěma konvolučními vrstvami. Na tomto modelu budeme ilustrovat, jak veliký vliv má na přesnost klasifikace použití komplexních sítí s technikami popsanými v sekci 3.4. Pro porovnání používáme referenční model CVN využívající metody inception modulů popsaných v sekci 3.4.1. Tento model je díky dobrému poměru přesnosti klasifikace a počtu parametrů používán pro klasifikaci neutrinových interakcí na experimentu NOvA [2]. Dále konstruujeme model ResNet využívající residuálního učení popsaného v sekci 3.4.2. Naším cílem poté bude přiblížit se klasifikační přesnosti CVN, a to převážně pro klíčové třídy ν_μ a ν_e . Jak jsme již uvedli v kapitole 1, experiment NOvA se zaměřuje na pozorování oscilace $\nu_\mu \rightarrow \nu_e$, a právě proto jsou pro nás výsledky na třídách ν_μ a ν_e zásadní.

Model ResNet dále rozšiřujeme s využitím technik ML popsaných v kapitole 4. Zatímco konvoluční vrstvy v ResNet slouží k extrakci příznaků, závěrečná plně propojená vrstva slouží ke klasifikaci do jednotlivých tříd s využitím právě získaných příznaků. CNN jsou pro rozpoznávání obrazových dat vhodné právě díky schopnosti extrakce příznaků. Co se samotné klasifikace s nalezenými příznaky týče, ML metody ze sekce 4 mohou nabídnout vyšší přesnost klasifikace než skrytá plně propojená vrstva. Proto dále implementujeme hybridní model, který využije extrahovaných příznaků z konvolučních vrstev ResNet a následně pro jejich klasifikaci namísto plně propojené vrstvy používá popsané ML metody. Konkrétně se zaměřujeme na náhodné lesy, AdaBoost a Gradient Boosting. Myšlenku hybridního modelu ilustrujeme na obrázku 5.1. Tuto myšlenku prakticky realizujeme tak, že z modelu ResNet natrénovaného na příslušných datech vyjmeme příznakové mapy z poslední konvoluční vrstvy a použijeme je jako vstupy do ML klasifikátoru.

Obrázek 5.1: Schéma kombinace CNN pro extrakci příznaků (znázorněno modrou buňkou CNN Feature extraction) a klasifikátoru (znázorněno vínovou buňkou Classifier) pro jejich klasifikaci.

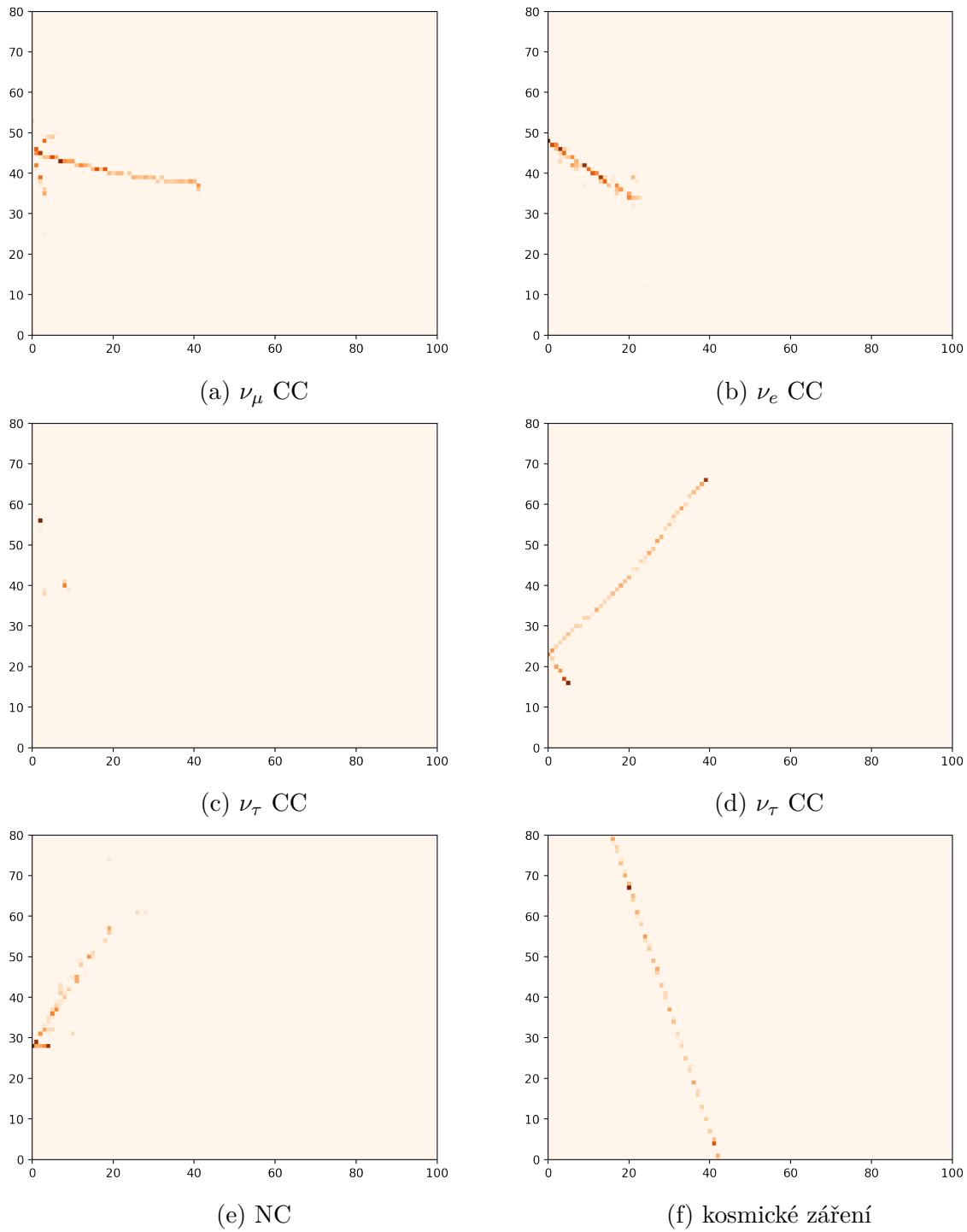
5.1 Data

Celkově máme k dispozici 3 miliony vstupních snímků vygenerovaných ze 3300 simulovaných množin dat. Jak již bylo popsáno v kapitole 1, neutrínový svazek je standardně tvořen mionovými neutrínami ν_μ . Simulace v takovém případě z neutrínových interakcí obsahují převážně interakce ν_μ s malým množstvím ν_e a stopovým množstvím ν_τ . Z tohoto důvodu byla použita též data ze simulací pro jiná nastavení svazku obsahující převažující zastoupení zbylých neutrínových interakcí. Tímto způsobem tak snižujeme nevybalanovanost datové množiny. Mimo neutrínové interakce zachycují simulace též interakce z kosmického záření. Ačkoliv to v praxi tvoří drtivou většinu dat zaznamenaných detektorem, v naší datové množině pevně nastavujeme zastoupené kosmického záření na 10 %. Částice kosmického záření totiž do detektoru typicky vlétají shora pod zcela jinými úhly než částice ze svazku, díky čemuž je lze snáze klasifikovat. Pro natrénování modelu proto není nezbytné tak vysoké množství pozorování z této třídy. Kompletní zastoupení jednotlivých tříd v datové množině je uvedeno v tabulce 5.1. Každé pozorování se skládá

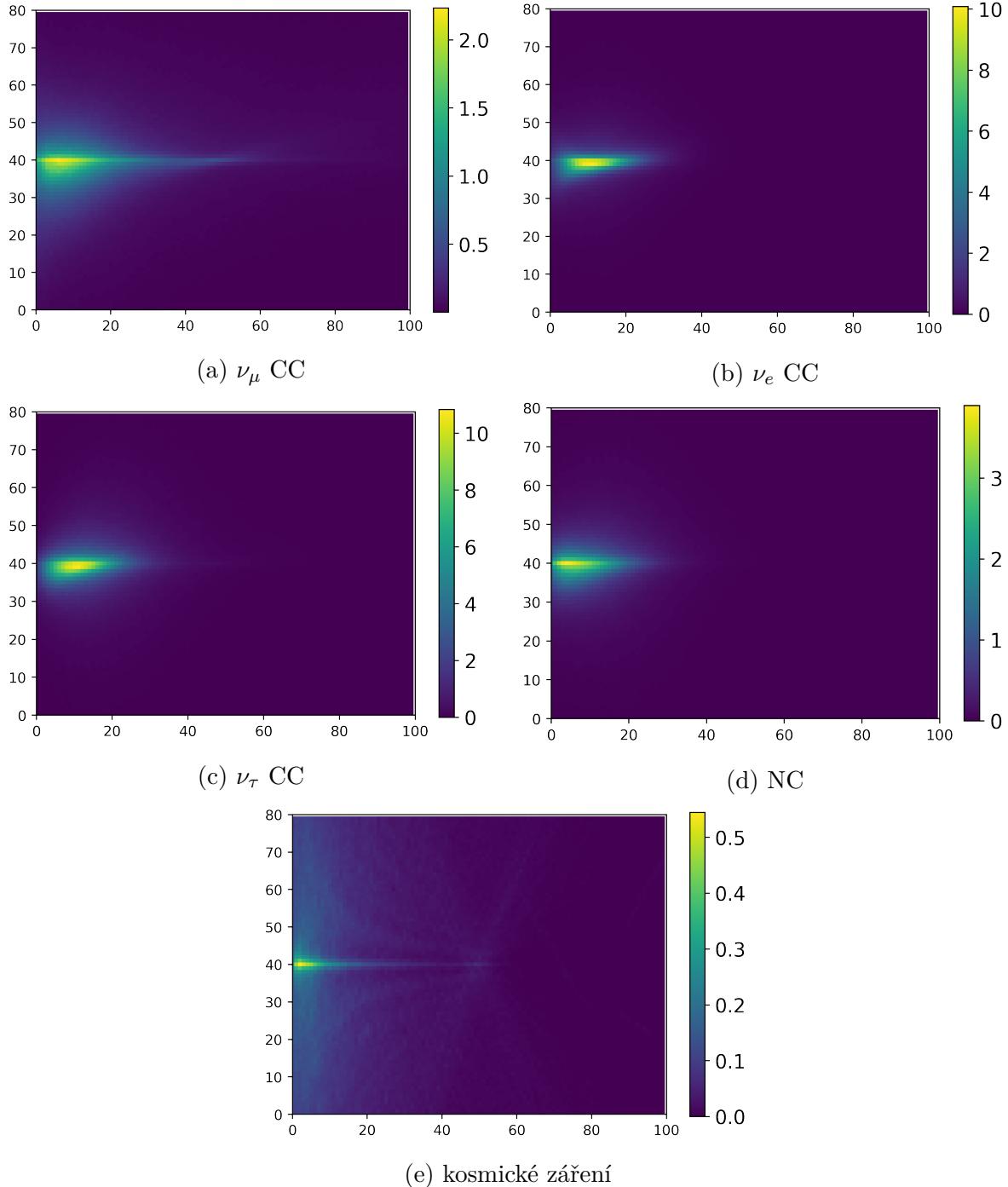
	ν_μ CC	ν_e CC	ν_τ CC	NC	kosmika
Zastoupení	0.8M	0.8M	0.3M	0.8M	0.3M

Tabulka 5.1: Zastoupení jednotlivých tříd v datové množině.

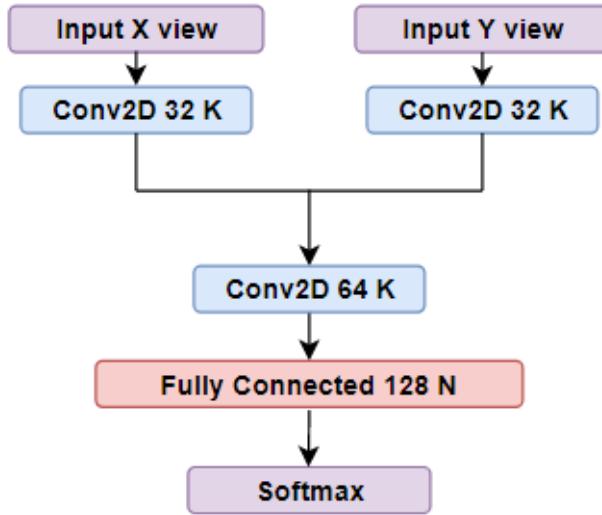
ze dvojice snímků pro oba pohledy o rozměrech 100×80 pixelů. Intenzita jednotlivých pixelů $I \in \{0, \dots, 255\}$ poté odpovídá normovanému počtu fotoelektronů emitovaných v příslušné buňce detektoru. Pro trénování modelů používáme 80 % trénovacích dat. Dalších 10 % používáme jako validační množinu pro ladění hyperparametrů modelu. Se zbylými 10 % model během trénování nepřijde do styku, a používáme je proto pro výsledné testování přesnosti klasifikace modelu. Celkově tak datovou sadu rozdělujeme na tři disjunktní množiny, které dále označujeme jako trénovací (training), validační (valid) a testovací (test).

Obrázek 5.2: Ukázka obrazových dat pro jednotlivé třídy a pohled ze strany, tedy X-view. Horizontální osa odpovídá hloubce detektoru, zatímco vertikální výšce detektoru. Na obrázcích 5.2c a 5.2d ilustrujeme problematiku nejednoznačnosti topologií drah při ν_τ CC interakci, kde při rozpadu mohou vznikat různé částice.

Obrázek 5.3: Průměry snímků počítané napříč trénovací množinou pro jednotlivé třídy a pohled ze strany. Nejvyšší hodnoty pohybující se v levé části uprostřed obrázků odpovídají centrování snímků. Z obrázku je patrné, že ν_μ CC a kosmické částice ztrácejí energii pomaleji a projdou hlouběji do detektoru. Zároveň lze pozorovat, že částice z kosmického záření typicky do detektoruvlétají pod odlišnými úhly než částice při zbylých interakcích. To se na tomto obrázku projevuje nižším kontrastem hodnot uprostřed a na krajích ve vertikálním směru snímku.

Obrázek 5.4: Schéma modelu CNN. Dvojice vstupů pro X-view (Input X view) a Y-view (Input Y view) je zpracována konvoluční vrstvou o 32 konvolučních jádrech. Po spojení dvou paralelních větví je použita další konvoluční vrstva o 64 kernelech a plně propojená vrstva (Fully Connected) se 128 neurony.

5.2 Modely

Pro všechny modely používáme jako optimalizační proces mini batch SGD s learning rate $\epsilon = 0.002$. Trénovací várky se skládají z 16 vstupních pozorování. Vzhledem k povaze úlohy volíme jako ztrátovou funkci kategorickou křížovou entropii. Pro ukončení trénování modelu používáme metodu early stopping, která učení přeruší, pokud se v 10 po sobě jdoucích epochách nesníží hodnota empirické rizikové funkce pro validační množinu. Toto nastavení hyperparametrů jsme zvolili na základě volby hyperparametrů pro trénování CVN z experimentu NOVA. Maximální počet trénovacích epoch je poté vzhledem k výpočetní náročnosti omezen na 100. Ve všech skrytých vrstvách používáme ReLU aktivační funkci, jako aktivační funkce pro výstupní vrstvu je poté vzhledem ke klasifikační povaze úlohy použita funkce softmax. Jejím výstupem je poté vektor, jehož složky odpovídají pravděpodobnosti příslušnosti k jednotlivým třídám.

5.2.1 Ilustrativní CNN

Jako první model konstruujeme jednoduchou ilustrativní CNN s dvěma skrytými konvolučními vrstvami s 32, respektive 64 konvolučními jádry a plně propojenou skrytou vrstvou o 128 neuronech. Tuto volbu hyperparametrů jsme zvolili s cílem získat výpočetně jednoduchý model pro následné porovnání s pokročilejšími architekturami CNN. Model nejprve zpracovává oba vstupy paralelně a poté skládá vzniklé příznakové mapy do druhé konvoluční vrstvy. Celkový počet volných parametrů pro trénování je cca 1 milion. Architekturu modelu CNN ilustrujeme na obrázku 5.4.

5.2.2 CVN

Jako referenční model používáme CVN ve verzi tzv. Short Simple. Ten využívá techniku inception modulů ve verzi popsané na obrázku 3.8. Model zpracovává vstupní snímky skrze dvě paralelně vedené větve tvořené třemi konvolučními vrstvami a jedním inception modulem. Následně jsou příznakové mapy spojeny do jedné velké série a zpracovány dalším inception modulem. Po každé konvoluční vrstvě CVN též následuje max pooling s jádrem o rozměrech 2×2 . Výstupy posledního inception modulu jsou poté s využitím metody dropout s parametrem deaktivace neuronu $p = 0.4$ přímo převedeny na výstupní vrstvu o 5 neuronech se softmax funkcí. Celkově má tento model 1 milion parametrů pro trénování, tedy cca stejně jako předchozí model CNN. Přesné technické detaily CVN jsou k dispozici [2].

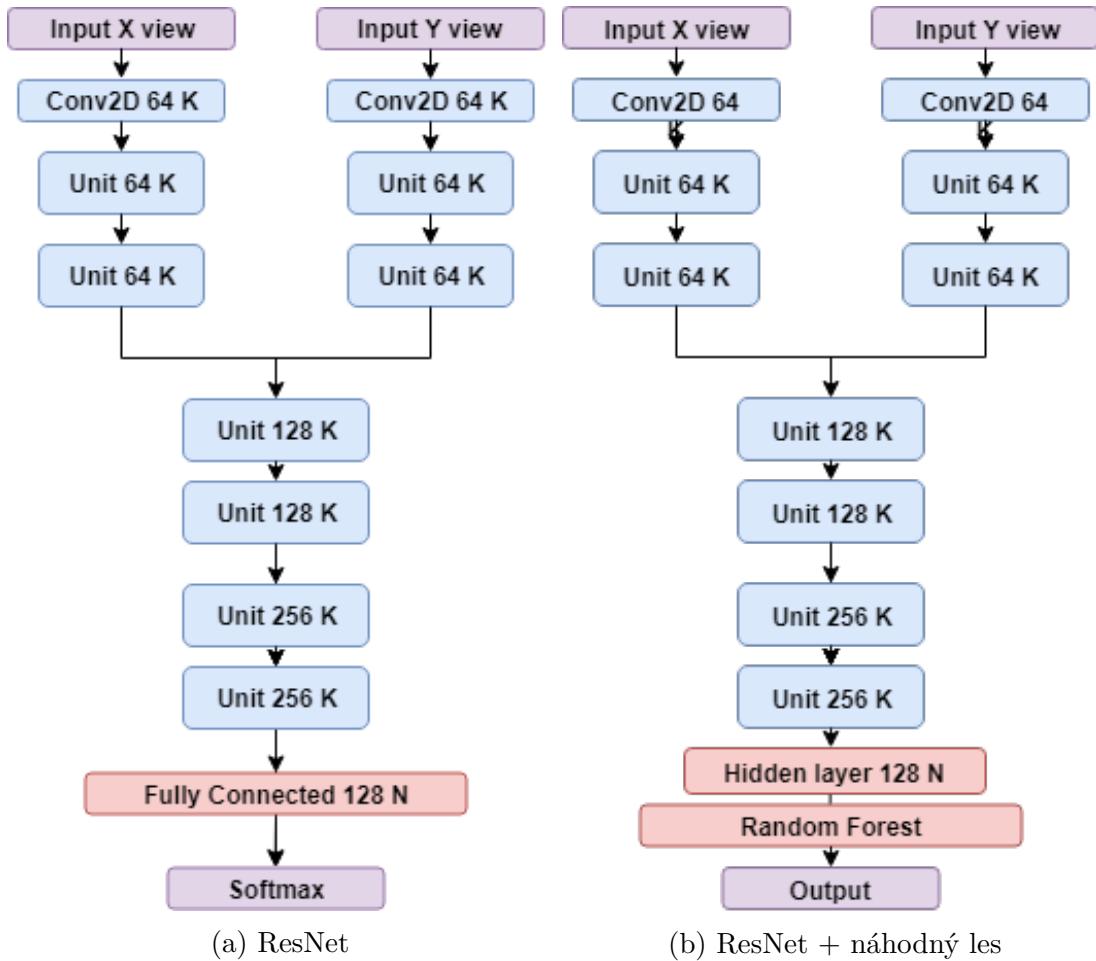
5.2.3 ResNet

Model CVN budeme dále porovnávat s vlastním modelem ResNet využívajícím residuální učení. Jak ilustrujeme na obrázku 5.5a, model ResNet oba vstupy nejdříve zpracovává skrze dvě paralelně vedené větve. Po sérii dvou residuálních bloků tvořených konvolučními vrstvami se 64 kernely příznakové mapy z obou větví skládáme do jedné série příznakových map, které dále prochází residuálními bloky s konvolučními vrstvami o 128, respektive 256 konvolučními jádry. Poslední série příznakových map je poté skrze plně propojenou vrstvu o 128 neuronech spojena s výstupní vrstvou tvořenou 5 neuronami. Celkově má model ResNet 4.6 milionu parametrů k natrénování. Proto očekáváme větší kapacitu modelu ve srovnání s CVN.

5.2.4 ML metody pro klasifikaci příznaků z ResNet

Model ResNet dále modifikujeme s využitím dalších ML klasifikátorů popsaných v sekci 4. Pro trénování ML metod používáme jako vstupy příznakové mapy z natrénovaného modelu ResNet. Vzhledem k výpočetní náročnosti převádíme extrahované příznaky skrze jednu skrytu vrstvu o 128 neuronech. Tím zredukujeme počet vstupů do ML algoritmů na 128 z původních cca 3000. Oproti klasické plně propojené vrstvy nicméně již na výstup skryté vrstvy neaplikujeme aktivační funkci, význam této vrstvy spočívá čistě v redukci dimenze vstupu do klasifikátoru. Schématicky takto vzniklý model pro případ náhodného lesa ilustrujeme na obrázku 5.5b.

Pro ladění hyperparametrů ML algoritmů používáme metodu randomized search. Zároveň provádíme křížovou validaci pro 10 podmnožin vybíraných z trénovací a validační množiny. Trénování na čistě trénovací množině s laděním hyperparametrů pro validační množinu jako v případě CNN totiž vedlo k výraznému přeúčtení modelu na validační množině dat. Celkově provádíme hledání napříč 10 náhodně inicializovanými sadami hyperparametrů. Toto omezení opět plyne z vysoké výpočetní náročnosti modelů spojené i s použitím křížové validace.

Obrázek 5.5: Porovnání architektur modelů ResNet (vlevo) a hybridního modelu ResNet (vpravo) využívajícího jako klasifikátor náhodný les.

5.2.4.1 ResNet & náhodný les

Při učení náhodného lesa jsme pro počet rozhodovacích stromů v lese použili mřížku $\{20, 40, 60, 100, 200, 300, 500\}$ s maximální hloubkou mezi 4 a 20 s krokem 2. Nejlepších výsledků jsme dosáhli s náhodným lesem o 300 stromech s maximální hloubkou 14. Při použití větší hloubky se model začal stávat náchylnější k přetrenování. Při malém počtu stromů jsme naopak obdrželi vysokou disproporci mezi výsledky na jednotlivých množinách dat.

5.2.4.2 ResNet & AdaBoost

Další použitým klasifikátorem příznaků je AdaBoost. Ten je výpočetně náročnější než klasický náhodný les, a proto byl počet rozhodovacích lesů v algoritmu omezen na mřížku $\{20, 40, 60, 100, 200, 300, 400\}$ slabých klasifikátorů s hloubkou 2 až 10 s krokem 1. Nejlepší model se skládá ze 300 rozhodovacích stromů o hloubce 8.

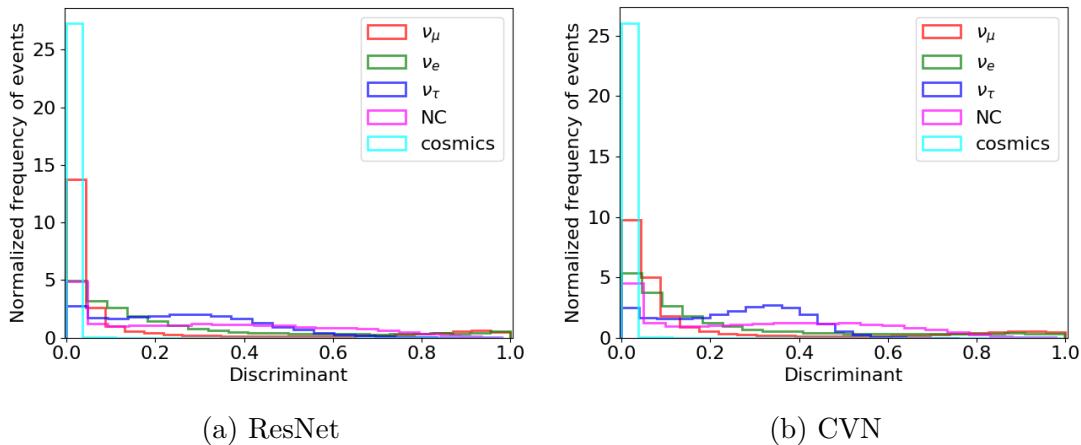
5.2.4.3 ResNet & Gradient Boosting

V případě metody Gradient Boosting jsme hledali počet slabých klasifikátorů na mřížce $\{20, 40, 60, 100, 200\}$. Snížení horní hranice pro počet stromů oproti předchozím modelům bylo voleno vzhledem k vyšší výpočetní náročnosti tohoto typu modelu. Hloubku klasifikátorů jsme omezili mezi 2 a 16 s krokem 2. Oproti předchozím klasifikátorům se Gradient Boosting ukázal být nejnáhylnější k přetrénování. Výsledný model se skládá ze 150 stromů o hloubce 10.

5.3 Výsledky

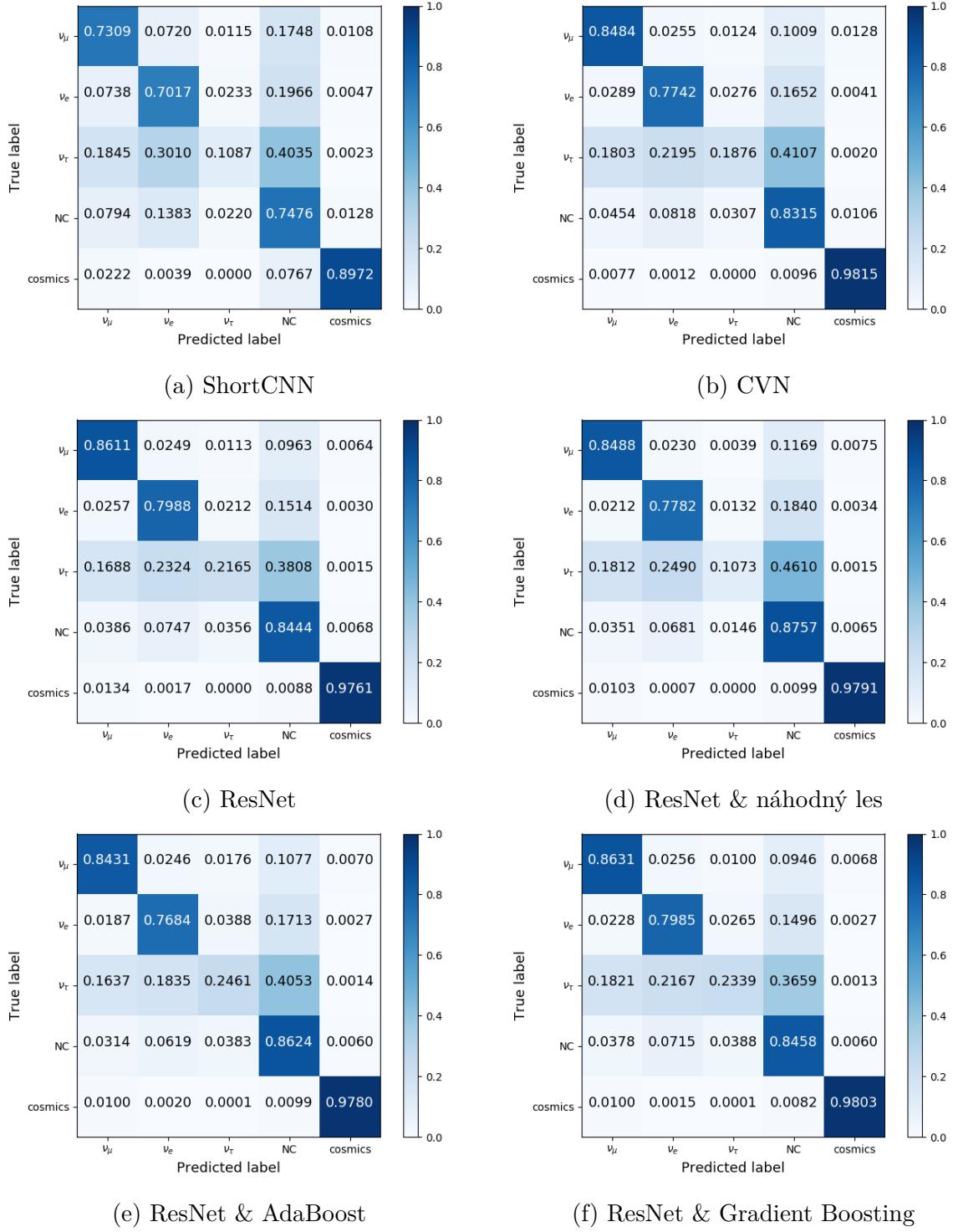
5.3.1 CNN

Výsledky klasifikace porovnáváme na základě maticí záměn vykreslených na obrázku 5.7. Z obrázku pozorujeme, že všechny modely měly problémy s přesností klasifikace pro třídu ν_τ . Jak jsme naznačili již v obrázku 5.2, tento jev může být způsoben širokou škálou rozpadů ν_τ , a tedy i nejednoznačností trajektorií. Ve skutečnosti je nicméně pozorování ν_τ CC interakcí extrémně vzácné a oproti třídám ν_μ CC a ν_e CC pro nás tak jeho špatná klasifikace není příliš podstatná. Podíváme-li se podrobněji na obrázek 5.6, kde zobrazujeme histogramy pro výstupní skóre klasifikátorů pro pozorování třídy ν_τ CC, pozorujeme, že se nepodařilo separovat pozorování třídy ν_τ CC od tříd ν_e CC a NC.

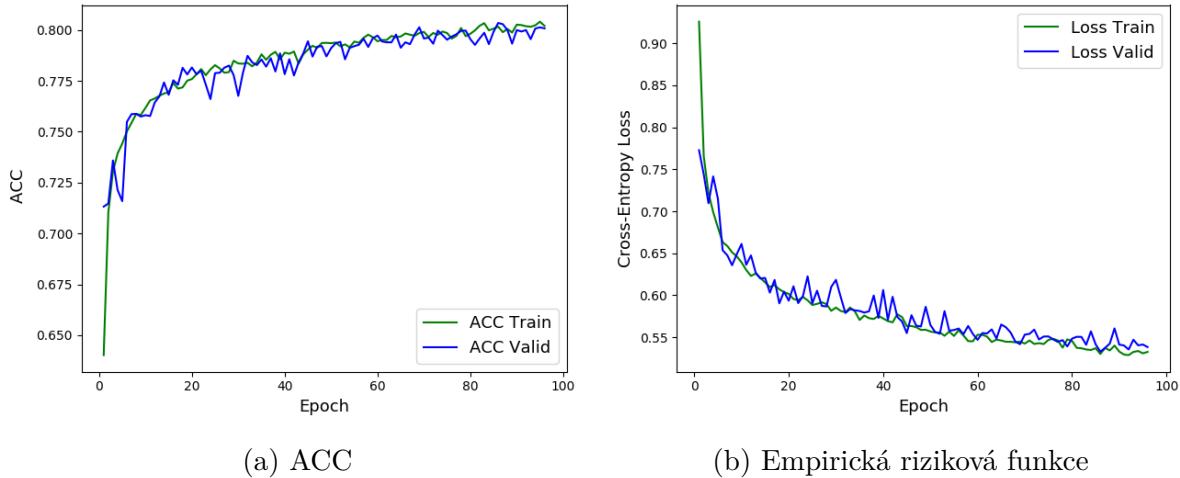
Obrázek 5.6: Histogramy výstupních hodnot pro pozorování třídy ν_τ .

Naopak všechny klasifikátory dokážou velmi dobře odhalit částice z kosmického záření. Jak jsme již ukázali na obrázku 5.3, částice z kosmického záření typicky přicházejí z jiných úhlů než vede svazek, a proto jsou pro klasifikátor dobře rozpoznatelné. Ačkoliv model CNN obsahuje stejný počet parametrů jako CVN, dosahuje výrazně horších výsledků, co se přesnosti klasifikace týče. Porovnáme-li mezi sebou pokročilejší klasifikátory, z maticí záměn na obrázku 5.7 vidíme, že model ResNet dokázal mírně zlepšit přesnost klasifikace ν_μ CC, ν_e CC a ν_τ CC a NC. Nevýhodou ResNet ovšem je, že pro dosažení těchto výsledků vyžadoval cca čtyřikrát více parametrů než CVN.

Obrázek 5.7: Matice záměn pro klasifikaci na testovacích datech.

Na obrázku 5.8 zobrazujeme průběh minimalizace empirické rizikové funkce společně s růstem ACC pro model ResNet. Malé rozdíly mezi empirickou rizikovou funkcí pro trénovací a validační data ukazují, že nedochází k přetrénovalání modelu.

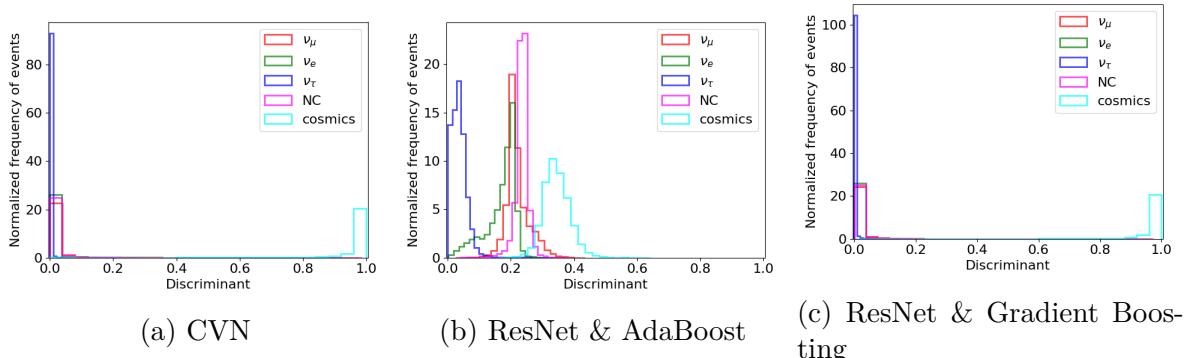

Obrázek 5.8: Ilustrace průběhu trénování pro model ResNet v rámci trénovacích cyklů (epoch). Průběh pro trénovací a validační data je na obou obrázcích velice podobný, nedochází tedy k overfittingu.

5.3.2 Aplikace ML klasifikátorů

Jak dále ukazujeme na výsledcích na obrázku 5.7, vliv použití ML klasifikátorů na přesnost modelu se pro jednotlivé třídy liší. Co se týče klíčových tříd ν_μ a ν_e , aplikace náhodného lesa či metody AdaBoost jako klasifikátoru vedla ke zhoršení klasifikace. Přesnost klasifikace na třídě ν_μ se za pomocí klasifikátoru využívajícího Gradient Boosting podařilo vylepšit pouze o 0.2%. Nebylo tedy ukázáno prokazatelně významnému zlepšení klasifikace. Pro třídu ν_τ nevedlo použití ML klasifikátorů k výraznému zlepšení. Co se nicméně týče třídy NC, všechny ML klasifikátory vedly ke zlepšení klasifikace, v případě náhodného lesa poté dokonce velmi výrazně o 3.13%. Pro třídu kosmického záření aplikace ML klasifikátorů na příznaky extrahované z ResNet sice vedla ke zlepšení výsledkům oproti ResNet, přesnost na této třídě je nicméně stále nižší než pro CVN. S ohledem na důležitost jednotlivých tříd jsme tak dospěli pouze k velice malému zlepšení přesnosti klasifikace za pomocí klasifikátoru s technikou Gradient Boosting. Pokud by pr nás byla významnější třída NC, mohlo by pro nás nicméně být výhodné využít klasifikátor s náhodným lesem.

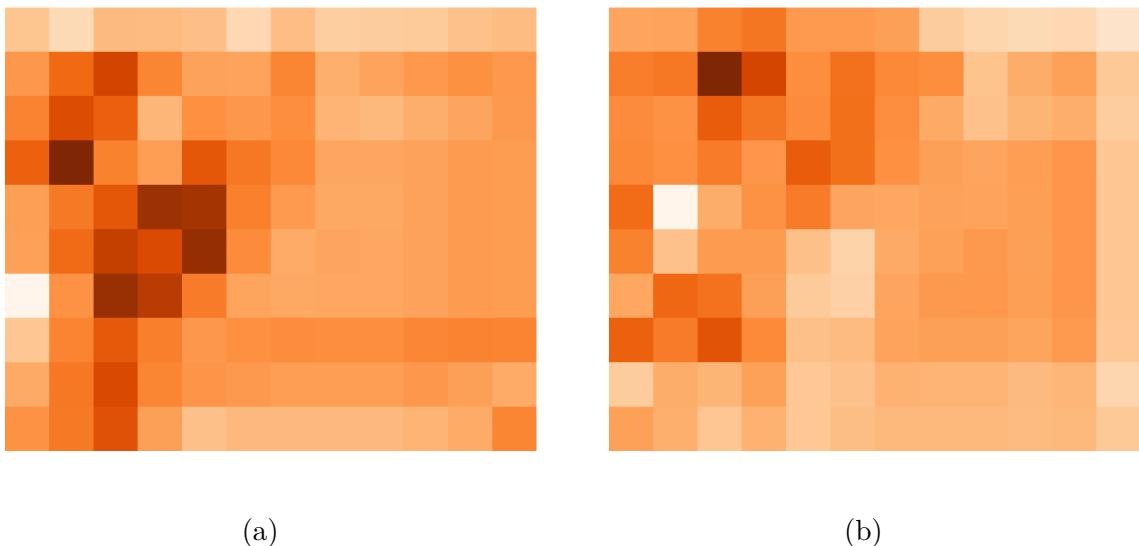
Co se analýzy výstupů modelů týče, od zbylých modelů se výrazně liší rozdělení výstupů z modelu AdaBoost. Jak ilustrujeme na obrázku 5.9, těžiště rozdělení pro predikované pravděpodobnosti se totiž pozorovatelně blíží výstupu náhodného klasifikátoru. Oproti tomu rozdělení predikcí pravděpodobností příslušnosti ke správné třídě pro zbylé modely se vyjma špatně klasifikovatelné třídy ν_τ soustředí kolem 1. To lze interpretovat jako větší jistotu klasifikátoru. Vzhledem k volbě příslušnosti ke třídě jako maximální predikované pravděpodobnosti tento jev nicméně pozorovatelně neovlivňuje klasifikační metriky modelu AdaBoost. Tento jev se umocňoval na modelech s nízkou hloubkou klasifikátoru. Při volbě větší hloubky modelu byl nicméně tento klasifikátor velmi náchylný k přetrenování. Kompletní výsledky klasifikace pro všechny testované modely jsou k dispozici v příloze 5.4.

Obrázek 5.9: Histogramy výstupních hodnot pro pozorování třídy kosmického záření. Přestože model AdaBoost na základě histogramu nepredikoval výrazně vyšší odhady pravděpodobnosti pro třídu kosmického záření, výsledná ACC je srovnatelná se zbylými modely. Právě ACC pro nás byla klíčová metrika pro hledání parametrů v rámci randomized search.

5.4 Analýza příznaků a t-SNE

Aplikace ML klasifikátorů na příznaky extrahované poslední konvoluční vrstvou může dávat smysluplné výsledky pouze pokud s extrahovanými příznaky lze separovat jednotlivé třídy. Z tohoto důvodu v této sekci ilustrujeme separační potenciál vybraných příznaků pomocí metody t-SNE [31]. Ukázku příznaků z poslední konvoluční vrstvy modelu ResNet vykreslujeme na obrázku 5.10. Tyto obrázky odpovídají příznakům, na jejichž základě model klasifikuje do jednotlivých tříd.

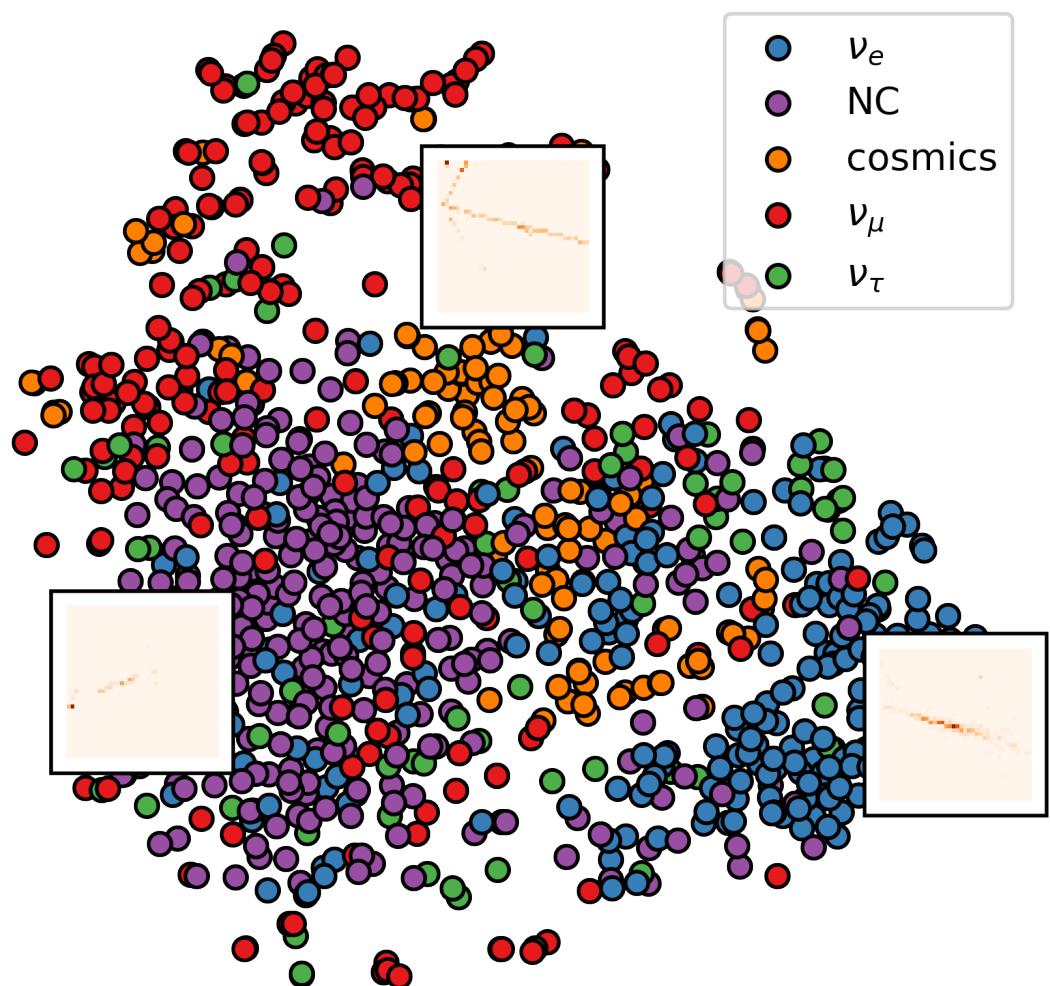

Obrázek 5.10: Ukázky příznakových map z poslední konvoluční vrstvy modelu ResNet.

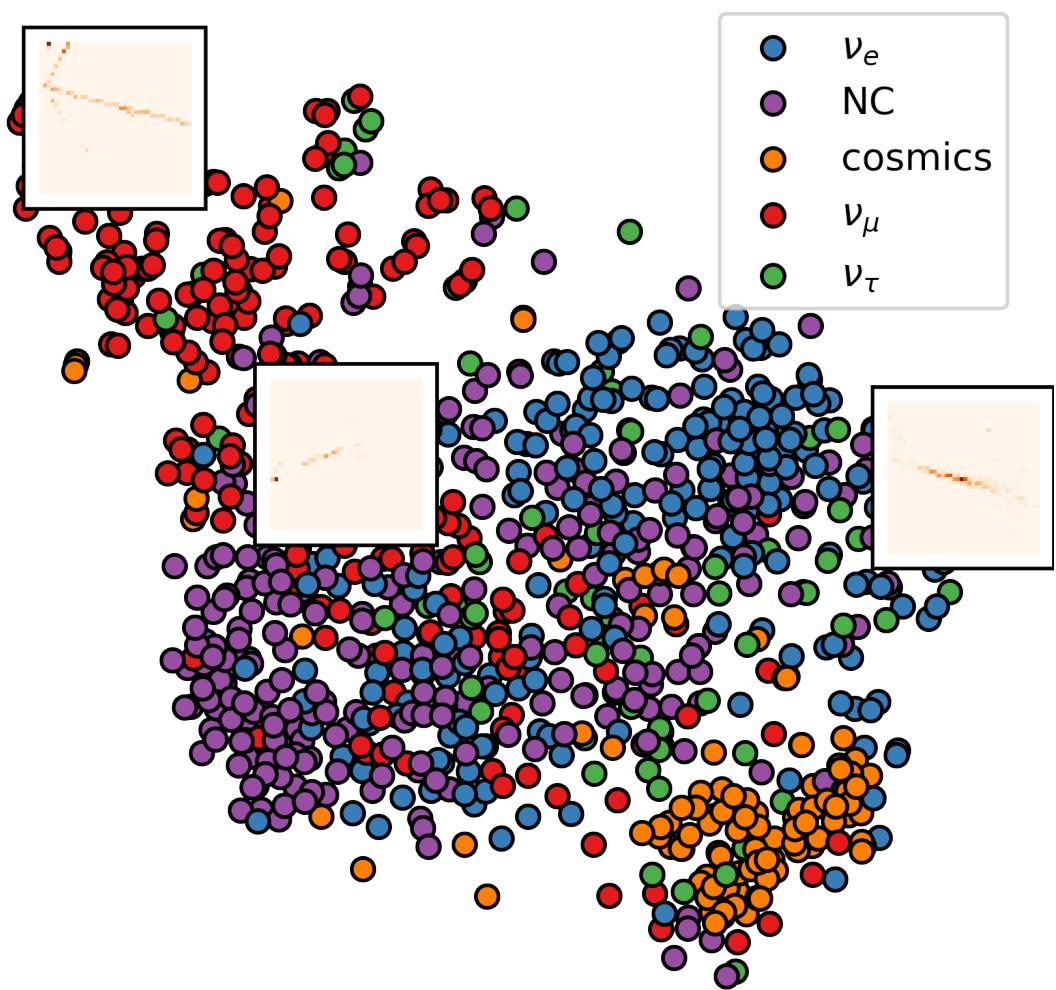
Rozhodování se sítě na základě vizuálních příznaků lze vizualizovat za pomocí metody t-SNE. Ta spočívá v projekci příznakových map ze CNN do prostoru o nízké dimenzi, tedy

například do 2D prostoru. Příklad vykreslení t-SNE pro příznaky z 5.10 ukazujeme na obrázcích ?? a 5.12. Každý bod na obrázku odpovídá jednomu pozorování, celkově však pro přehlednost vykreslujeme pouze 1000 náhodně vybraných bodů. Barva poté indikuje příslušnost ke třídě. Dobrá separace dat v příslušné t-SNE projekci poté odpovídá dobře odděleným clusterům. Příznak z obrázku ?? tak patrně dobře separuje třídy ν_μ a ν_e , ale není příliš úspěšný pro třídy ostatní. Příznak z obrázku 5.12 zase zjevně výborně separuje třídy ν_μ a kosmického záření. Zároveň však poměrně dobře separuje i třídy ν_e a NC. Toto pozorování tedy ukazuje na schopnost CNN extrahovat příznaky umožňující separaci dat do příslušných tříd. Na závěr na obrázku ?? ilustrujeme též t-SNE projekci pro příznaky z plně propojené vrstvy modelu ResNet. Na této projekci je nejlépe vidět separovatelnost pozorování tříd ν_μ a kosmického záření.

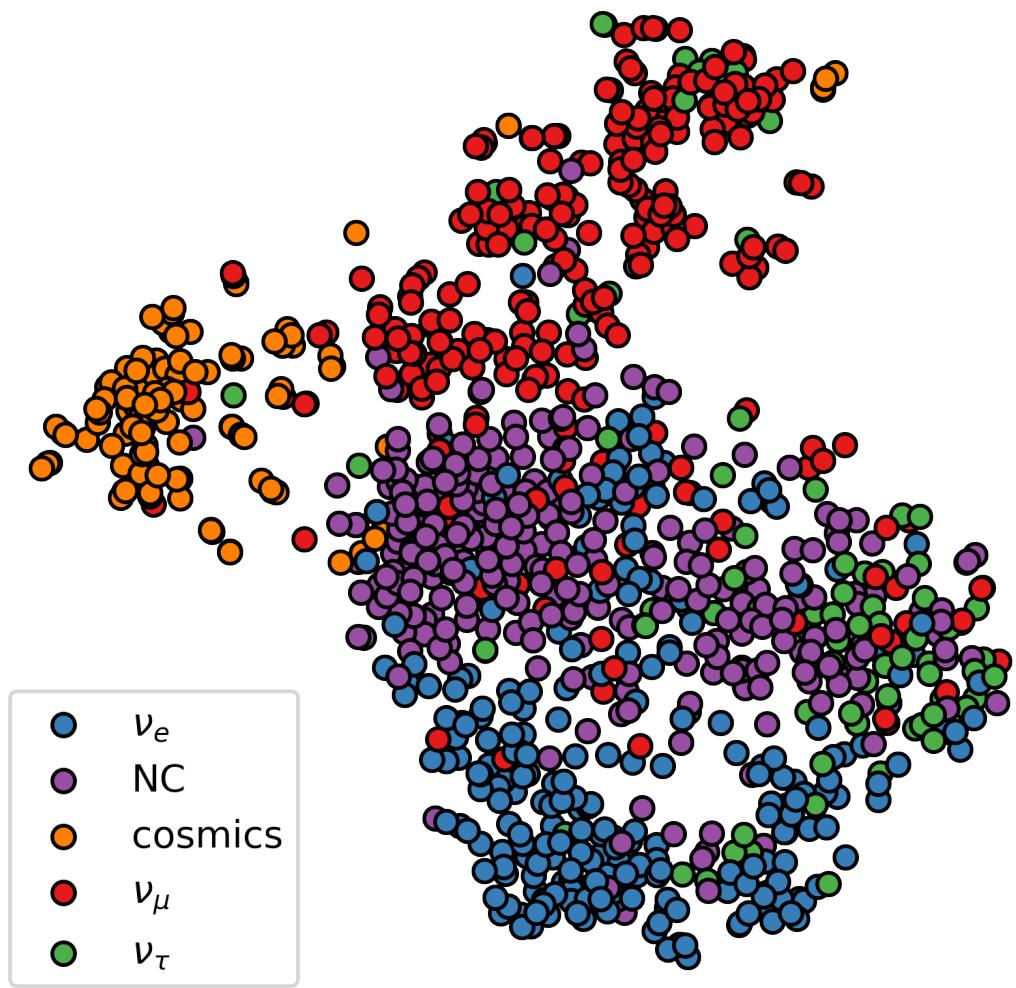
Celkově lze z poslední konvoluční vrstvy pro 256 konvolučních filtrů vykreslit 256 t-SNE projekcí. Při detailním pohledu bychom zjistili, že žádná z 256 t-SNE projekcí nenabízí dobrou separaci ν_τ . To odpovídá skutečnosti, že žádný z extrahovaných příznaků poslední konvoluční vrstvy ResNet není vhodný pro účinnou separaci třídy ν_τ .

Obrázek 5.11: Ukázka t-SNE projekcí příznaků z obrázku 5.10a.

Obrázek 5.12: Ukázka t-SNE projekcí příznaků z obrázku 5.10b

Obrázek 5.13: Ukázka t-SNE projekcí příznaků z plně propojené vrstvy modelu ResNet.

Závěr

V této práci jsme demonstrovali potenciál ML metod pro klasifikaci obrazových dat z HEP. V kapitole 1 jsme popsali podstatu neutrinového experimentu NOvA a představili význam úlohy klasifikace neutrinových interakcí včetně analogií s úlohou rozpoznávání obrazu. Následně jsme v kapitole 2 navázali na práci [21] a rozšířili jsme koncepty binární statistické klasifikace na úlohu klasifikace do více tříd s odkazem na klasifikační úlohu pro experiment NOvA. Dále jsme v kapitole 3 navázali na poznatky o CNN z práce [21] a představili v moderní CNN architektury. V kapitole 4 jsme potom představili další metody ML založené na rozhodovacích stromech s cílem jejich zakomponování do komplexních CNNarchitektur pro klasifikaci neutrinových interakcí.

V závěrečné kapitole 5 jsme využili nabité teoretické znalosti z předchozích kapitol k úloze klasifikace neutrinových interakcí do tříd ν_μ , ν_e , ν_τ , NC a kosmického záření. K tomu jsme použili množinu simulovaných obrazových dat ze vzdáleného detektoru experimentu NOvA. Úspěšně jsme implementovali tři CNN modely s odlišnou architekturou. Pro první, ilustrativní implementaci, jsme sestrojili konvenční CNN model se čtyřmi konvolučními vrstvami. Dále jsme rekonstruovali na experimentu NOvA v současnosti používaný model CVN využívající tzv. inception moduly. Na závěr jsme sestrojili vlastní model ResNet využívající techniku tzv. residiálního učení. Na výsledné přesnosti klasifikace jsme ukázali na výrazně lepší výsledky pro modely CVN a ResNet oproti konvenčnímu modelu CNN. Na klíčových třídách ν_μ a ν_e dosáhl model ResNet ve srovnání s CVN zlepšení ACC z 84.84 % na 86.11 %, resp. z 77.42 % na 79.88 %. K tomuto zlepšení jsme nicméně potřebovali zhruba čtyřnásobný počet parametrů modelu. Zároveň jsme u všech modelů shodně pozorovali velice špatnou přesnost klasifikace na třídě ν_τ . Ukazuje se tedy, že CNN nejsou vhodné pro extrahování příznaků z rozpadových interakcí ν_τ . Třída ν_τ je nicméně ve skutečnosti zastoupena pouze stopovým množstvím pozorování a není přímým předmětem zájmu výzkumu na experimentu NOvA. Proto špatná klasifikace této třídy v praxi nijak nesnižuje použitelnost CNN pro klasifikaci neutrinových interakcí.

Dále jsme do architektury ResNet implementovali modely založené na rozhodovacích stromech. V tomto případě jsme použili konvoluční vrstvy ResNet k extrakci příznaků z obrazových dat a následně provedli jejich klasifikaci právě skrze modely založené na rozhodovacích stromech. Konkrétně jsme k tomuto účelu sestrojili hybridní modely kombinující ResNet a náhodný les, AdaBoost a Gradient Boosting. U takto konstruovaných modelů jsme nicméně nepozorovali významné zlepšení ani zhoršení přesnosti klasifikace. Vzhledem ke komplikovanosti konstrukce a trénování hybridních modelů se tedy zdá výhodnější použití CNN modelů s plně propojenou vrstvou.

Literatura

- [1] AITCHISON, I. - HEY, A. *Gauge Theories in Particle Physics: A Practical Introduction*, vol. 2., Institute of Physics, 2003. ISBN 0-7503-0950.
- [2] AURISANO, A. et al. A Convolutional Neural Network Neutrino Event Classifier. *Journal of Instrumentation* 11 P09001, September 2016.
- [3] BACKHOUSE, C. - Patterson, R. B. Library Event Matching event classification algorithm for electron neutrino interactions in the NOvA detectors. *Nuclear Inst. and Methods in Physics Research*. 2015, str. 31-39.
- [4] BACKHOUSE, C. - RADOVIC, A. *The Attenuation and Threshold Correction of the NOvA detectors*. NOvA technote, 2017.
- [5] BAIRD, M. et al. Event Reconstruction Techniques in NOvA. *Journal of Physics: Conference Series*, Vol. 664, 2015.
- [6] BISHOP, C. M. *Neural networks for pattern recognition*. Oxford University Press, 1995.
- [7] BISWARANJAN, B. - DAVIES, G. - PSIHAS, F. *Event Reconstruction in the NOvA Experiment*, 2017. arXiv:1710.03772[physics.ins-det].
- [8] BOUŘ, P. *Vývoj statistických neparametrických a divergenčních metod pro zpracování dat z experimentu D0 a NOvA*. Diplomová práce, ČVUT v Praze, FJFI, 2016.
- [9] CUTLER, A. - CUTLER, D. - STEVENS, J. Random Forests. *Machine Learning - ML*, vol. 45, strany 157 - 176, 2011. DOI 10.1007/978-1-4419-9326-75
- [10] DUMOULIN, V. - VISIN, F. *A guide to convolution arithmetic for deep learning*, January 2018. arXiv:1603.07285[stat.ML]
- [11] FISHER, R. A. The Use of Multiple Measurements in Taxonomic Problems. *Annals of Eugenics* (2), 1936, str. 179-188.
- [12] GENIE COLLABORATION. GENIE Event Generator & Global Analysis of Neutrino Scattering Data. [online - 11.5.2019], 2018. <http://www.genie-mc.org/>
- [13] GLOROT, X. - BENGIO, Y. Understanding the difficulty of training deep feedforward neural networks. *Proceedings of the International Conference on Artificial Intelligence and Statistics*. 2010.

- [14] GOYAL, P. et al. Accurate, Large Minibatch SGD: Training ImageNet in 1 Hour. *CoRR Journal*, vol. 1706.02677, 2017.
- [15] HE, K. and SUN, J. Convolutional neural networks at constrained time cost. *IEEE Conference on Computer Vision and Pattern Recognition (CVPR)*, 2015.
- [16] HE, K. - ZHANG, X. - REN, S. - SUN, J. Deep Residual Learning for Image Recognition *Proceedings of 2016 IEEE Conference on Computer Vision and Pattern Recognition (CVPR)*. December 2016, ISBN: 978-1-4673-8851-1.
- [17] HE, K. - ZHANG, X. - REN, S. - SUN, J. Delving Deep into Rectifiers: Surpassing Human-Level Performance on ImageNet Classification. *Proceeding of ICCV '15 Proceedings of the 2015 IEEE International Conference on Computer Vision (ICCV)*. December 2015, str. 1026-1034, ISBN: 978-1-4673-8391-2.
- [18] HOCHREITER, S. The Vanishing gradient problem during learning recurrent neural nets and problem solutions. *International Journal of Uncertainty Fuzziness and Knowledge-Based Systems* 6 (2):107-116, April 1998.
- [19] IOFFE, S. - SZEGEDY C. Batch Normalization: Accelerating Deep Network Training by Reducing Internal Covariate Shift. *Proceedings of 2nd International Conference on International Conference on Machine Learning - Vol. 37*, 2015, str. 448-456.
- [20] KROGH, A. - HERTY, A. J. A Simple Weight Decay Can Improve Generalization. *Advances in neural information processing systems* 4, 1992, str. 950-957.
- [21] KUBŮ, M. *Konvoluční neuronové sítě v částicové fyzice*. Bakalářská práce, ČVUT v Praze, FJFI, 2018.
- [22] LE, V. Q. et al. On optimization methods for deep learning. *Proceedings of the 28th International Conference on International Conference on Machine Learning ICML 2011*, 2011, str. 265-272, ISBN: 978-1-4503-0619-5.
- [23] LEGG, P. - ROSIN, P. Improving accuracy and efficiency of mutual information for multi-modal retinal image registration using adaptive probability density estimation. *Computerized Medical Imaging and Graphics*, 37 (7-8). str. 597-606. ISSN 0895-6111.
- [24] NATEKIN, A. - KNOLL, A. Gradient Boosting machines, a Tutorial. *Frontiers in Neurorobotics*, Vol. 7 ,2013.
- [25] PRECHELT, L. Early Stopping-But When? *Neural Networks: Tricks of the Trade*, 1998, str. 55-69.
- [26] PSIHAS, F. -RADOVIC, A. Assorted CVN Plots For Blessing. [online - 29.03.2019], 2018. <https://nusoft.fnal.gov/nova/blessedplots/#!/doc/15639>.
- [27] QIN, Z. - YU, F. - LIU, Ch. - CHEN, X. How Convolutional Neural Networks See the World - A Survey of Convolutional Neural Network Visualisation Methods. *Journal of CoRR*, Vol. 1804.11191, 2018. <http://arxiv.org/abs/1804.11191>.

- [28] RUSSAKOVSKY, O. et al. ImageNet Large Scale Visual Recognition Challenge 2014. *International Journal of Computer Vision* 115(3), September 2014.
- [29] SRIVASTAVA, N. - HINTON, G. - KRIZHEVSKY, A. - SUTSKEVER, I. - SALAKHUTDINOV, R. Dropout: A Simple Way to Prevent Neural Networks from Overfitting. *Journal of Machine Learning Research* 15, 2014, str. 1929-1958.
- [30] SZEGEDY, Ch. et al. Going Deeper with Convolutions. *Proceedings of IEEE Conference on Computer Vision and Pattern Recognition (CVPR)*, 2015.
- [31] VAN DER MAATEN, L. Visualizing data using t-SNE. *Journal of Machine Learning Research* 9, str. 2579-2605, 2008.
- [32] WESTERDALE, S. *Neutrino Mass Problem: Masses and Oscillations*. Technical Report MIT Department of Physics, duben 2010.
- [33] ZHU J. et al. Multi-class AdaBoost. *Statistics and Its Interface*, Vol. 2, str. 349–360, 2009.

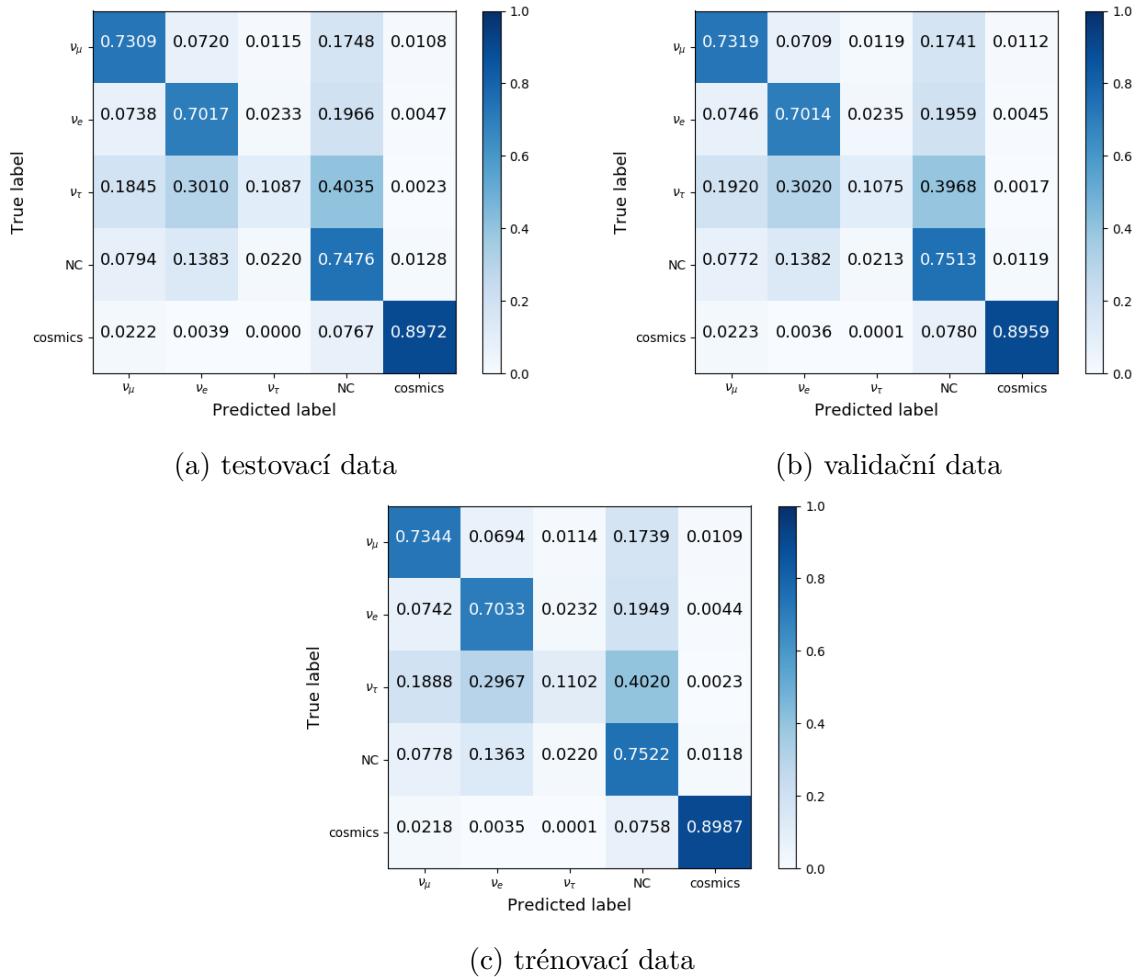
Příloha

Příloha - Výsledky klasifikace pro NOvA data

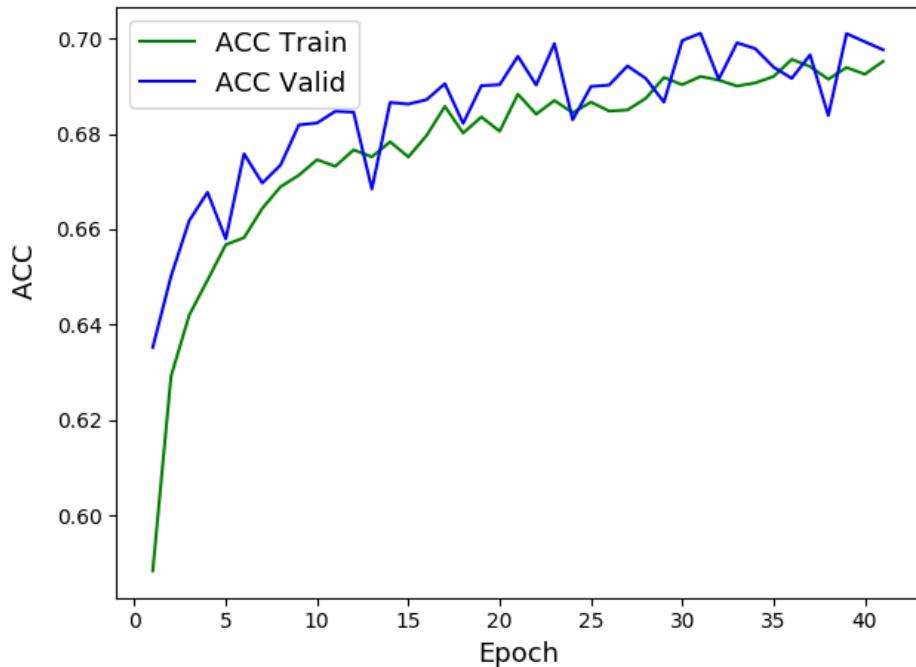
5.5 Ilustrativní CNN

Třída	Test			Valid			Train		
	prec.	recall	F1	prec.	recall	F1	prec.	recall	F1
ν_μ	0.766	0.731	0.748	0.765	0.732	0.748	0.767	0.734	0.750
ν_e	0.680	0.702	0.691	0.683	0.701	0.692	0.686	0.703	0.695
ν_τ	0.344	0.109	0.165	0.341	0.107	0.163	0.348	0.110	0.167
NC	0.629	0.748	0.683	0.630	0.751	0.685	0.630	0.752	0.686
Kosmika	0.916	0.897	0.907	0.919	0.896	0.907	0.920	0.899	0.909
Váž. průměr	0.685	0.698	0.685	0.686	0.699	0.686	0.688	0.701	0.688

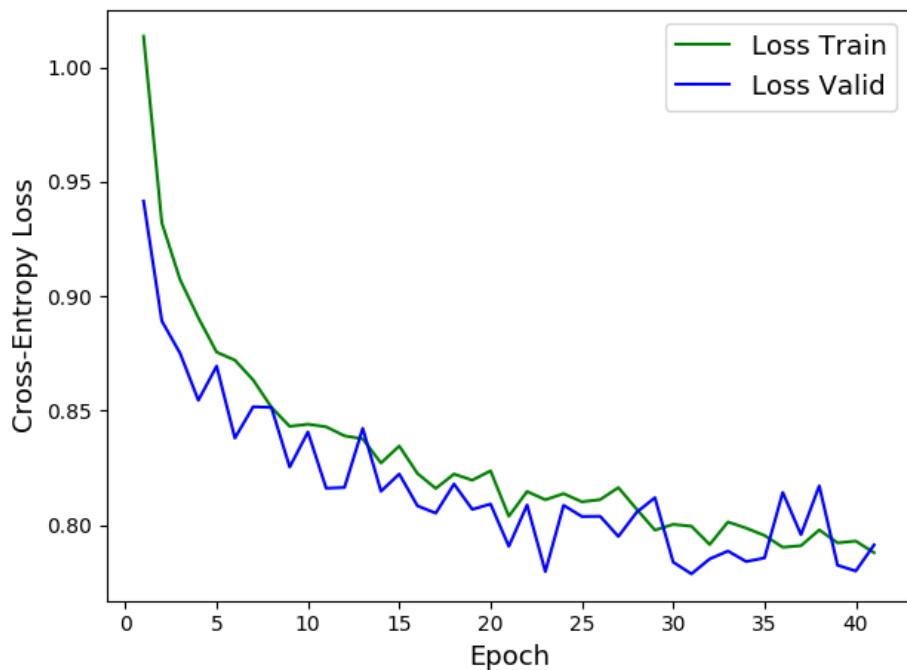
Tabulka 5.2: Výsledky pro model ilustrativní CNN na testovací, validační a trénovací množině.

Obrázek 5.14: Normalizovaná matice záměn pro model ilustrativní CNN. Diagonální hodnoty zvýrazněné barevnou škálou odpovídají ACC pro příslušnou třídu.

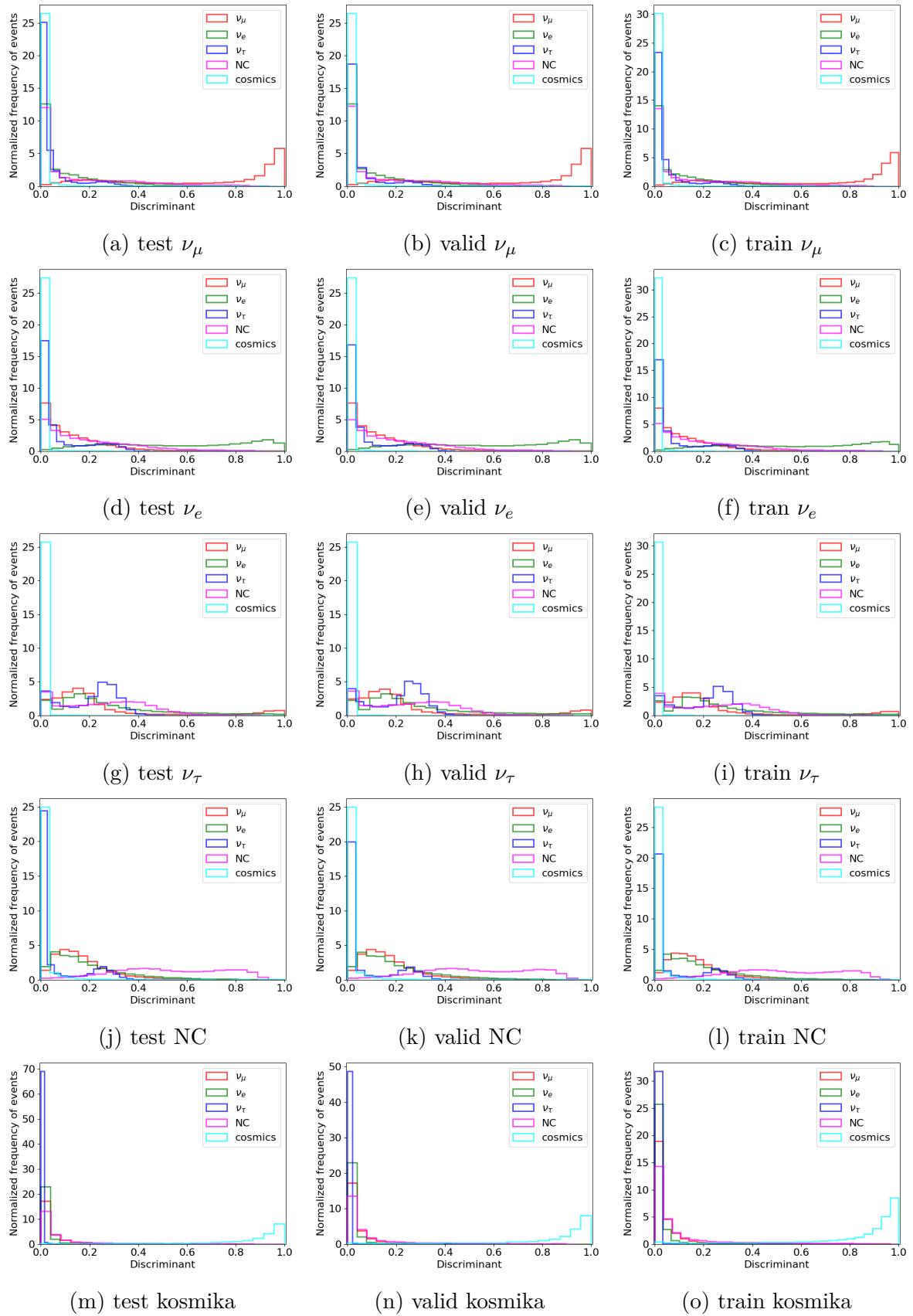

(a)

(b)

Obrázek 5.15: Ilustrace průběhu trénování pro ilustrativní CNN v rámci trénovacích cyklů (epoch).

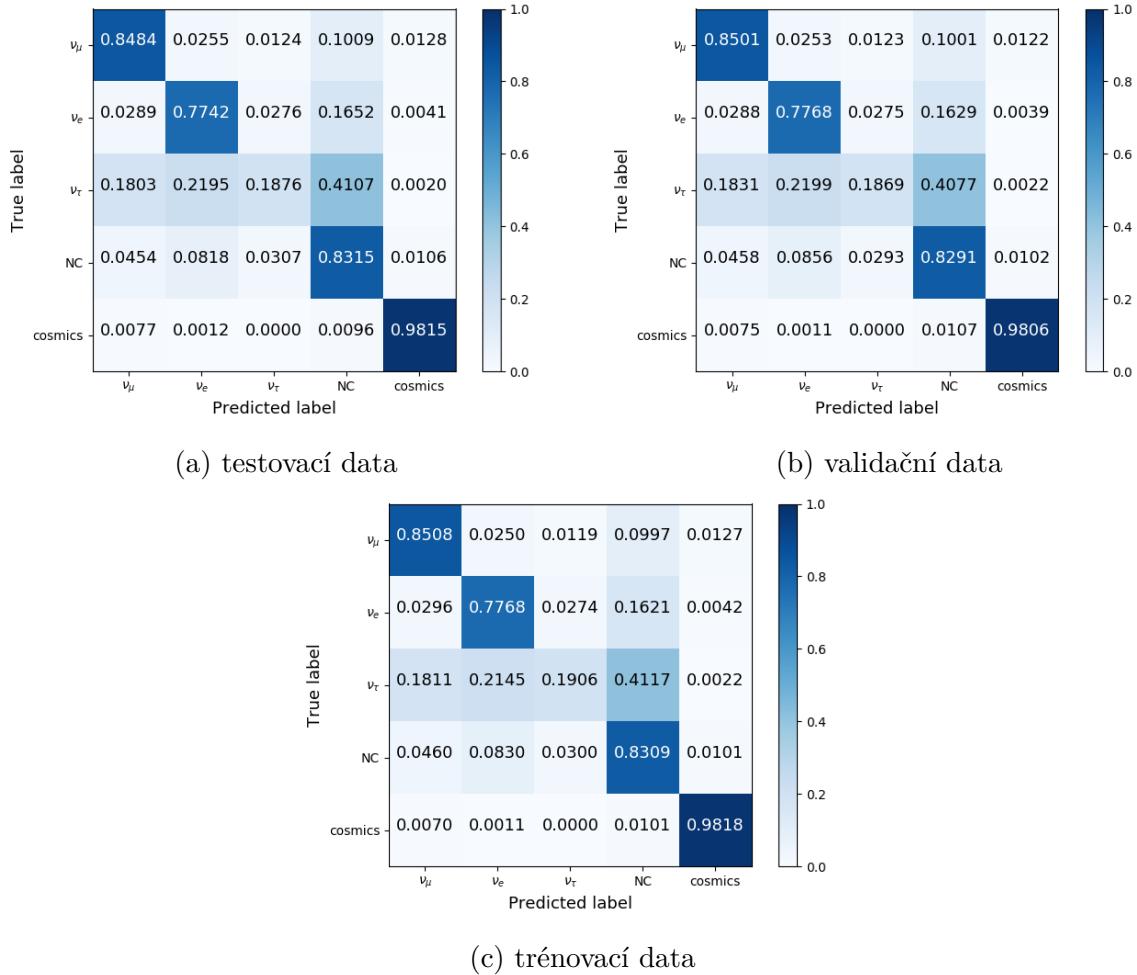

Obrázek 5.16: Control ploty pro ilustrativní CNN.

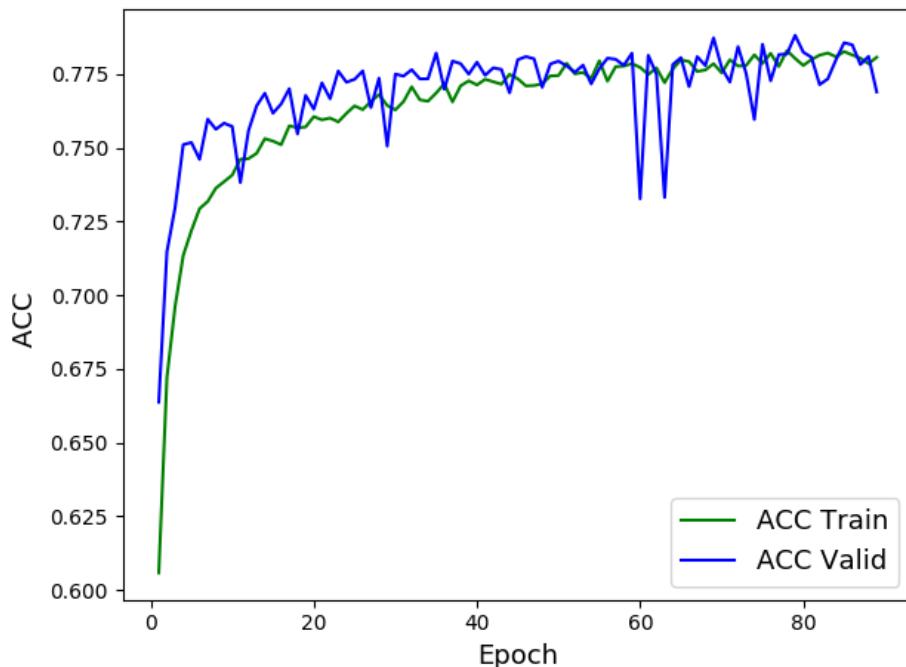
5.6 CVN

Třída	Test			Valid			Train		
	prec.	recall	F1	prec.	recall	F1	prec.	recall	F1
ν_μ	0.863	0.848	0.856	0.862	0.850	0.856	0.862	0.851	0.856
ν_e	0.803	0.774	0.788	0.802	0.777	0.789	0.805	0.777	0.791
ν_τ	0.419	0.188	0.259	0.423	0.187	0.259	0.428	0.191	0.264
NC	0.715	0.831	0.769	0.715	0.829	0.768	0.716	0.831	0.769
Kosmika	0.926	0.982	0.953	0.929	0.981	0.954	0.927	0.982	0.954
Váž. průměr	0.775	0.787	0.777	0.775	0.788	0.777	0.777	0.789	0.778

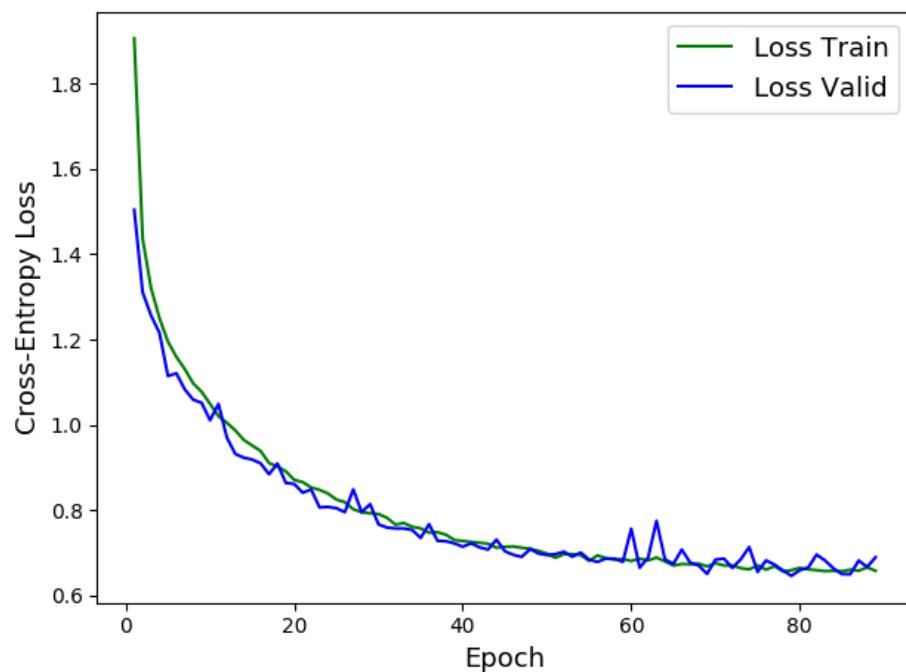
Tabulka 5.3: Výsledky pro model CVN na testovací, validační a trénovací množině.

Obrázek 5.17: Normalizovaná matice záměn pro model CVN. Diagonální hodnoty zvýrazněné barevnou škálou odpovídají ACC pro příslušnou třídu.

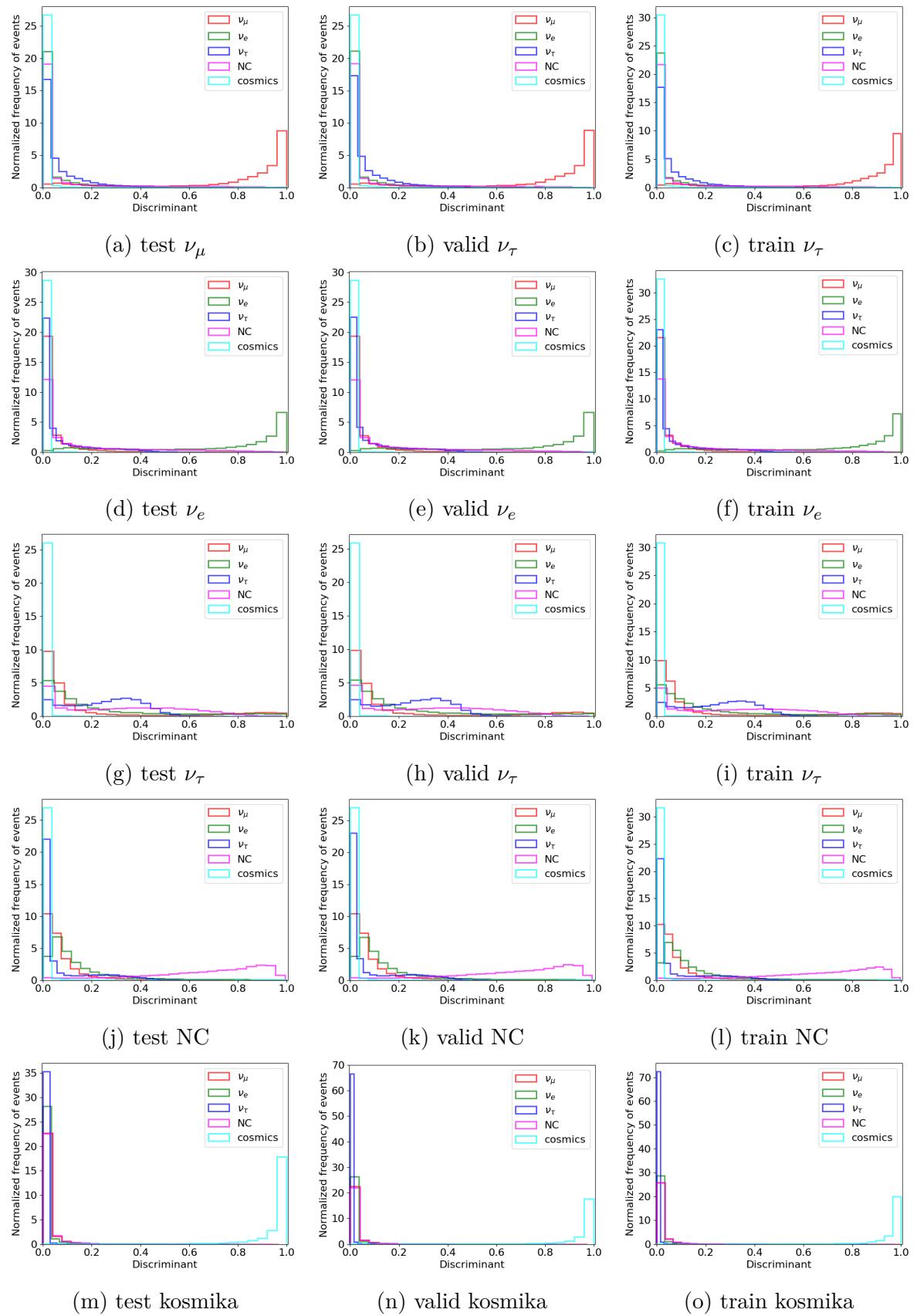

(a)

(b)

Obrázek 5.18: Ilustrace průběhu trénování pro model CVN v rámci trénovacích cyklů (epoch).

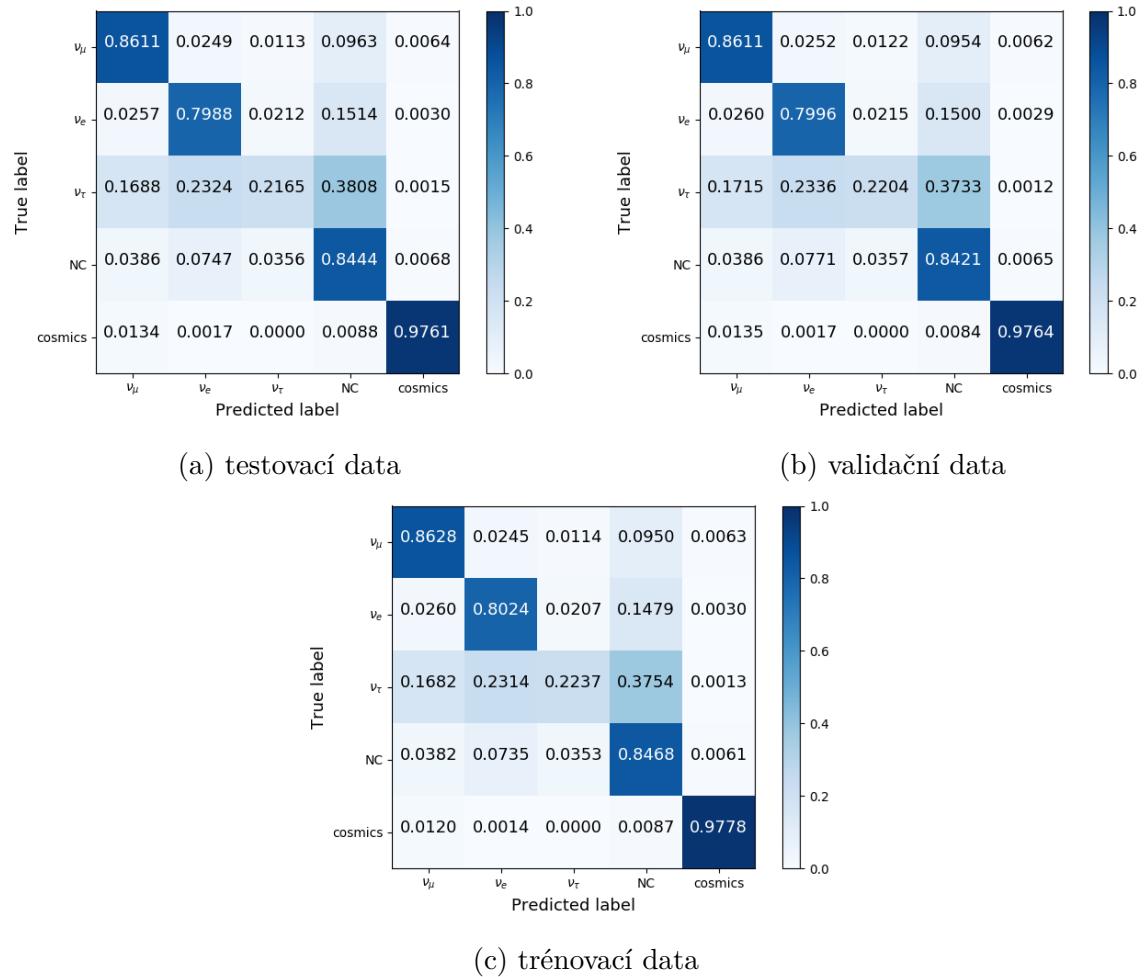

Obrázek 5.19: Control ploty pro CVN.

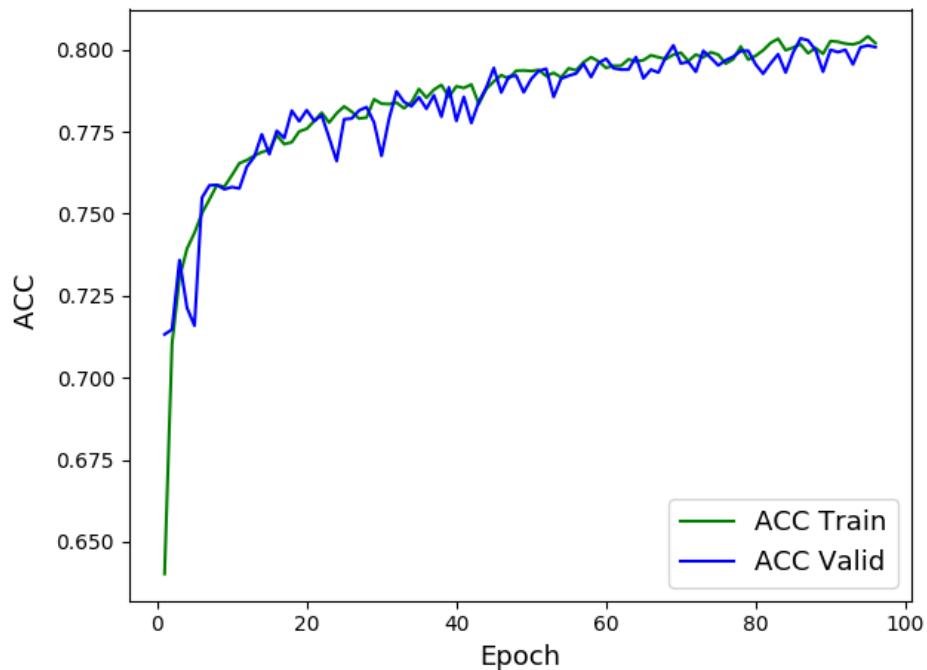
5.7 ResNet

Třída	Test			Valid			Train		
	prec.	recall	F1	prec.	recall	F1	prec.	recall	F1
ν_μ	0.875	0.861	0.868	0.874	0.861	0.868	0.876	0.863	0.869
ν_e	0.812	0.799	0.806	0.811	0.800	0.805	0.816	0.802	0.809
ν_τ	0.460	0.217	0.294	0.459	0.220	0.298	0.471	0.224	0.303
NC	0.733	0.844	0.785	0.734	0.842	0.784	0.736	0.847	0.787
Kosmika	0.954	0.976	0.965	0.956	0.976	0.966	0.957	0.978	0.967
Váž. průměr	0.792	0.803	0.793	0.792	0.803	0.793	0.795	0.805	0.796

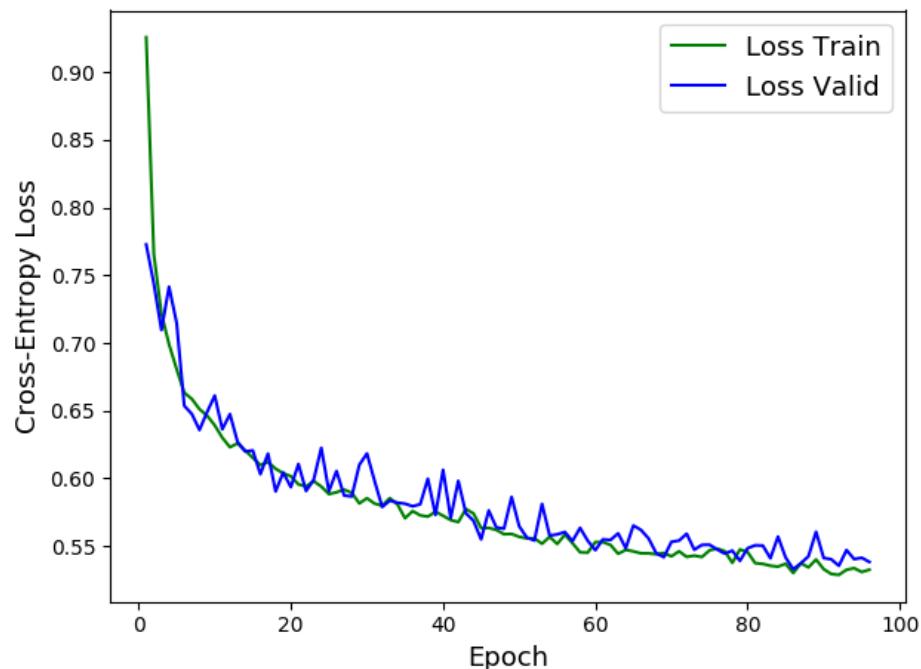
Tabulka 5.4: Výsledky pro model ResNet na testovací, validační a trénovací množině.

Obrázek 5.20: Normalizovaná matice záměn pro model ResNet. Diagonální hodnoty zvýrazněné barevnou škálou odpovídají ACC pro příslušnou třídu.

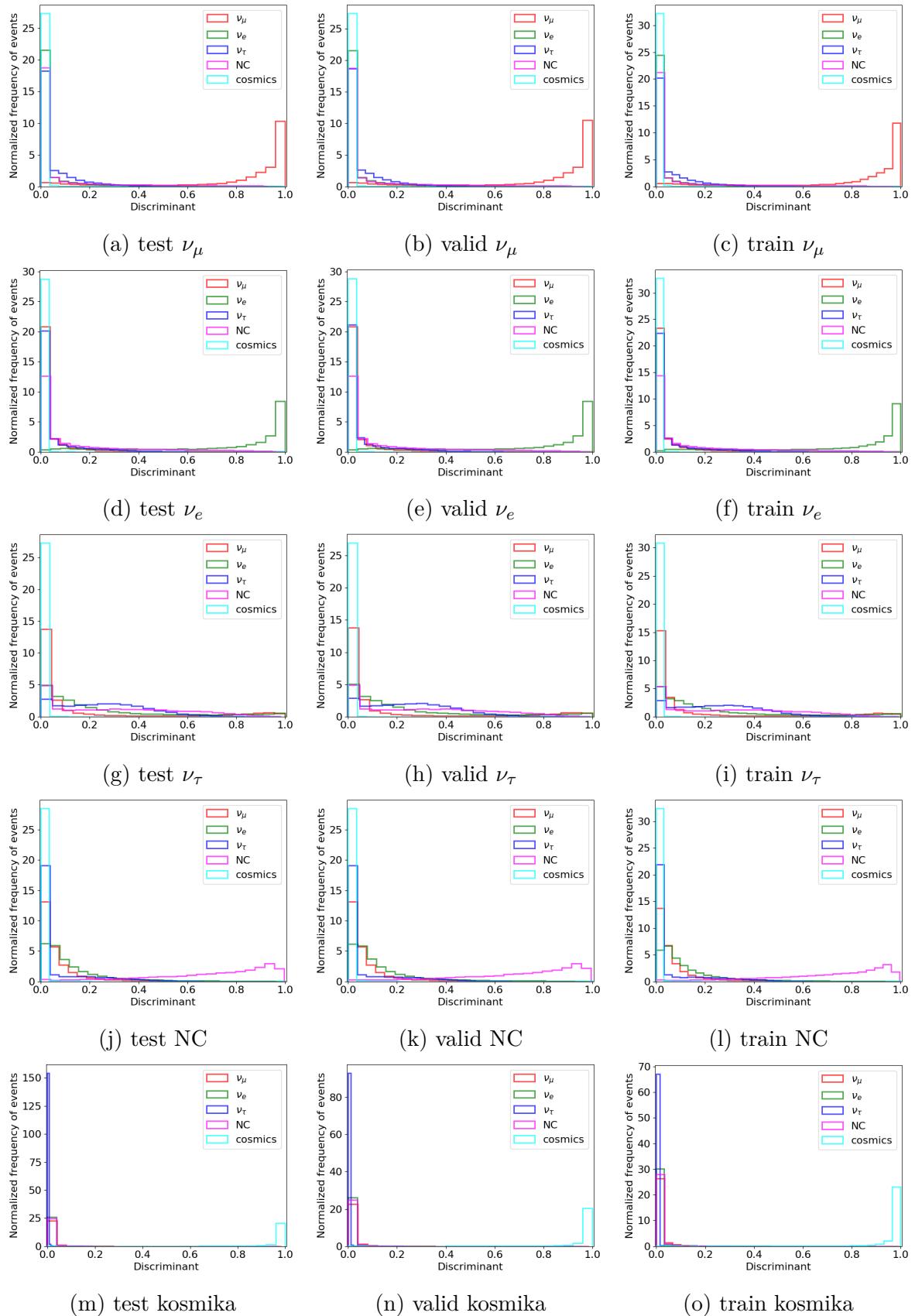

(a)

(b)

Obrázek 5.21: Ilustrace průběhu trénování pro model ResNet v rámci trénovacích cyklů (epoch).

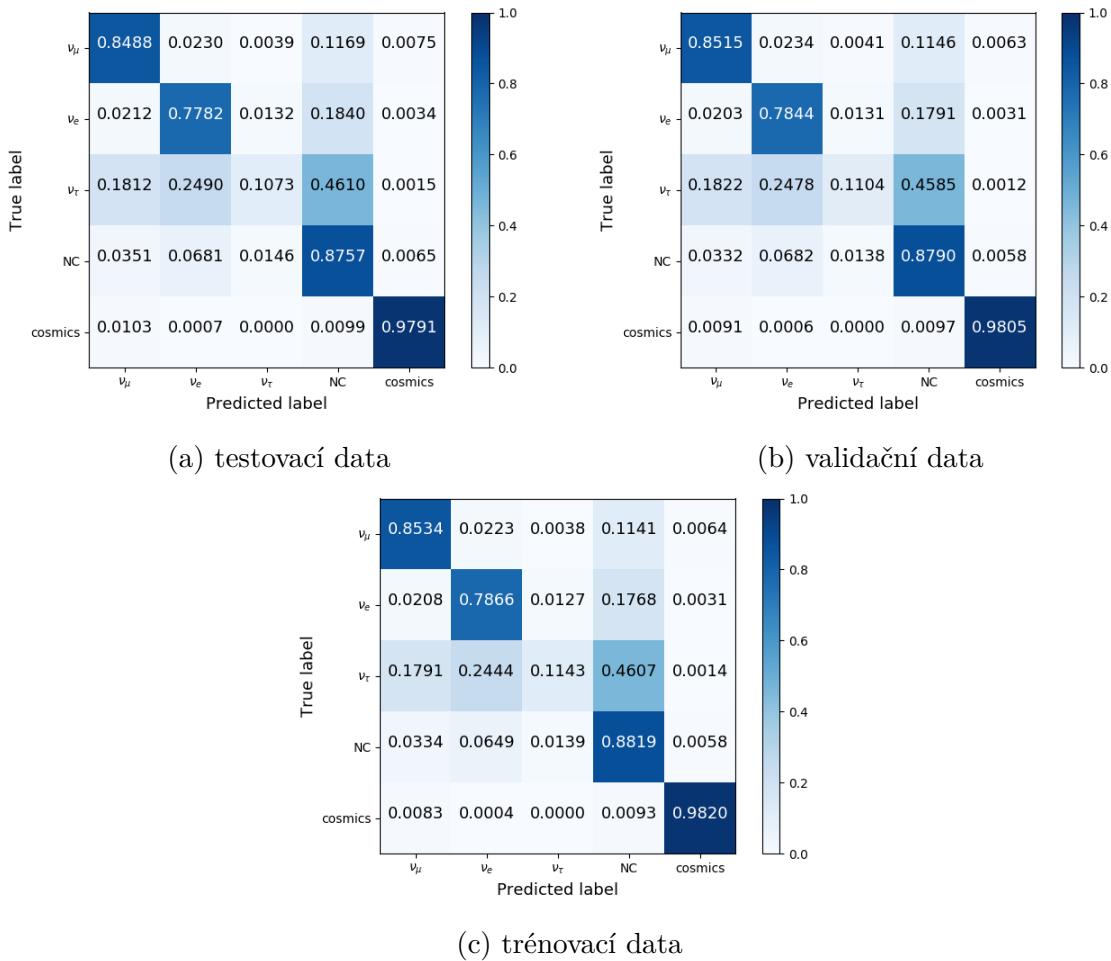

Obrázek 5.22: Control ploty pro ResNet.

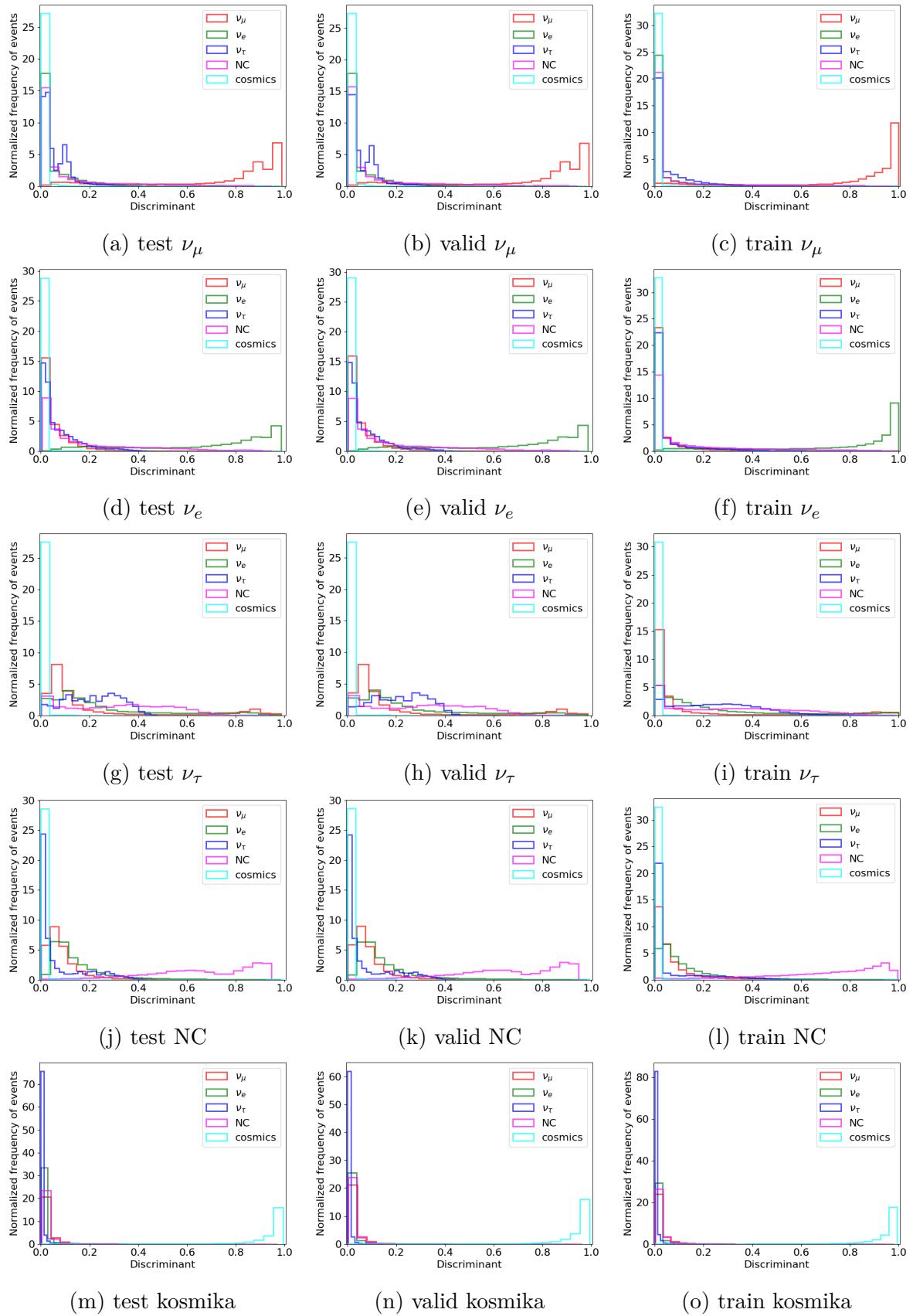
5.8 ResNet + náhodný les

Třída	Test			Valid			Train		
	prec.	recall	F1	prec.	recall	F1	prec.	recall	F1
ν_μ	0.879	0.849	0.864	0.882	0.852	0.867	0.883	0.853	0.868
ν_e	0.813	0.778	0.895	0.815	0.784	0.800	0.821	0.787	0.803
ν_τ	0.478	0.107	0.175	0.491	0.110	0.180	0.505	0.114	0.186
NC	0.701	0.876	0.779	0.705	0.879	0.782	0.706	0.882	0.784
Kosmika	0.952	0.979	0.965	0.958	0.981	0.969	0.957	0.982	0.969
Váž. průměr	0.785	0.796	0.778	0.789	0.799	0.782	0.792	0.802	0.784

Tabulka 5.5: Výsledky pro model ResNet & náhodný les na testovací, validační a trénovací množině.

Obrázek 5.23: Normalizovaná matice záměn pro model ResNet & náhodný les. Diagonální hodnoty zvýrazněné barevnou škálou odpovídají ACC pro příslušnou třídu.

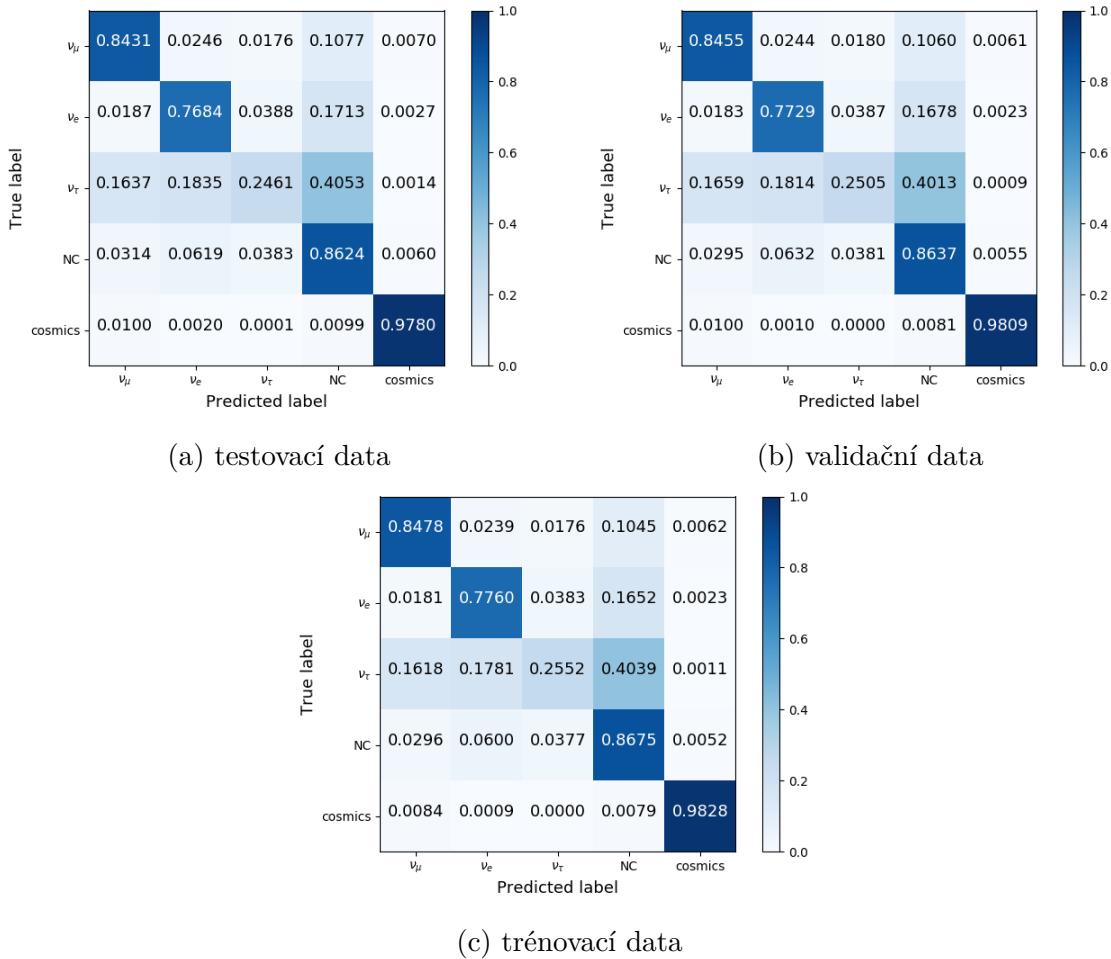

Obrázek 5.24: Control ploty pro ResNet & náhodný les.

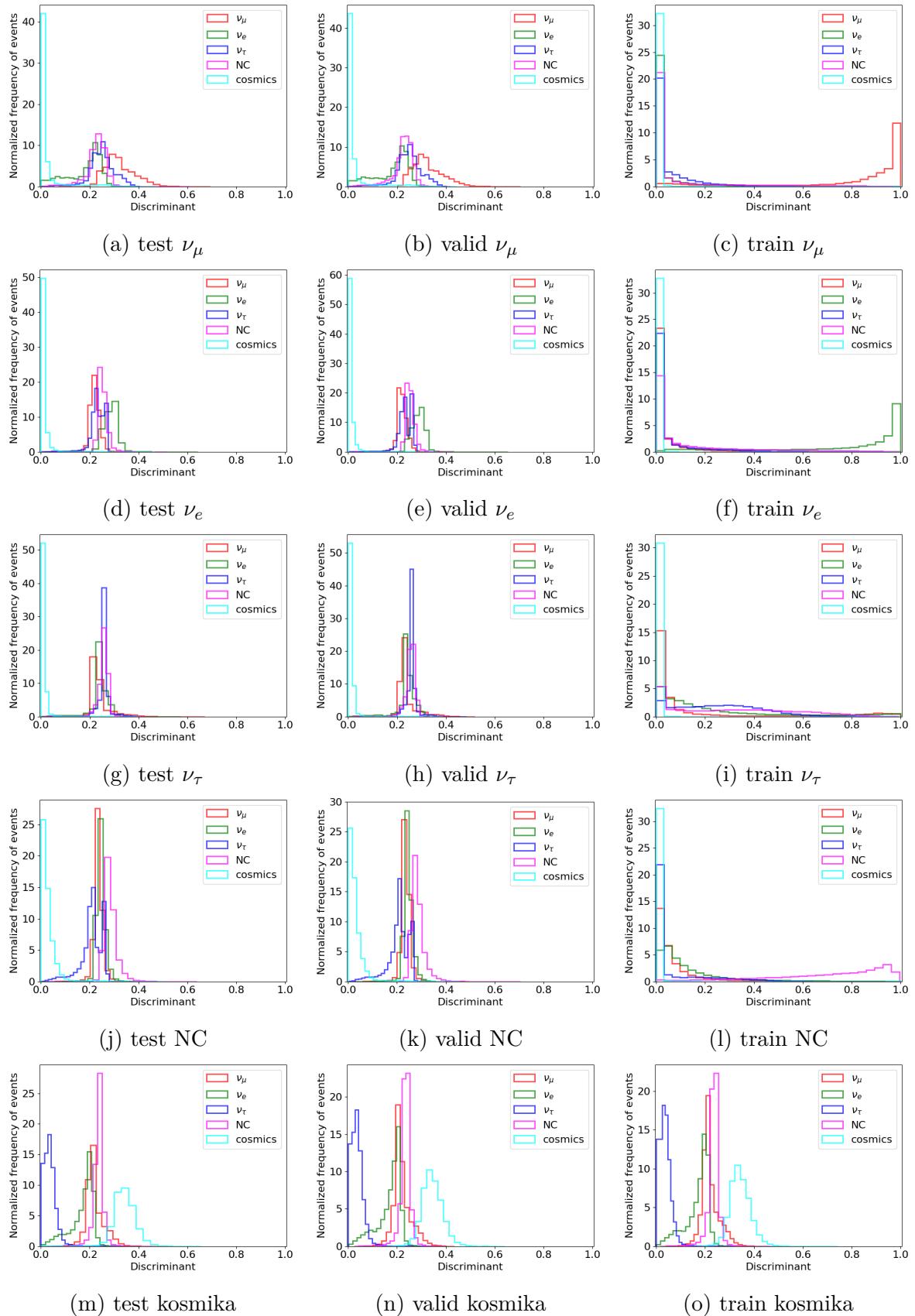
5.9 ResNet + AdaBoost

Třída	Test			Valid			Train		
	prec.	recall	F1	prec.	recall	F1	prec.	recall	F1
ν_μ	0.889	0.843	0.866	0.891	0.845	0.868	0.894	0.848	0.870
ν_e	0.833	0.768	0.799	0.834	0.773	0.803	0.839	0.776	0.806
ν_τ	0.415	0.246	0.309	0.419	0.251	0.314	0.427	0.255	0.320
NC	0.717	0.862	0.783	0.719	0.864	0.785	0.722	0.867	0.788
Kosmika	0.956	0.978	0.967	0.961	0.981	0.971	0.962	0.983	0.972
Váž. průměr	0.793	0.798	0.791	0.796	0.801	0.794	0.799	0.804	0.797

Tabulka 5.6: Výsledky pro model ResNet & AdaBoost na testovací, validační a trénovací množině.

Obrázek 5.25: Normalizovaná matice záměn pro model ResNet & AdaBoost. Diagonální hodnoty zvýrazněné barevnou škálou odpovídají ACC pro příslušnou třídu.

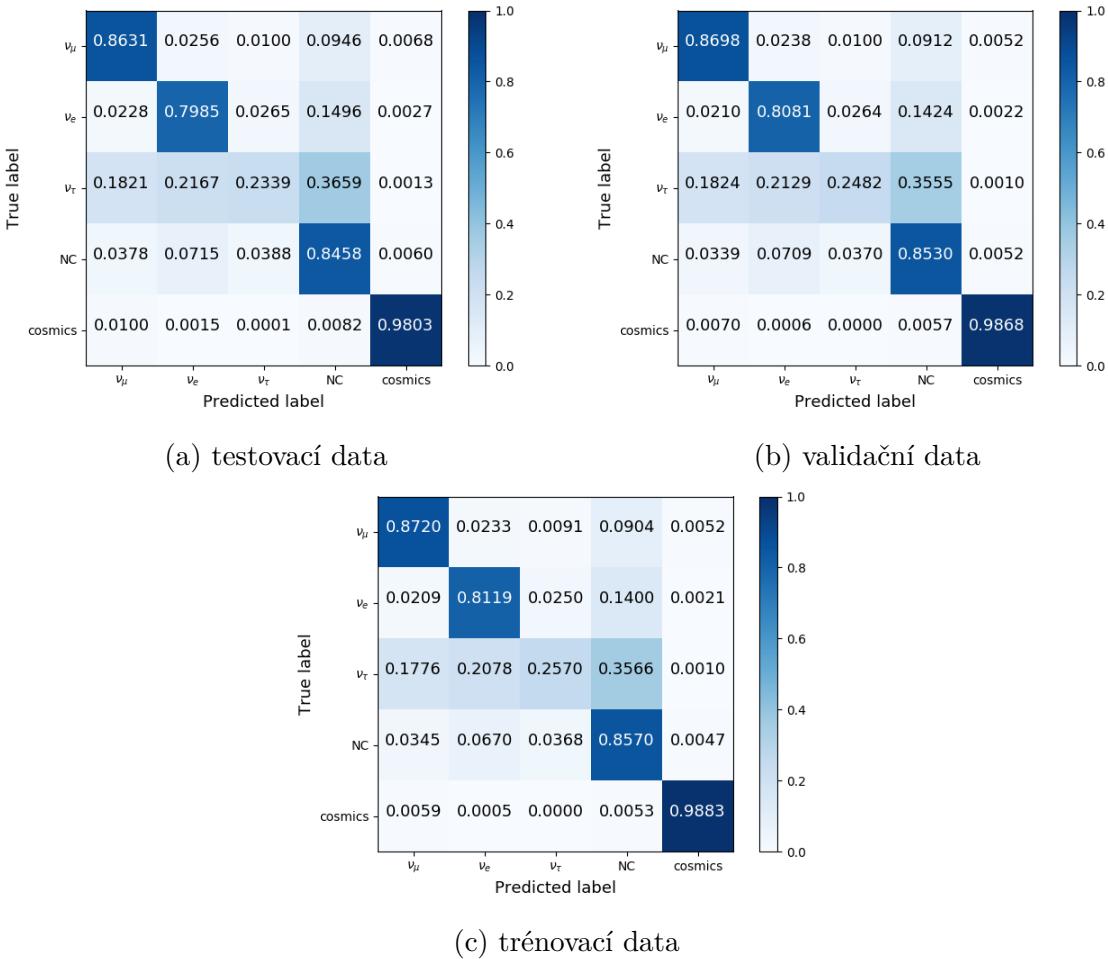

Obrázek 5.26: Control ploty pro ResNet & AdaBoost.

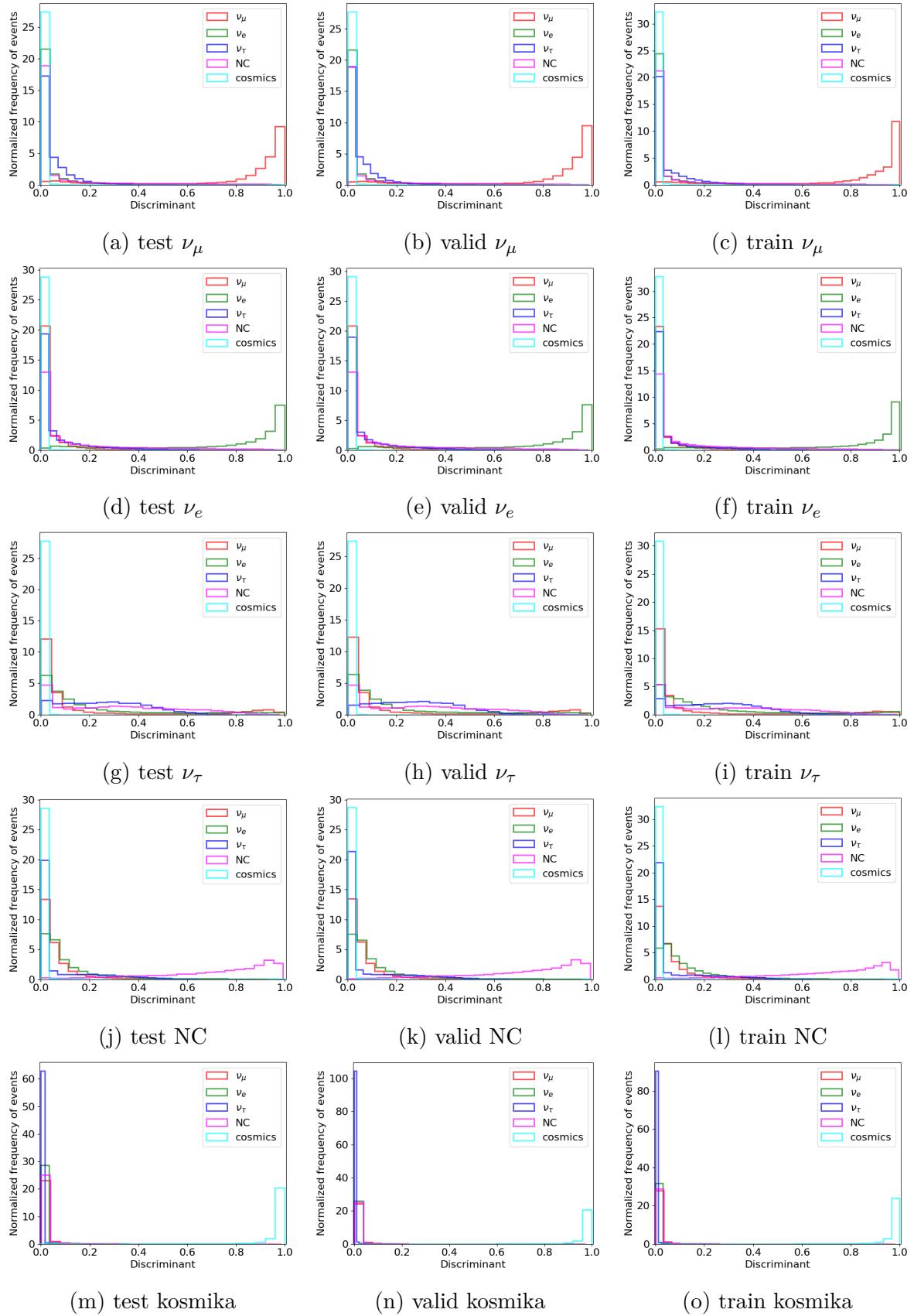
5.10 ResNet + Gradient Boosting

Třída	Test			Valid			Train		
	prec.	recall	F1	prec.	recall	F1	prec.	recall	F1
ν_μ	0.877	0.863	0.870	0.884	0.870	0.877	0.885	0.872	0.879
ν_e	0.819	0.798	0.809	0.825	0.808	0.817	0.831	0.821	0.812
ν_τ	0.454	0.234	0.309	0.476	0.248	0.326	0.493	0.257	0.338
NC	0.738	0.846	0.788	0.746	0.853	0.796	0.749	0.857	0.799
Kosmika	0.957	0.980	0.968	0.965	0.987	0.976	0.966	0.988	0.977
Váž. průměr	0.796	0.805	0.797	0.804	0.813	0.805	0.808	0.817	0.809

Tabulka 5.7: Výsledky pro model ResNet & Gradient Boosting na testovací), validační a trénovací množině.

Obrázek 5.27: Normalizovaná matice záměn pro model ResNet & Gradient Boosting. Diagonální hodnoty zvýrazněné barevnou škálou odpovídají ACC pro příslušnou třídu.

Obrázek 5.28: Control ploty pro ResNet & Gradient Boosting.